

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΕΙΟΝΟΜΙΑΣ, ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΡΟΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

(ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΑΡΧΕΙΟΝΟΜΙΑ)

Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΗΝ ΟΜΗΡΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Της

Τσερη Σ. Σπυριδούλας- Βαρβάρας

A.M.: B2015058

Επιβλέπων Καθηγητής:

Θεόδωρος Παππάς, Διδάκτωρ του Τμήματος Αρχειονομίας, Βιβλιοθηκονομίας &
Μουσειολογίας, Ιονίου Πανεπιστημίου

Συνεπιβλέπουσα Καθηγήτρια:

Ευδοκία Λεοντιάδου, Διδάκτωρ του Τμήματος Αρχειονομίας, Βιβλιοθηκονομίας &
Μουσειολογίας, Ιονίου Πανεπιστημίου

Ιούνιος 2021

Κέρκυρα

Περιεχόμενα

Περίληψη	2
Summary	3
Εισαγωγή	4
Κεφάλαιο 1 ^ο «Η θέση της γυναίκας στα ομηρικά έπη»	5
1.1 Η γυναίκα στην Ιλιάδα	5
1.2 Η γυναίκα στην Οδύσσεια	13
1.3 Αιτιολόγηση της διαφοράς από το παλαιότερο στο νεότερο έπος	20
Κεφάλαιο 2 ^ο	21
2.1 Ο ανθρωπομορφισμός των Θεών	21
2.2 Αντιθετικά ζευγάρια ομηρικών γυναικών, θνητών και θεαίνων	27
Κεφάλαιο 3 ^ο «Ο χαρακτηρισμός των γυναικείων μορφών στα έπη»	37
Κεφάλαιο 4 ^ο «Η τυπική φόρμουλα παρουσίασης των γυναικών»	44
4.1 Των θεαίνων	44
4.2 Των θνητών-γυναικών	50
Κεφάλαιο 5 ^ο «Οι ιδιότητες των γυναικών»	51
5.1 Η γυναίκα-μητέρα	51
5.2 Η θεά-μητέρα	55
5.3 Η γυναίκα-σύζυγος	58
5.4 Η θεά-σύζυγος	60
5.5 Η γυναίκα-κόρη	62
5.6 Η θεά-κόρη	63
Κεφάλαιο 6 ^ο «Η αρσενική όψη των γυναικών και η θηλυκή των ανδρών»	64
Συμπεράσματα	65
Βιβλιογραφία	66
Πίνακας εικόνων	69

Περίληψη

Η παρούσα εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο των Προπτυχιακών Σπουδών μου, στο Τμήμα Αρχαιολογίας, Βιβλιοθηκονομίας & Μουσειολογίας του Ιονίου Πανεπιστημίου. Σκοπός της εργασίας είναι η ερμηνεία της θέσεως της γυναίκας στα ομηρικά έπη.

Η εργασία ξεκινά με μια μικρή εισαγωγή, στην οποία παρουσιάζεται η θέση που κατείχε η γυναίκα στην ομηρική κοινωνία της *Ιλιάδας* και της *Οδύσσειας*. Στη συνέχεια, προσεγγίζονται και εξετάζονται ορισμένες γυναικείες μορφές των δύο ομηρικών επών. Ακολούθως, γίνεται θεματική σκιαγράφηση επιλεγμένων γυναικών από τα έργα. Θίγονται οι πράξεις τους και οι λόγοι που τις οδήγησαν σε αυτές, αποκαλύπτεται ο εσωτερικός τους κόσμος και τα πιο βαθιά αισθήματά τους και αναλύεται γενικότερα ο ρόλος και η θέση τους στο πλαίσιο της επικής ποίησης του Ομήρου και της κοινωνίας στην οποία ζούσαν.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω, τον επιβλέπων καθηγητή της εργασίας αυτής, κύριο Θεόδωρο Παππά και την κυρία Ευδοκία Λεοντιάδου, συνεπιβλέπουσα καθηγήτρια, για την δυνατότητα που μου έδωσαν να αναλάβω αυτό το θέμα και την καθοδήγηση κατά τη διάρκεια της συγγραφής.

Summary

This work was prepared in the context of my Undergraduate Studies, in the Department of Archives, Library Science & Museology of the Ionian University. The purpose of the work is to interpret the position of women in Homeric epics.

The work begins with a short introduction, which presents the position held by women in the Homeric society of the Iliad and the Odyssey. Next, some female figures of the two Homeric epics are approached and examined. Then, a thematic sketch of selected women from his works is made. Their actions and the reasons that led them to them are touched upon, their inner world and their deepest feelings are revealed and their role and position in the context of Homer's epic poetry and the society in which they lived are analyzed in general.

Finally, I would like to thank the supervisor of this work, Mr. Theodoros Pappas and Mrs. Evdokia Leontiadou, co-supervisor, for the opportunity they gave me to undertake this topic and the guidance during the writing.

Εισαγωγή

Η αρχαϊκή επική ποίηση αποτελείται από την πραγμάτευση του ένδοξου και γεμάτου από ηρωικές πράξεις παρελθόντος θεών και θνητών, δηλαδή την διήγηση κλέους¹. Η ταύτισή της με το πεδίο της μάχης και τα θαρραλέα κατορθώματα, καθιστά εύλογο το γεγονός ότι τους πρωταγωνιστικούς ρόλους στα ομηρικά έπη θα τους κατέχουν άνδρες, ενώ η γυναικεία παρουσία είναι ίσως δευτερεύουσα και απρόβλεπτη.

Η θέση της γυναίκας στην ομηρική κοινωνία διαφοροποιείται ξεκάθαρα από εκείνη του ομηρικού βασιλιά, ο οποίος διαθέτει την ελευθερία να κινείται παντού, να κάνει λάθη και να διδαχθεί από αυτά. Αντίθετα, οι γυναίκες, είτε βασίλισσες είτε λαϊκές έχουν την δυνατότητα να κινούνται εντός του οίκου τους μόνον ελεύθερα, ενώ υπάρχουν περιορισμοί όσο αναφορά την συμπεριφορά, τις κινήσεις εκτός του οίκου, τις σκέψεις, τα λόγια και τις επιθυμίες τους.

Παρόλα αυτά, ο αναγνώστης διαπιστώνει γρήγορα πως τόσο οι θνητές όσο και οι αθάνατες γυναίκες, δίνουν το παρόν στην ομηρική ποίηση, είτε με πιο περιορισμένη παρουσία, είτε σε ρόλους ουσιαστικούς και καθοριστικούς για την πλοκή των έργων.

Όλα τα παραπάνω, προβάλλονται σε δύο διαφορετικές καταστάσεις, δηλαδή σε καιρό πολέμου, στην *Ιλιάδα*, και σε καιρό ειρήνης, στην *Οδύσσεια*. Καταλήγοντας, γίνεται φανερό ότι εντός των δύο ομηρικών επών αναδύεται η αντίληψη των ανθρώπων της εποχής (μεταμυκηναϊκής και πρώιμης γεωμετρικής, 11^{ος} - 8^{ος} αι. π. Χ.) για την ζωή, σε συνάρτηση με την σημαντική εμπλοκή της κοινωνίας των ολύμπιων θεών. Εν τέλει, θεοί και θνητοί συναναστρέφονται και η προσέγγιση όλου αυτού γίνεται με τρόπο εντυπωσιακό.

¹ Ένδοξες πράξεις, κατορθώματα. Από: Montanari, F., *Σύγχρονο Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής γλώσσας* (σκληρόδετη έκδοση), Παπαδήμα, Οκτώβριος 2013, σ. 1165.

Κεφάλαιο 1^ο «Η θέση της γυναίκας στα ομηρικά έπη»

1.1 Η γυναίκα στην Ιλιάδα

Η Ιλιάδα είναι το πρώτο από τα δύο έπη τα οποία συνέθεσε ο Όμηρος. Αναφέρεται σε ένα ένδοξο αλλά μακρινό και για τον Όμηρο παρελθόν. Παρόλο που συντέθηκε τον 8^ο π.Χ. αιώνα, αναφέρεται σε γεγονότα μιας άλλης εποχής, της μυκηναϊκής, στο τέλος την οποίας έγινε ο Τρωικός πόλεμος δηλαδή τον 12^ο αιώνα π.Χ.. Πρόκειται για ένα ποιητικό έργο στο οποίο ο ποιητής απεικονίζει τον κόσμο που του είναι γνωστός γιατί είναι ο δικός του κόσμος και παρουσιάζει δηλαδή αντιλήψεις, συνήθειες, θεσμούς ως πράγματα γνωστά στη δική του εποχή αλλά όχι για τον άνθρωπο της μυκηναϊκής, ενώ εμπλουτίζει το έργο και με στοιχεία που άπτονται της φαντασίας του.

Το θέμα της Ιλιάδας, έτσι όπως το αποκαλύπτει από την αρχή του έπους ο ποιητής, είναι η «μήνις²», ο θυμός δηλαδή, η οργή του Αχιλλέα με τον αρχιστράτηγο των Αχαιών, τον Ατρείδη Αγαμέμνονα και το περιεχόμενο αποτελεί ο δεκαετής πόλεμος στην Τροία. Καθώς το έπος απαγγέλλεται οι ακροατές του γνωρίζουν ότι οι Αχαιοί βρίσκονται στην πεδιάδα έξω από την πόλη της Τροίας, την οποία πολιορκούν σχεδόν δέκα χρόνια δίχως να έχουν καταφέρει να την κατακτήσουν.

Δεν είναι τυχαίο ότι ο πόλεμος αυτός ξέσπασε με αφορμή την αρπαγή μιας γυναίκας, της **Ελένης** -βασιλίσσας της Σπάρτης- από τον Πάρη, γιο του βασιλιά της Τροίας Πρίαμο. Η ομηρική Ελένη σύμφωνα με τον μύθο ήταν και θα παραμένει πάντοτε η μοιραία και συνάμα ωραιότερη γυναίκα στον κόσμο. Αυτήν είχε ερωτευτεί ο Πάρης πολύ πριν την συναντήσει. Αιτία γι' αυτό στάθηκε μία άλλη γυναίκα, θεά αυτή τη φορά, η Αφροδίτη. Εάν στις δύο αυτές προσθέσουμε το γεγονός ότι μία γυναίκα έγινε η αιτία για το θυμό του Αχιλλέα, η Βρισηίδα, που του είχε δοθεί ως «γέρας³», καταλαβαίνουμε ότι η γυναίκας παρουσία, είναι η γενεσιουργός δύναμη και έχει σημαντικό ρόλο στην πλοκή και στην εξέλιξη του έπους. Στα γεγονότα συμμετέχουν και δρουν θεοί και θνητοί, και λαμβάνουν χώρα σε τρεις τόπους: στο στρατόπεδο των Αχαιών, στην Τροία και στο πεδίο της μάχης, τον χώρο δηλαδή μεταξύ στρατοπέδου και Τροίας.

Η κοινωνία την οποία περιγράφει ο Όμηρος στην Ιλιάδα είναι μία ανδροκρατούμενη κοινωνία, οργανωμένη γύρω από τον οίκο του. Ο οίκος είναι το κέντρο και γύρω από αυτόν κινούνται τα πρόσωπα τα οποία είναι περισσότερα στο παλάτι και βέβαια υπάρχει και ο λαός, που ζει γύρω από αυτό. Βασική κοινωνική μονάδα του οίκου αποτελούσε ο στενότερος ή ευρύτερος οικογενειακός κύκλος, που βρισκόταν υπό την εξουσία ενός βασιλιά και είχε υπό την κατοχή του, τις εκτάσεις γης, τα ζώα, το υπηρετικό προσωπικό, και τα υπόλοιπα υλικά αγαθά. Ο θεσμός του οίκου αντιπροσώπευε έναν τύπο κοινωνίας τοπικό, όπου ίσχυαν εθιμικοί κανόνες δικαίου, και με εμφανή την διαφοροποίηση ανάμεσα στην ανώτερη τάξη των ευγενών και στον λαό. Υπήρχε αλληλεγγύη μεταξύ των μελών της οικογένειας η οποία στηριζόταν στους συγγενικούς κυρίως δεσμούς. Ενώ, πολλές φορές ακόμη και ξένοι, αναζητώντας

² **οργή, θυμός, αγανάκτηση** Ιλ. 1.1, κ.α.. Από: Montanari, F., *Σύγχρονο Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής γλώσσας* (σκληρόδετη έκδοση), Παπαδήμα, Οκτώβριος 2013, σ. 1369.

³ **δείγμα τιμής, τιμητική προσφορά, βραβείο**. Από: Montanari, F., *Σύγχρονο Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής γλώσσας* (σκληρόδετη έκδοση), Παπαδήμα, Οκτώβριος 2013, σ. 468.

βοήθεια και προστασία, κατέφευγαν στον βασιλιά -γίνονταν φίλοι- προσφέροντας τις υπηρεσίες τους στον οίκο.

Μία σημαντική αλλαγή που αρχίζει να πραγματοποιείται τον 8^ο αιώνα π.Χ. και διαφαίνεται στα ομηρικά έπη είναι η μετάβαση από τον παραδοσιακό θεσμό του οίκου στον νεωτερικό της πόλις-κράτος. Η ανώτερη καταγωγή και ο πλούτος ήταν αυτά που καθόριζαν την κοινωνική θέση από την οποία εξαρτώνται και τα προνόμια που απολάμβαναν τα μέλη του οίκου.

Εντός του οίκου πραγματοποιούνταν όλες εκείνες οι εργασίες που ήταν απαραίτητες και αναγκαίες για την λειτουργία, συντήρηση των μελών και αυτάρκεια του. Υπηρέτες και παρακώρες⁴ δούλευαν κάτω από τις προσταγές της οικοδέσποινας του οίκου, δηλαδή της νόμιμης συζύγου του άρχοντα-βασιλιά. Αποφαινεται, λοιπόν, ποια ήταν η θέση της γυναίκας στην κοινωνία της εποχής. Συγκεκριμένα, έπρεπε να μένει σε ειδικά διαμερίσματα μέσα στο σπίτι ασχολούμενη με συγκεκριμένες δραστηριότητες, όπως να υφαίνει στον αργαλειό και στη ρόκα, να φροντίζει τα παιδιά και να υπηρετεί τον σύζυγο. Ενώ, για να βγει έξω από τον γυναικωνίτη της έπρεπε να είναι υπό τη συνοδεία των παρακορών ή στην περίπτωση που ήθελε να βγει τελείως από το παλάτι ήταν απαραίτητο να συνοδεύεται τουλάχιστον από έναν άνδρα. Παρόλα αυτά, δεν ήταν απαγορευμένο να εμφανιστούν ενώπιον των ανδρών και να συνομιλούν μαζί τους.

Από τις υποχρεώσεις που αναφέραμε παραπάνω δεν εξαιρούνται ούτε οι βασίλισσες. Τρανό

παράδειγμα αποτελεί η Ελένη, την οποία συναντούμε στην ραψωδία Γ, να υφαίνει μέσα στα δώματά της στο παλάτι του Πριάμου, σκηνές από τον πόλεμο που η ίδια έγινε αφορμή για να ξεσπάσει.

«Την ήβρεν οπού ύφαινε διπλό μεγάλο υφάδι
πορφύριο κι επάνω του κεντούσε τους
πολέμους
των χαλκοφόρων Αχαιών, των ιπποδάμων
Τρώων
που εξ αφορμής της απαρχής εκείνοι
επολεμούσαν.⁵»

Εικόνα 1. Προτομή της ωραίας Ελένης.

Αντίστοιχα και η καρτερική **Ανδρομάχη**, η γυναίκα του Έκτορα, αποχαιρετώντας τον σύζυγο της πριν φύγει για το πεδίο της μάχης, προσπαθεί με επιχειρήματα να τον προστατέψει και να τον πείσει να μείνει μέσα στην πόλη και να μην πολεμήσει στην πεδιάδα, όμως εκείνος την προτρέπει να γυρίσει στις δουλειές της πίσω στο παλάτι, οι οποίες είναι ο αργαλειός, η ρόκα, η φροντίδα του παιδιού, να δίνει οδηγίες στις υπηρέτριες για να γίνονται σωστά οι εργασίες, καθώς ο πόλεμος είναι δουλειά των ανδρών, όπως της λέει (ραψ. Ζ, στ. 490-493) και επιπρόσθετα πληροφορούμαστε και για την τήρηση

⁴ κορίτσι που βοηθούσε στις δουλειές του σπιτιού, συνήθ. από γνωστή ή συγγενή οικογένεια. Ανακτήθηκε από: https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BA%CF%8C%CF%81%CE%B7&dq=

⁵ Ιλ. στ. 125-128, Μτφρ. Ι. Πολυλά. Ανακτήθηκε από τον ιστότοπο: «Ελληνικός Πολιτισμός», (το link παρατίθεται στην βιβλιογραφία).

των θρησκευτικών καθηκόντων από τις γυναίκες στους ναούς, νωρίτερα στην ίδια ραψωδία (ραψ. Ζ, στ. 379-380). Οι στίχοι παρατίθενται παρακάτω αντίστοιχα.

«Αλλ' άμε σπίτι, έχε στον νουν τα έργα τα δικά σου,
την ηλακάτην, τ' αργαλειό, και πρόσταζε τες κόρες
να εργάζονται· στον πόλεμον θα καταγίνουν όλοι
οι άνδρες που εγεννήθησαν στην Τροίαν κι εγώ
πρώτος».⁶

‘ή στον ναόν της Αθηνάς όπου κι οι άλλες είναι
δέσποινες και την τρομερήν θεάν εξιλεώνουν;»⁷

Εκείνη υπακούει στα λόγια του άνδρα της, και μέσα από την συμπεριφορά της σε αυτή τη σκηνή αποφαίνεται ο τρόπος με τον οποίο οριοθετείται και καθορίζεται η θέση της στην κοινωνία της Ιλιάδας, ως γυναίκα-σύζυγος, μάνα και γενικότερα σαν μέλος του κοινωνικού συνόλου.

Εικόνα 2. Ο Έκτορας αποχαιρετά την Ανδρομάχη.
Χαλκιδικός αμφορέας τύπου Β της Ομάδας Ε, περίπου
540-530 π.Χ.
Μουσείο Würzburg Γερμανία (αντίγραφο).

Παράλληλα, μια γυναίκα η οποία ζει σε μια ταραγμένη περίοδο, η οποία ταλανίζεται από έναν τόσο μεγάλο πόλεμο, απειλείται άμεσα, καθώς κινδυνεύει εάν δε σκοτωθεί, είτε να μείνει χήρα, είτε να συλληφθεί ως αιχμάλωτη ακόμα κι αν είναι παντρεμένη. Στην περίπτωση αυτή χάνει βέβαια την ελευθερία της και αποδίδεται σαν λάφυρο πολέμου σε κάποιον άνδρα από το αντίπαλο στρατόπεδο.

Οι επιπτώσεις αυτές, φαίνεται να προβληματίζουν τον Έκτορα, όσο αναφορά την τύχη που θα έχει η γυναίκα του (ραψ. Ζ, στ. 450-465), η Ανδρομάχη, όταν εκείνος θα έχει σκοτωθεί και η Τροία πια θα έχει πέσει στα χέρια των Αχαιών. Στοχάζεται με τον νου του και προβλέπει, ότι θα την πάρει κάποιος Αχαιός σαν «σύνευνή⁸» του, θα καταντήσει να κουβαλά νερό από την βρύση και θα την σχολιάζουν άσχημα οι άλλες γυναίκες για την κακή μοίρα που της έτυχε, ενώ ήταν η βασίλισσα της Τροίας, πράγμα που δεν το θέλει καθόλου για την σύζυγο του.

«Αλλά των Τρώων η φθορά δεν με πληγώνει τόσο
και του πατρός μου ο θάνατος και της σεμνής μητρός μου
και των γλυκών μου αδελφών, οπού πολλοί και ανδρείοι
από τες λόγχες των εχθρών θα κυλισθούν στο χώμα
όσ' ο καημός σου, όταν κανείς των Αχαιών σε πάρει

⁶ Ιλ. ραψ. Ζ στ. 490-493, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

⁷ Ιλ. ραψ. Ζ στ. 379-380, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

⁸ κάνω κάποιον να πλαγιάσει μαζί. Από: Montanari, F., Σύγχρονο Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής γλώσσας (σκληρόδετη έκδοση), Παπαδήμα, Οκτώβριος 2013, σ. 2054.

εις την δουλείαν, ενώ συ θα οδύρεσαι, θα κλαίεις,
εις τ' Άργος ξένον ύφασμα θα υφαίνεις προσταγμένη·
απ' την Υπέρειαν πηγήν ή από την Μεσσηίδα
νερό θα φέρνεις στανικώς, από σκληρήν ανάγκην·
κι ενώ συ κλαίεις θενά ειπούν: «Ιδέτε την συμβίαν
του Έκτορος που πρώτευε των ιπποδάμων Τρώων
στον πόλεμον, που ολόγυρα στην Ίλιον πολεμούσαν».
Αυτά θα ειπούν και μέσα σου θα ξαναζήσει ο πόνος
του ανδρός εκείνου, οπού δεν ζει δια να σε ελευθερώσει.
Αλλά παρά τον θρήνον σου και τ' όνειδος ν' ακούσω
βαθιά στην γην καλύτερα να με σκεπάσει ο τάφος».⁹

Οι συνέπειες του πολέμου επηρεάζουν και την **Χρυσήδα** και την **Βρισηίδα**, τις οποίες αιχμαλώτισαν οι Αχαιοί και έπειτα τις παρέδωσαν ως γέρας στον Αγαμέμνονα και τον Αχιλλέα αντίστοιχα. Όταν έρχεται η στιγμή όπου ο Αγαμέμνονας αναγκάζεται να δώσει πίσω στον πατέρα της την Χρυσήδα, στη συνέχεια παίρνει «σανίικως»¹⁰ την Βρισηίδα από τον Αχιλλέα (ραψ. Α, στ. 182-186) κάτι που τον εξόργισε και έφερε σαν αποτέλεσμα την αποχώρισή του από τον πόλεμο, μαζί με τους «Μυρμιδόνες»¹¹.

«Καθώς εμένα μου αφαιρεί την Χρυσήδα ο Φοίβος —
κι εκείνην με συντρόφους μου και με δικά μου πλοία
θα στείλω — και το δώρον σου την κόρην του Βρισέως,
εις την σκηνήν σου θα 'λθω, εγώ να πάρω, για να
μάθεις,
πόσο σου είμαι ανώτερος εγώ και να τρομάζει
και άλλος μ' εμέ να συγκριθεί και όμοιος, να γίνει
εμπρός μου».¹²

Η αφαίρεση του λαφύρου τον προσβάλλει ιδιαίτερα, η τιμή του θίγεται και νιώθει βαθύτατα ταπεινωμένος. Αυτό το συμβάν μας δείχνει πόσο εύκολα μπορεί να χάσει την ελευθερία της μία γυναίκα και να γίνει έρμαιο των ανδρικών διαθέσεων και πράξεων.

Εικόνα 3. Επιστροφή της Χρυσήδας. Τοιχογραφία, περίπου 45-79 μ. Χ.. Η Χρυσήδα με τη βοήθεια ενός σκλάβου επιβιβάζεται στο πλοίο που θα την επιστρέψει στον πατέρα της. Napoli, Museo Archeologico Nazionale di Napoli.

⁹ Ιλ. ραψ. Ζ στ. 450-465, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

¹⁰ με το στανιό, με το ζόρι, με εξαναγκασμό. Ανακτήθηκε από:

<https://el.wiktionary.org/wiki/%CF%83%CF%84%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CF%82>

¹¹ λαός της Φθιώτιδας Ιλ. Α 180. Από: Montanari, F., Σύγχρονο Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής γλώσσας (σκληρόδετη έκδοση), Παπαδήμα, Οκτώβριος 2013, σ. 1398.

¹² Ιλ. ραψ. Α στ. 182-186, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

Παρόλο που και οι δύο άνδρες είναι παντρεμένοι, εντούτοις το να έχουν ακόμα μία γυναίκα στον ρόλο της παλλακίδας ήταν σύνηθες φαινόμενο για την εποχή, γεγονός που όμως δεν ήταν αρεστό από την νόμιμη σύζυγο, η οποία φυσικά δεν ερωτάτο. Γίνεται λοιπόν αντιληπτό, ότι η μονογαμία από την πλευρά των γυναικών, εμφανίζεται σαν υποδούλωση του ενός φύλου από το άλλο και ενίσχυε ακόμα περισσότερο τον κυριαρχικό ρόλο του άντρα στον οίκο, όπως επίσης και ο μεγάλος αριθμός των δούλων γυναικών, από το πλήθος των οποίων ο αφέντης μπορούσε να διαλέξει μια σαν ερωτική σύντροφο, πράγμα που υποβίβαζε περισσότερο την ήδη μειονεκτική θέση της συζύγου.

Μία ακόμα υποβάθμιση βλέπουμε στην ραψωδία Α, όπου ο Αγαμέμνωνας θα μιλήσει υποτιμητικά για την γυναίκα του, **Κλυταιμνήστρα** (ραψ. Α, στ. 113-116), ενώπιον όλου του στρατεύματος, γεγονός που αποτελεί «ύβρις»¹³.

«'ναι, θέλω εγώ καλύτερα την κόρη
σπίτι μου, αφού την προτιμώ της νυμφευτής μου
ακόμα
της Κλυταιμνήστρας και ποσώς κατώτερη δεν είναι
στην κλάση, στο ανάστημα, στη γνώμη και στα
έργα.»¹⁴

Εικόνα 4. Κλυταιμνήστρα.

Ταυτόχρονα, στους ίδιους στίχους περιγράφεται και το γυναικείο ιδεώδες της εποχής όπως λέει χαρακτηριστικά και ο Αγαμέμνωνας «κλάση, ανάστημα, γνώμη και έργα», προσόντα τα οποία πρέπει να διαθέτει η ιδανική γυναίκα στην Ιλιαδική κοινωνία. Το πρότυπο της ιδανικής γυναίκας στην Ομηρική εποχή ήταν να παραμένει σεμνή, τέλεια σαν οικοδέσποινα, καταδεκτική, αξιοπρεπής, υπομονετική, να στέκεται σαν πολύτιμος σύμβουλος ώστε να βοηθάει τον σύζυγο της στις δύσκολες καταστάσεις, να κάνει με φροντίδα τις δουλειές του σπιτιού δηλαδή το μαγείρεμα, το πλύσιμο των ρούχων ή αν ήταν αρχόντισσα να ασχολείται με τον αργαλειό, τη ρόκα, να δίνει οδηγίες στις παρακόρες κ.ά..

Η ομορφιά και η χάρη είναι ακόμα ένα πολύ σημαντικό προσόν, που αρέσει στους άνδρες και καθηλώνει ακόμη και τους γέροντες. Στην ραψωδία Γ (στ. 156-160), οι γέροντες της Τροίας με επικεφαλής τον ίδιο τον βασιλιά Πρίαμο, θαμπωμένοι από την Ελένη καθώς την βλέπουν να πλησιάζει προς τις Σκαιές Πύλες, την θαυμάζουν για το «κάλλος»¹⁵ της. Αναγνωρίζουν και δικαιολογούν ότι δεν έγινε άδικα για χάρη της ο πόλεμος, αλλά εύχονται ταυτόχρονα να φύγει από την Τροία, για να γλιτώσουν αυτοί και τα παιδιά τους, από τις συμφορές που τους προκάλεσε.

¹³ **αυθάδεια, βιαιότητα, θρασύτητα, υπεροψία, αλαζονεία.** Από: Montanari, F., *Σύγχρονο Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής γλώσσας* (σκληρόδετη έκδοση), Παπαδήμα, Οκτώβριος 2013, σ. 2187.

¹⁴ Ιλ. ραψ. Α στ. 113-116, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

¹⁵ **ομορφιά**, του σώματος. Από: Montanari, F., *Σύγχρονο Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής γλώσσας* (σκληρόδετη έκδοση), Παπαδήμα, Οκτώβριος 2013, σ. 1055.

«Κρίμα δεν έχουν οι Αχαιοί, δεν έχουν κρίμα οι Τρώες
χάριν ομοίας γυναικός τόσον καιρόν να πάσχουν·
τωνόντι ομοιάζει ωσάν θεάς η τρομερή θωριά της·
αλλά και ως είναι ασύγκριτη καλύτερα να φύγει
παρά να μείνει συμφορά σ' εμάς και στα παιδιά μας.»¹⁶

Επιπρόσθετα, σημαντικός ήταν ο ρόλος των γυναικών στην προετοιμασία του νεκρού για την ταφή και στον θρήνο με τα μοιρολόγια. Γυναικεία πρόσωπα είναι οι μοιρολογίστρες, οι οποίες εκδηλώνουν την συντριβή τους για τον θάνατο του ήρωα, ακόμη και με το κόψιμο της κόμης τους, ως απόδειξη του μεγάλου πόνου που ένιωθαν και σαν εκδήλωση πένθους. Αυτό κάνουν οι Τρωαδίτισσες όταν σκοτώνεται ο Έκτορας, ενώ πριν ακόμα σκοτωθεί βλέπουμε στην ραψ. Ζ να τον μοιρολογούνε γυναίκες, μαζί με την **Ανδρομάχη**, αφού γνωρίζουν τι τον περιμένει.

«Και προς το σπίτι εκίνησεν η αγαπητή γυνή του
κι εσυχνογύριζε να ιδεί με μάτια δακρυσμένα.
Εις του ανδροφόνου Έκτορος την υψηλήν οικίαν
έφθασε κι εύρηκεν εκεί των γυναικών το πλήθος
κι απ' την ψυχήν τους έκαμεν ο θρήνος ν' αναβρύσει.
Και ζωντανόν τον Έκτορα στο σπίτι του εθρηνούσαν,
θαρρώντας που απ' τον πόλεμον κι απ' τ' ανδρειωμένα χέρια
των Αχαιών δεν θα σωθεί και δεν θα γύρει πλέον.»¹⁷

Μεγάλο θρήνο έχουμε και από την **Βρισηίδα** για τον θάνατο του Πάτροκλου στη ραψ. Τ που δείχνει την εκτίμηση της προς αυτόν γιατί της είχε φερθεί καλά και της είχε πει πως θα την ελευθερώσει.

«Και η Βρισηίς, που της χρυσής ομοίαζε Αφροδίτης,
άμ' είδε αυτού τον Πάτροκλον σφαγμένον του εχύθη
επάνω με ξεφωνητό, και την καλήν μορφή της,
τα λευκά στήθη ξέσχιζε, τον απαλόν λαιμό της,
κι είπε η θεόμορφη γυνή στα δάκρυα της πνιγμένη:
«Πάτροκλ', εμέ της άμοιρης, ω πολυαγαπημένε,
σ' άφησα οϊμένα ζωντανόν όταν αναχωρούσα,
γυρίζ, ω βασιλέα μου, να σ' έβρω απεθαμένον.
Από κακό σ' άλλο κακό με κατατρέχ' η μοίρα·
τον άνδρα οπού μου έδωκαν οι σεβαστοί γονείς μου
τον είδα εμπρός στα τείχη μας αιματοκυλισμένον,
και της μητρός μου τρεις υιούς, αδέλφι' αγαπητά μου,

¹⁶ Ιλ. ραψ. Γ στ. 156-160, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

¹⁷ Ιλ. ραψ. Ζ στ. 495-502, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

μου τα επήρην όλα ομού του ολέθρου η μαύρ' ημέρα
κι ενώ τον θείον άνδρα μου, τον Μύνητα, ο Πηλείδης
μου φόνευε και πάτησε την πόλιν του, συ μόνος
να κλαίω συ δεν μ' άφηνες, και νύμφην να με κάμεις
του Αχιλλέως μου 'λεγες, στην Φθίαν να με φέρεις
να γίνουν οι χαρές αυτού, που οικούν οι Μυρμιδόνες·
γι' αυτήν σου την γλυκύτητα τόσο πικρά σε κλαίω».
Είπε· μαζί της έκλαιαν τον Πάτροκλον κι οι άλλες
και αντί εκείνου η καθεμιά θρηνούσε τους νεκρούς της»¹⁸

Τέλος, φαίνεται πως σε εξαιρετικά έκτακτες και δύσκολες καταστάσεις οι γυναίκες συμμετείχαν σε δράσεις, οι οποίες ξέφευγαν από τις κοινές τους ασχολίες. Κάτι τέτοιο συναντάμε στην περίφημη ραψ. Σ όπου περιγράφεται η διαδικασία της κατασκευής της ασπίδας του Αχιλλέα από τον θεό Ήφαιστο. Εντός όλων των σκηνών αυτών, περιγράφεται από τον ποιητή και μία σκηνή πολέμου, στην οποία παίρνουν μέρος γυναίκες και παιδιά με τελικό σκοπό να προφυλάξουν το τείχος από τις επιθέσεις του εχθρού.

«Την άλλην πόλιν έζωναν δύο στρατοί τριγύρω
που στ' άρματα τους έλαμπαν· και δύο γνώμες είχαν,
να την χαλάσουν παντελώς ή τα μισά να λάβουν
απ' όσα κτήματα η λαμπρή χωρούσε πολιτεία·
εκείνοι δεν επείθοντο και κρύφια για καρτέρι
οπλίζονταν· εφύλαγαν το τείχος οι γυναίκες
με όλα τ' ανήλικα παιδιά και οι γέροντες μαζί τους.»¹⁹

Καταλήγοντας, μπορούμε συμπεράνουμε ότι οι ήρωες συνδέουν άρρηκτα τη ζωή, τη δικής τους ή της οικογένειας τους, με την τύχη της πόλης ή της πατρίδας του. Παράδειγμα αποτελεί ο Έκτορας, στους στίχους 242-250 της ραψ. Μ, λέγοντας :

«ένα σημάδι μόνον
είναι καλόν, να προμαχείς για την γλυκιά πατρίδα.
Κι εσύ προς τι τον πόλεμον φοβείσαι και την μάχην;
Διότι αν και όλοι πέσομεν νεκροί μες στα καράβια
εμείς οι άλλοι, να χαθείς εσύ δεν είναι φόβος·
ότ' η καρδιά σου είν' άνανδρη και φεύγει από τες μάχες·
αλλ' αν από τον πόλεμον θ' απέχεις ή τολμήσεις
με λόγια από τον πόλεμον ν' απομακρύνεις άλλους,
μάθε ότι από την λόγχην μου θα χάσεις την ζωήν σου.»²⁰

¹⁸ ΙΛ. ραψ. Τ στ. 281-301, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

¹⁹ ΙΛ. ραψ. Σ στ. 581-514, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

²⁰ ΙΛ. ραψ. Μ στ. 242-250, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

Δείχνοντας έτσι πόση αντρείοσύνη και μεγάλη τιμή φανερώνει το να είσαι πρώτος στην μάχη και να πολεμάς.

Επίσης, ο ήρωας κληροδότησε στον γιο του το όνομα «Αστυάναξ»²¹, δηλαδή ηγεμόνας της πόλης, επειδή ο πατέρας του προστάτευε τις πύλες και τα υψηλά τείχη της Τροίας (ραψ. Χ, στ. 505-507).

«Τώρα που του 'λειψε ο γονιός κακά πολλά θα πάθει
ο Αστυάναξ μ' όνομα που το 'βγαλαν οι Τρώες·
ότι συ μόνος έσωζες την πυργωμένην πόλιν.»²²

Εικόνα 5. Ο Αστυάναξ, στα γόνατα του Ανδρομάχη, τεντώνεται για να αγγίξει το κράνος του πατέρα του.

²¹ **άρχοντας της πόλης.** Από: Montanari, F., *Σύγχρονο Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής γλώσσας* (σκληρόδετη έκδοση), Παπαδήμα, Οκτώβριος 2013, σ. 367.

²² **Ιλ. ραψ. Χ στ. 505-507**, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

1.2 Η γυναίκα στην Οδύσσεια

Το δεύτερο από τα έπη του Ομήρου, συντέθηκε χρόνια μετά την Ιλιάδα και έχει ως τίτλο το όνομα του κεντρικού ήρωα, του Οδυσσέα. Το μεταπολεμικό αυτό έπος, αναφέρεται και αφορά τα χρόνια ύστερα από το τέλος του Τρωικού πολέμου, αναδεικνύοντας τα προβλήματα και τις συνέπειες του οποίου υφίσταται ο ήρωας, ενώ δίνει καρτερικό αγώνα για να πετύχει τον στόχο του που είναι ο «νόστος», το ταξίδι του δηλαδή, πίσω στην αγαπημένη του πατρίδα την Ιθάκη και τον οίκο του, η αρμονία του οποίου έχει κλονιστεί.

Όπως και στην Ιλιάδα, έτσι και στο έπος της Οδύσσειας, η κοινωνία παραμένει πατριαρχική. Ο οίκος βρίσκεται στο επίκεντρο της πόλης, όπου ο βασιλιάς είναι ο επικεφαλής του και λαμβάνει τις αποφάσεις μαζί με την συνέλευση του δήμου, στην οποία όμως δεν έχουν συμμετοχή βέβαια οι γυναίκες. Αναμφίβολα, είναι επικεντρωμένες στις οικιακές εργασίες, την φροντίδα των τέκνων και πάντα υπακούοντας τον σύζυγο. Οι σχέσεις και οι συμφωνίες των ανθρώπων ρυθμίζονται μέσα από ήθη και συνήθειες.

Παράλληλα όμως, μία αλλαγή στην κοινωνία αρχίζει να αχνοφαίνεται διότι η θέση της γυναίκας ήταν σε πολύ καλύτερη μοίρα απ' ό,τι την κλασική εποχή, και όπως βλέπουμε και μέσα από το έπος, ο ποιητής αφήνει μεγαλύτερα περιθώρια στην παρουσία και στην δράση των θηλυκών υπάρξεων. Οι γυναίκες κατέχουν πολλαπλούς ρόλους, όπως, της συζύγου, της μητέρας, της βασίλισσας, ενώ ταυτόχρονα υπάρχει και μια πλειάδα «κατώτερων» γυναικείων ρόλων, σαν τις γυναίκες που δουλεύουν στο παλάτι του Οδυσσέα, δηλαδή υπηρέτριες, παρακóρες και δούλες. Άλλες τις διακατέχει καλοσύνη και είναι πιστές και αφοσιωμένες στην οικογένεια του βασιλιά τους, ενώ άλλες, προσχωρούν με την πλευρά των μνηστήρων, που έχουν διαταράξει με την συμπεριφορά τους την τάξη και την αρμονία του οίκου.

Κυρίαρχη γυναικεία μορφή στο έργο, αποτελεί η βασίλισσα του νησιού **Πηνελόπη**, η γυναίκα του Οδυσσέα. Η ίδια είναι υπόδειγμα γυναίκας για την εποχή, καθώς διακρίνεται από πίστη, αφοσίωση και διαθέτει την ψυχολογική αντοχή να περιμένει και να αγαπά τον σύζυγό της έστω κι αν λείπει για είκοσι χρόνια και να επιμένει στην επιλογή της να υπερασπίζεται τον *οίκο* του.

Στην ενότητα α, οι ακροατές/ αναγνώστες έρχονται για πρώτη φορά σε επαφή με την Πηνελόπη, η οποία αναδεικνύεται σε παράλληλη μορφή εφάμιλλη με τον σύζυγο της σε σθένος και «μητιν»²³. Εμφανίζεται με σεμνότητα και μεγαλοπρέπεια, λοιπόν, ανάμεσα σε ξένους άνδρες, αλλά έχει καλυμμένο το πρόσωπο της με τα «λιπαρά

Εικόνα 6. Η Πηνελόπη ονειρεύεται την επιστροφή του Οδυσσέα.

²³ **σοφία, σύνεση, ικανότητα.** Από: Montanari, F., *Σύγχρονο Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής γλώσσας* (σκληρόδετη έκδοση), Παπαδήμα, Οκτώβριος 2013, σ. 1370.

κρήδεμνα»²⁴. Η πρώτη της πράξη είναι δείγμα εξουσίας, αλλά και ένδειξη πάθους, γνωρίσματα που φανερώνονται όταν εκείνη κατεβαίνει από το «υπερώο»²⁵, συνοδευόμενη από τις «αμφιπόλους»²⁶ της, κάτι που αποδεικνύει ότι δεν πρόκειται για μία τυχαία γυναίκα, και στη συνέχεια διατάζει τον αοιδό Φήμιο να σταματήσει να παίζει το θλιβερό του άσμα για «Αχαιῶν νόστον»²⁷, καθώς την διακατέχει όπως επισημαίνει μεγάλη λύπη.

«και από τ' ανώγι απείκασε το θείον άσμα εκείνου,
η Πηνελόπ' η φρόνιμη, κόρη του Ικαρίου,
και την υψηλήν κλίμακα του δόμου της κατέβη·
μόνη όχι, δυο θεράπαινες σιμά την συνωδεύαν·
και ως έφθασεν η αταίριαστη γυναίκα εις τους μνηστήρες,
της καλοκάμωτης σκεπής σιμά στον στύλο εστάθη,
στην όψη αντισηκώνοντας τα μαλακά μαντήλια·
κι εδώθε της θεράπαινα εστήθη και άλλη εκείθε·
και προς τον θείον αοιδόν δακρύζοντας αυτά 'πε·
«Φήμιε, πολλ' άλλα εγνώριζες, που τους θνητούς μαγεύουν,
όσα εξυμνούν οι αοιδοί, θεών και ανθρώπων έργα.
έν' απ' αυτά τραγούδα τους, καθήμενος σιμά τους,
κι εκείνοι ας πίνουν ήσυχα· και τούτο παύε τ' άσμα
το θλιβερό, που πάντοτε μου σχίζει την καρδιά,
ότι σ' εμένα μάλιστα ακοίμητη 'ναι η λύπη,
γιατί ενθυμούμαι και ποθώ την κεφαλήν εκείνου,
που στην Ελλάδα η δόξα του και στ' Άργος μέσα εβγήκε».²⁸

Στη συνέχεια της ίδιας σκηνής, δείχνει την υπακοή της στα κελεύσματα του υιού της, του Τηλέμαχου, όταν εκείνος της λέει ότι δεν πρέπει να τα βάζει με τον αοιδό για αυτά που τραγουδάει και την προτρέπει να πάει στα δώματά της και να ασχοληθεί με τις γυναικείες ασχολίες.

«Και ο συνετός Τηλέμαχος· «Μητέρα, δεν αφήνεις
τον ποθητόν μας αοιδόν να τέρπει ως θέλει ο νους του;
αίτιοι δεν είν' οι αοιδοί, μόν' αίτιος είν' ο Δίας,
οπού εις καθένα των θνητών των σιτοφάγων δίδει
όπως εκείνος βούλεται· ποσώς δεν έχει κρίμα
τούτος εάν των Δαναών ψάλλει την μαύρη μοίρα·

²⁴ ΟΔ. ραψ. α στ. 334.

²⁵ το ανώτερο τμήμα ή ο ανώτερος όροφος του σπιτιού. Από: Montanari, F., Σύγχρονο Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής γλώσσας (σκληρόδετη έκδοση), Παπαδήμα, Οκτώβριος 2013, σ. 2223.

²⁶ υπηρέτρια, θεραπαινίδα. Από: Montanari, F., Σύγχρονο Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής γλώσσας (σκληρόδετη έκδοση), Παπαδήμα, Οκτώβριος 2013, σ. 167.

²⁷ ΟΔ. ραψ. α στ. 326.

²⁸ ΟΔ. ραψ. α στ. 328-344, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

ότι επαινούν οι άνθρωποι μάλιστα εκείνο τ' άσμα,
που εις όσους τ' ακροάζονται νεότατο αντηχάει.
και την καρδιά σου σφίξε συ, με υπομονή ν' ακούεις·
και δεν εχάθ' η επιστροφή μόνου του Οδυσσέα,
μες την Τρωάδ', αλλά πολλοί άλλοι εχαθήκαν άνδρες.
αλλ' άμε σπίτι, έχε στον νου τα έργα τα δικά σου,
την αλακάτη, τ' αργαλειό, και πρόσταζε τες δούλες
να εργάζονται, και αμ' άφησε για λόγους να φροντίζουν
οι άνδρες, κι εγώ μάλιστα, που 'μαι στο σπίτι ο κύριος».
Θαύμασε αυτή κι εγύρισε στο σπίτι, γιατί εδέχθη
εις την καρδιά τον φρόνιμο τον λόγο του παιδιού της.»²⁹

Επιπλέον, η Πηνελόπη επειδή θεωρεί ότι πρέπει να ξαναπαντρευτεί προκειμένου να προστατέψει τον γιο της από τον θυμό και την οργή των μνηστήρων θα εφεύρει ένα τέχνασμα και θα αποδειχθεί ίση του συζύγου της στην πονηριά, αφού έχει καταφέρει να ξεγελάσει τους μνηστήρες με το τέχνασμα της ύφανσης του σαβάνου του Λαέρτη (ραψ. τ, στ. 137-158).

«κείνοι τον γάμον βιάζουσι κι εγώ τους πλέκω δόλους·
και πρώτα μ' έμπνευσε θεός, πανί μέγ' αφού στήσω
στο δώμα μου, λεπτότατο και απέραντο να υφαίνω
ύφασμα· κι ευθύς έπειτα σ' εκείνους είπα· «Ω νέοι
μνηστήρες μου, αφού απέθανεν ο θείος Οδυσσέας,
τον γάμον μη μου βιάζετε, σταθείτ' ως ν' αποκάμω
το ύφασμ' αυτό, τα γνέματα να μη μου παν χαμένα,
του Λαέρτ' ήρωα σάβανο, για τον καιρό, που η μαύρη
μοίρα του τεντοπλάγιαστου θανάτου θα τον πάρει,
των Αχαιίδων μην καμιά στον τόπο μ' ονειδίσει,
αν κείται ασαβάνωτος αυτός που πλούσιος ήταν.
αυτά 'πα κι εκατάπεισα την ανδρικήν ψυχή τους·
και το πανί τότ' ύφαινα, το απέραντο, ολημέρα,
και νύκτα το ξεϋφαινα στην λάμψη των λαμπάδων.
όθεν από τους Αχαιούς εκρύφθηκα με απάτη
τρεις χρόνους· αλλ' ότ' έφεραν τον τέταρτον οι ώρες,
ως τα φεγγάρια χάνονταν κι οι μέρες επληθύναν,
οι δούλες, σκύλες άσπλαχνες, με πρόδωσαν, κι εκείνοι
μ' ευρήκαν και μ' ονειδισμούς πικρούς μ' εφοβερίσαν.
ιδού πώς το τελείωσα βιασμένη απ' την ανάγκη.

²⁹ ΟΔ. ραψ. α στ. 345-361, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

τώρα του γάμου αποφυγή δεν είν' ούτ' άλλο ευρίσκω
τέχνασμα»³⁰

Επιπλέον, και απέναντι στον Οδυσσέα δείχνει πόσο εύστοχη και έξυπνη είναι καθώς των υποβάλλει δύο φορές σε δοκιμασίες. Στην προσπάθεια της να διαπιστώσει με βεβαιότητα ότι πράγματι έχει μπροστά της τον Οδυσσέα, θα τον εξαπατήσει και θα τον κάνει να θυμώσει, λέγοντας του ένα ψέμα σχετικά με το συζυγικό κρεβάτι. Εκείνος, θα αποκαλύψει τον τρόπο με τον οποίο το έφτιαξε και μόνο τότε η Πηνελόπη θα παραδεχθεί ότι στέκεται ενώπιον της ο άνδρας, ο οποίος θα ικανοποιηθεί από το κόλπο της και θα θαυμάσει το κοφτερό της μυαλό. Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και με τον αγώνα τόξου, όπου πρότεινε να οργανωθεί, με την υπόσχεση ότι θα παντρευόταν εκείνον από τους μνηστήρες, ο οποίος θα κατάφερνε να τεντώσει το τόξο του Οδυσσέα.

Αντιλαμβανόμαστε, πως μέσα από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα αυτά και τις πράξεις της, η Πηνελόπη ξεχωρίζει και ανήκει στην κορωνίδα των γυναικείων μορφών της Οδύσσειας.

Δεύτερη θηλυκή παρουσία, η οποία θα παίζει καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη της πλοκής του έργου είναι η **Ναυσικά**, η οποία εκτός από την ομορφιά της διακρίνεται και για την τόλμη, το θάρρος του λόγου της και την λογική που διαθέτει. Γυναίκα ανώτερης καταγωγής αφού είναι κόρη του βασιλιά των Φαιάκων, Αλκίνοου και της γυναίκας του, της βασίλισσας Αρήτης. Μεγαλώνει στο νησί όπου κυβερνά ο πατέρας της, μαζί με το συμβούλιο των γερόντων. Ένα νησί ανοικτό και φιλόξενο όπως φαίνεται καθώς η φιλοξενία ήταν ένας θεσμός που δείχνει την ανάπτυξη μιας πολιτισμένης κοινωνίας που σέβεται τον ξένο και προσφέρει απλόχερα τη βοήθεια που χρειάζεται. Επιπλέον, σεβασμό δείχνει και στην γυναίκα, καθώς στη ραψ. ζ (στ. 303-315) η Ναυσικά, συμβουλεύει τον Οδυσσέα να προσπέσει και να χαιρετήσει την βασίλισσα- μητέρα της, που καθόταν δίπλα στον άνδρα της, γιατί αυτό ήταν το σωστό και έτσι θα έπαιρνε την βοήθεια που τόσο χρειαζόταν. Άρα, βλέπουμε πόσο σημαντική θέση είχε η γυναίκα εκείνη την εποχή ώστε όχι μόνο υποδέχεται ξένους στην εστία πράγμα αδιανόητο στην κλασική εποχή, αλλά αποφασίζει και η ίδια για την προσφορά ή όχι βοήθειας.

«και όταν οι δόμοι γύρωθε κι η αυλή σε περιλάβουν,
διάβα ευθύς το μέγαρο να φθάσεις στην μητέρα,
που εις την γωνίστρα κάθεται, στην λάμψη της φωτίας,
γαλάζιο κλώθοντας μαλλί, θαυμάσιον, εις τον στύλον
απιθωμένη, και όπισθεν αυτής κάθονται οι δούλες.
και στην φωτιά σιμά θα ιδείς τον θρόνο του πατρός μου,
π' αυτού πίνει καθήμενος, όμοιος των αθανάτων.
ξεπέρν' αυτόν, τα γόνατα, συ πιάσε της μητρός μου,
αν θες για σε χαρμόσυνη και ογλήγορα να φέξει
η ημέρα της επιστροφής, όθεν μακριά και αν είσαι.
και αν ίσως και σ' ελεηθεί και σ' αγαπήσει εκείνη,
θάρρουν, θα ιδείς τους ποθητούς, ογλήγορα θα φθάσεις,
στο σπίτι το καλόκτιστον, εις την γλυκιά πατρίδα».³¹

³⁰ ΟΔ. ραψ. τ στ. 137-158, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

³¹ ΟΔ. ραψ. ζ στ. 303-315, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

Εικόνα 7. Συνάντηση Οδυσσέα και Ναυσικάς. Κάνθαρος με καπάκι, 440-430 π.Χ., Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο, E156.

Η βασιλοπούλα Ναυσικά ξεχωρίζει για την ομορφιά, την ευγένεια, την ευσέβεια, την καλοσύνη της αφού αγαπά και θεωρεί φίλες της, τις παρακόρες, ενώ ταυτόχρονα την χαρακτηρίζει εξυπνάδα και πονηριά, την οποία χρησιμοποιεί για να πείσει τον πατέρα της ώστε να της επιτρέψει να πάει στο ποτάμι να πλύνει τα ρούχα. Ο πατέρας της κάνει πως δεν καταλαβαίνει και της δίνει την άδεια, κάτι που φανερώνει αν όχι μια ουτοπική κοινωνία, τουλάχιστον μια κοινωνία διαφορετική με μεγαλύτερη ελαστικότητα και ανοχή.

Στην ραψ. ζ βλέπουμε πως η Ναυσικά δεν κατευθύνεται μόνη της προς το ποτάμι, αλλά με την συνοδεία των υπηρετριών της, πράγμα που αποτελούσε σύμβολο δύναμης για τις γυναίκες και δήλωνε την κοσμιότητα και ανωτερότητα τους.

«μόνην όχρ' οι θεράπαινες εβάδιζαν κατόπι.»³²

Χαρακτηριστικό κομμάτι της ενδυμασίας της, και εδώ συναντάμε το «κρήδεμνον»³³, το μαντήλι όπου είναι σύμβολο αρετής, σεμνότητας και ταπεινότητας των γυναικών. Εκείνη αφήνοντας ακάλυπτο το κεφάλι της, είναι η μόνη που δεν διστάζει να μιλήσει, να ρωτήσει και να συζητήσει με επιχειρήματα, παρά το νεαρό της ηλικίας της, μαζί με έναν ξένο άντρα και μάλιστα γυμνό. Κολακεύεται από τον ικετευτικό λόγο του Οδυσσέα και απαντά με ευγένεια και καλοσύνη (ραψ. ζ, στ. 185-197).

³² ΟΔ. ραψ. ζ στ. 84, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

³³ πέπλο, το οποίο φορούσαν οι γυναίκες στο κεφάλι τους. Από: Montanari, F., *Σύγχρονο Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής γλώσσας* (σκληρόδετη έκδοση), Παπαδήμα, Οκτώβριος 2013, σ. 1204.

«Όχι, αγενής ή ανόητος, ω ξέν', εσύ δεν δείχνεις
την ευτυχία των θνητών μοιράζ' ο Ολύμπιος Δίας,
των ευγενών, των αγενών, του καθενός ως θέλει
και σένα τούτα σ' έδωκε και ανάγκη να υπομείνεις.
αλλ' αφού πάτησες στην γη και χώραν ιδική μας,
δεν θα σου λείψει φόρεμα, ούτ' άλλο απ' όσα πρέπει
να λάβει, όπου προσέρχεται, πολύθλιβος ικέτης.
την πόλη θα σου δείξω εγώ, και τους λαούς θα σ' είπω
την πόλη τούτη και την γην οι Φαίακες κρατούνσι,
κι εγώ 'μαι του γενναιόκαρδου η κόρη του Αλκινόου,
κι οι Φαίακες οι δυνατοί σ' εκείνον κρέμοντ' όλοι».³⁴

Τον αντιμετωπίζει με συμπόνια και τρυφερότητα, προσφέροντάς του απλόχερα βοήθεια. Ακόμη, ο τρόπος με τον οποίο μιλάει στις υπηρέτριές της, φανερώνει άνθρωπο που ξέρει να επιβάλλεται και να πείθει (ραψ. ζ, στ. 229-258).

«κι έκαμε αυτόν να φαίνεται, η διογενής Αθήνη
τρανότερος, παχύτερος, και από την κεφαλή του
σγουρήν την κόμην έσυρε, π' όμοιαζε ανθούς του κρίνου,
και ως όταν εις τον άργυρο χρυσάφι περιχύνει
τεχνίτης, οπ' ο Ήφαιστος κι η Αθήνη έχουν διδάξει
μ' εντέλεια, και φιλοτεχνεί χαριτωμένα έργα·
όμοια και αυτού στην κεφαλή, στο σώμα, έχυσε χάρη.
πήγ' έπειτα κι εκάθισε στις θάλασσας την άκρη·
και άστραφτε χάρες κι ευμορφιά· τον θαύμαζεν η κόρη·
κι είπε στα καλοπλέξουδα κοράσια τότε εκείνη·
«Σ' ό,τι θα ειπώ προσέξτε, λευκόχερές μου κόρες·
όχι, στο πείσμα των θεών του Ολύμπου αυτός ο άνδρας
τους ισοθέους Φαίακες να σμίξει εδώ δεν ήλθε.
ότι άμορφος προτύτερα μου εφάνηκε πως ήταν·
και τώρα' ομοιάζει των θεών των ουρανοκατοίκων.
κι είθε παρόμοιος σύντροφος να ονομασθεί δικός μου,
που να σ' τεργεν εγκάτοικος εδώ μ' εμάς να μένει.
αλλά δώστε, θεράπαινες, βρώση, πιστό του ξένου».
Είπε και αυτές υπάκουσαν ευθύς εις την φωνή της·
κι έθεσαν βρώση και πιστό σιμά στον Οδυσσέα·
κι έτρωγε κι έπινε αρπακτά ο θεός Οδυσσέας,
κι είχε ο πολύπαθος καιρούς φαγί να δοκιμάσει.
και η λευκοχέρα Ναυσικά τότε εφευρήκεν άλλο·
εδίπλωσε και απίθωσε τα ενδύματα εις τ' αμάξι,

³⁴ ΟΔ. ραψ. ζ στ. 185-197, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

έξεψε τα σκληρώνυχα μουλάρια και άμ' ανέβη.
κι επαρακίνα λέγοντας τον Οδυσσέα· «Σηκώσου,
ξένε, εις την πόλη για να πας, κι εγώ θα σ' οδηγήσω
στον συνετού πατέρα μου το δώμα, όπου τους πρώτους
πιστεύω από τους Φαίακες θα ιδείς και θα γνωρίσεις.
αλλ' έλα κάμε ό,τι σου ειπώ· θαρρώ πως γνώσην έχεις.»³⁵

Η Ναυσικά αποτελεί τον τελευταίο πειρασμό του Οδυσσέα, ο οποίος θέτει ένα από τα βασικότερα θέματα της Οδύσσειας, το θέμα του οίκου που ευτυχεί χάρη στην «όμοφροσύνην»³⁶ του άνδρα και της γυναίκας. Παρόλο που η Ναυσικά είναι ερωτευμένη μαζί του, ελπίζει μάταια, καθώς εκείνος της εύχεται να βρει έναν καλό σύζυγο και δεν θα ανταποκριθεί, αφού η Πηνελόπη είναι εκείνη που μονοπωλεί στις σκέψεις του και αδημονεί να την ανταμώσει.

Εικόνα 8. Οδυσσέας και Ναυσικά. Καπάκι πυξίδας, περίπου 420 π.Χ., Ζωγράφος Αίσων, Βοστώνη, Μουσείο Καλών Τεχνών, Βοστώνη, Μουσείο Καλών Τεχνών, 04.18a-b.

³⁵ ΟΔ. ραψ. ζ στ. 229-258, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

³⁶ ΟΔ. ραψ. ζ στ. 181.

1.3 Αιτιολόγηση της διαφοράς από το παλαιότερο στο νεότερο έπος

Μεταξύ των δύο ποιητικών έργων του Ομήρου, παρατηρούμε σημαντικές διαφοροποιήσεις, όσο αναφορά το ύφος και τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζονται τα πρόσωπα και ειδικότερα τα γυναικεία. Η Ιλιάδα ως έπος πολεμικό, επικεντρώνεται σε ήρωες άνδρες και όλα τα υπόλοιπα πρόσωπα θνητών που αναφέρονται, κινούνται και ανήκουν σε αυτούς. Ενώ μέσα στις ραψωδίες αναφέρονται σε γυναικεία πρόσωπα, εντούτοις δεν τα βλέπουμε πολλές φορές να συμμετέχουν. Στον αντίποδα, η Οδύσσεια, ένα έπος μεταπολεμικό, που καθρεπτίζει την ωριμότητα του ποιητή, με πολλά στοιχεία παραμυθιακά, παραπλάνησης και πιο ανθρώπινο. Αντανακλά μια νεότερη εποχή στην οποία ο θεσμός της βασιλείας παρακμάζει, ενώ στην Ιλιάδα ευημερεί. Το τελευταίο, έχει άμεσο αντίκτυπο στην κοινωνία, όπου είναι μια κλειστή αριστοκρατική τάξη. Σε αντίθεση με την Οδύσσεια, όπου ο ποιητής μας παρουσιάζει ήρωες από όλα τα κοινωνικά στρώματα και δίνει χώρο να ακουστούν οι πεποιθήσεις και οι πόθοι των κατώτερων τάξεων. Παράλληλα, αναδεικνύει την γυναίκα μέσα από την δύναμη που της δίνει και τις ενέργειες που κάνει, χωρίς να είναι τόσο περιορισμένη από τον πατριαρχικό κλοιό, όπως στην Ιλιάδα.

Κεφάλαιο 2^ο

2.1 Ο ανθρωπομορφισμός των Θεών

Παράλληλα με την κοινωνία των ανθρώπων υπάρχει και συμβάλλει έντονα στην δράση και μία άλλη κοινωνία, αυτή των Θεών. Η κοινωνία των ολύμπιων θεών στα ομηρικά έπη, είναι σημαντικό στοιχείο της πλοκής. Ενωμένη με ένα χαλαρό σύνδεσμο κάτω από την κυριαρχία του επικεφαλής, πατέρα όλων των θεών και των ανθρώπων, τον Δία (Ζευς), η βουλή του οποίου εκτελείται όταν αυτός το θελήσει, αποφασίζει για όλους και την οργή του την φοβούνται τόσο οι θνητοί, όσο και οι αθάνατοι. Δίπλα του έχει τη σύζυγό του, τη θεά **Ήρα**, τα παιδιά του, τα αδέρφια του και όλοι οι θεοί τον υπακούν. Όπως κάθε κοινωνία είχε τον βασιλιά της, έτσι και αυτή των θεών, ήταν ανάλογα οργανωμένη.

Οι δώδεκα θεοί του Ολύμπου, άνδρες και γυναίκες, και ένα σύνολο άλλων υποδεέστερων θεοτήτων, αποτελούν τον θρησκευτικό κύκλο των έργων. Κατοικούν ευτυχισμένοι στον Όλυμπο και είναι αθάνατοι, ωραιότεροι και πιο ισχυροί από τους ανθρώπους, έχουν σώμα με θεϊκό αίμα, που ονομάζεται «*ιχώρ*»³⁷, τρώνε αμβροσία και πίνουν νέκταρ. Οι θεοί είναι παντοδύναμοι και αυτό διαφαίνεται μέσα από τα έπη, αλλά και σε αυτούς έχουν προσδοθεί ανθρώπινα χαρακτηριστικά, δηλαδή ελαττώματα, πάθη και αδυναμίες. Αυτοί τους η ιδιότητα ονομάζεται ανθρωπομορφισμός.

Εικόνα 9. Η συνέλευση των θεών, κυρίως οι δώδεκα Ολύμπιοι.

Οι θεοί έχουν ανθρώπινες ανάγκες όπως το φαγητό, το ποτό, τον ύπνο. Η διαφορά έγκειται στο είδος του φαγητού αλλά και πάλι γύρω από το τραπέζι γευμάτιζαν και διασκεδάζαν όπως οι άνθρωποι. Επίσης, συνδιαλέγονται, λογομαχούν, ζηλεύουν, θυμώνουν, εξοργίζονται, σε στιγμές αδυναμίας επιζητούν την αγκαλιά της μητέρας τους. Κλαίνει, αγαπούν, πονούν, ερωτεύονται, απατούν, τιμωρούν, εκδικούνται, απαιτούν θυσίες από τους θνητούς για να είναι

³⁷ **χυμός, ως αίμα των θεών.** Από: Montanari, F., *Σύγχρονο Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής γλώσσας* (σκληρόδετη έκδοση), Παπαδήμα, Οκτώβριος 2013, σ. 1027.

καλοί μαζί τους. Ντύνονται κομψά, με πολυτελή ρούχα, κρατούν ιδιαίτερα αντικείμενα όπως δόρυ η Αθηνά, κηρύκειο ο Ερμής, όπλα ο Άρης, τόξο και βέλη η Άρτεμις. Συμπεριφέρονται εν ολίγοις όπως οι άνθρωποι. Στη ραψωδία Α της Ιλιάδας ο Όμηρος μας αφηγείται με γλαφυρό τρόπο τόσο την οργάνωση της κοινότητας των θεών όσο και συνήθειες, ενέργειες, συναισθήματα και αντιδράσεις τους.

«Τότε έτσι εκείνοι, ως που εβασίλειψεν ο γήλιος, όλη μέρα έτρωγαν, κι είχεν, ως εταίριαζε, καθείς το μερτικό του· μήτε η γλυκιά κιθάρα απόλειπε στου Απόλλωνα τα χέρια, μήτε κι οι Μούσες, που γλυκόφωνα με τη σειρά ετραγούδουν. Και σύντας του ήλιου πια βασίλεψε το φως το αχτιδοβόλο, καθένas στο δικό του ετράβηξε το αρχοντικό να γείρει, κει που 'χε χτίσει στον καθένα τους παλάτι ο κουτσοπόδης, ο ξακουστός τεχνίτης Ήφαιστος, με τη σοφή του τέχνη. Κι ο Δίας ο Ολύμπιος, ο αστραπόχαρος, στην κλίνη του τραβούσε, Α 610εκεί που ως τώρα πάντα, ως του 'ρχονταν ύπνος γλυκός, κοιμόταν κει πάνω ανέβη, κι η χρυσόθρονη σιμά του επλάγιαζε Ήρα.»³⁸

Ευδιάκριτη περιγραφή μιας όμορφης ημέρας των θεών στον Όλυμπο, όπως συμβαίνει και σε συνάντηση γύρω από ένα γιορτινό τραπέζι ανθρώπων. Στην είσοδο του Δία όλοι οι θεοί σηκώνονται από τα καθίσματά τους, παρόμοια κίνηση με αυτή της στάσης απέναντι σε βασιλιά. Ο ίδιος κάθεται στη κορυφή του τραπεζιού και δίπλα η γυναίκα του Ήρα. Όλοι παρακολουθούν τη συζήτηση του ζεύγους χωρίς να τολμήσουν να επέμβουν ακόμη και όταν αυτή παίρνει διάσταση φιλονικίας και εκτροχιάζεται. Η καχύποπτη και εριστική Ήρα προκαλεί τον αυταρχικό και δεσποτικό σύζυγό της, ο οποίος με την σειρά του την απειλεί και τελικά εκείνη υποτάσσεται με τον εκφοβισμό ξυλοδαρμού (ραψ. Α, στ. 534-570).

«δεν τόλμησε στον κύρη ομπρός κανένας
να μείνει καθιστός, ως ζύγωνε, μόν' στάθηκαν μπροστά του.
Κι αυτός στο θρόνο τότε εκάθισε. Δεν είχε όμως ξεφύγει
της Ήρας τη ματιά, και το 'ξερε πως μίλησε μαζί του
η Θέτη, η κόρη η χιοναστράγαλη του θαλασσογερόντου·
κι ευτὺς στο γιο του Κρόνου εγύρισε, μιλά και τον κεντρίζει:
«Ποιος πάλε απ' τους θεούς, δολόγνωμε, τα ταίριαξε μαζί σου;
Πάντα σου αρέσει αλήθεια αλάργα μου καθούμενος να κλώθεις
διαλογισμούς κρυφούς κι απόφασες να παίρνεις, και ποτέ σου
το που 'βαλες στο νου δε θέλησες να μου το πεις και μένα.»
Κι απηλογήθη των αθάνατων και των θνητών ο κύρης:
«Ήρα, το κάθε που στοχάζομαι καθόλου μην τ' ολπίζεις

³⁸ Ιλ. ραψ. Α στ. 602-612, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

να σου το φανερώνω· δύσκολο, γυναίκα μου κι ας είσαι.
 Αλήθεια, ό,τι είναι που δε θα 'βλαφτε να μαθευτεί, κανέννας
 πριν από σένα, μήτε αθάνατος μήτε θνητός, θα μάθει.
 Μα αυτό που χώρια απ' τους αθάνατους στο νου μου εγώ θα βάλω,
 μη θες να το ρωτάς ανώφελα και μην ψιλοσκαλίζεις.»
 Και τότε η σεβαστή του απάντησε βοϊδομάτη Ήρα κι είπε:
 «Υγιέ του Κρόνου τρομερότατε, τι λόγια αυτά που κρένεις;
 Ποτέ να σε ρωτώ δε θέλησα και να ψιλοσκαλίζω,
 μόν' ό,τι θες μπορείς ανέγνωιαστα να στοχαστείς μονάχος.
 Μα τώρα τρέμω μες στα σπλάχνα μου, μη σ' έχει καταφέρει
 η Θέτη, η κόρη η χιοναστράγαλη του θαλασσογερόντου·
 τι σύναυγα κοντά σου εκάθισε και σου 'πιασε τα γόνα,
 κι αλήθεια εσύ θαρρώ της έταξες στον Αχιλλέα να δώσεις
 τιμή, κι Αργίτες γύρω στ' άρμενα περισσίους ν' αφανίσεις.»
 Και τότε ο Δίας της αποκρίθηκεν ο νεφελοστοιβάχτης:
 «Δαιμονισμένη! Πάντα το κακό στο νου σου! Δε γλιτώνω!
 Όμως χαμένοι πάνε οι κόποι σου, και μόνο απ' την καρδιά μου
 μακραίνεις. Τόσο το χειρότερο για σένα, λέω. Κι αν έτσι
 μαθές ως τα 'πες τούτα εγίνηκαν, έτσι μου αρέσει εμένα!
 Μόν' κάθου κι άκουε κάθε λόγο μου, και μη μου βγάζεις άχνα,
 μην έρθω αυτού και ρίξω απάνω σου τ' ανίκητά μου χέρια,
 και τότε πια δε θα σε γλίτωναν όλοι οι θεοί του Ολύμπου.»
 Έτσι είπε, κι η σεβάσμια δείλιασε βοϊδομάτη Ήρα ομπρός του,
 και κόμπο την καρδιά της δένοντας δίχως μιλιά εκαθόταν·
 μα κι οι άλλοι αθάνατοι επικράθηκαν στου Δία το αρχονταρίκι.»³⁹

Στην συνέχεια, με την συμφιλιοτική παρέμβαση του Ηφαίστου θα εξομαλυνθεί η ατμόσφαιρα και θα δοθεί λύση, καθώς εκείνος θεωρεί τα ανθρώπινα προβλήματα ασήμαντα για να ταράξουν τη μακαριότητα των θεών και συμβουλεύει τη μητέρα του να υποταχθεί επιβεβαιώνοντας τη δύναμη του Δία, με αποτέλεσμα να συνεχισθεί το γεύμα με τραγούδι από τις καλλίφωνες μούσες (ραψ. Α, στ. 573-600).

«Ωχού μπελάδες που μας πλάκωσαν αβάσταχτοι, αν οι δυο σας
 για τους θνητούς εδώ συχύζεστε, κι αμάχες και φοβέρες
 μες στους αθάνατους ασκώνετε, και μήτε θα χαρούμε
 γλυκό ψωμί, τι αλήθεια δαίμονας κακός μας δυναστεύει.
 Μια γνώμη θα 'δινα στη μάνα μου, κι ας το νογάει κι ατή της:
 το Δία τον κύρη να καλόπιανε, να μην αρχίσει πάλε
 μαλώματα και το τραπέζι μας κάμει άνω κάτω, ως τρώμε·

³⁹ Ιλ. ραψ. Α στ. 534-570, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

τι αν θέλει του Ολύμπου ο αστραπόχαρος αφέντης απ' τους θρόνους να μας πετάξει... τι στη δύναμη πολύ τρανότερός μας.
Μόν' έλα τώρα εσύ, καλόπιασ' τον και γλυκομίλησέ του, και τότε ευτύς ο αφέντης του Ολύμπου θα 'ναι καλός μαζί μας.»
Έτσι είπε, και πηδώντας έβαλε στης ακριβής του μάνας τα χέρια κούπα διπλογούβωτη, κι αυτά της λέει τα λόγια:
«Υπομονέψου τώρα, μάνα μου, βάστα, κι ας έχεις πίκρα, μη λάχει και σε ιδώ να δέρνεσαι και δεν μπορέσω χέρι να δώσω, μ' όλη την αγάπη μου, κι ας σε πονά η καρδιά μου· τι αλί σε κείνον που με του Ολύμπου το ρήγα θα τα βάλει!
Κι άλλη φορά, που να 'ρθω θέλησα βοηθός σου, από το πόδι μ' έπιασε αυτός κι από το αθάνατο με πέταξε κατώφλι· όλη τη μέρα, ως το βασίλειμα του γήλιου, εγκρεμιζόμουν, ως που στη Λήμνο πια σωριάστηκα με την ψυχή στο στόμα, κι ευτύς, ως έπεσα, με πήρανε να με γνοιαστούν οι Σίντες.»
Έτσι είπε, κι η θεά αχνογέλασεν, η κρουσταλλόχερη Ήρα, κι αχνογελώντας μες στα χέρια της πήρε απ' το γιο την κούπα.
Κι αυτός απ' το κροντήρι ανάσερνε και μοίραζε στους άλλους —δεξιά μεριά— θεούς αθάνατο γλυκό κρασί να πιούνε.
Κι άσβηστο γέλιο τότε ασκώθηκε μες στους μακαρισμένους, λαχανιαστό να ιδούν τον Ήφαιστο τα πόδια του να σέρνει.»⁴⁰

Δίπλα λοιπόν στους κύριους θεούς του δωδεκάθεου υπήρχαν και άλλες θεότητες που ολοκλήρωναν τη θεϊκή κοινωνία και κάλυπταν με τον τρόπο τους ανάγκες των ανθρώπων. Μούσες, νεραίδες, Νηρηίδες, τοπικές θεότητες είναι μερικές από αυτές. Άλλωστε, και τα δύο έπη του Ομήρου στο προοίμιο με επίκληση στη μούσα ξεκινούν. Στην Ιλιάδα η επίκληση γίνεται προς την μούσα της επικής ποίησης, την Καλλιόπη, αλλά ο ποιητής την καλεί ως Θεά, θεά η οποία στην Οδύσσεια χαρακτηρίζεται ως μούσα.

«Μῆνιν ἄειδε, θεά, Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος» – «Ψάλλε, θεά, τον τρομερόν θυμόν του Αχιλλέως»⁴¹

«Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον, ὃς μάλα πολλὰ πλάγχθη...»- «Τον άνδρα, μούσα, λέγε μου, πολύτροπον, που εις μέρη πολλά επλανήθη...»⁴²

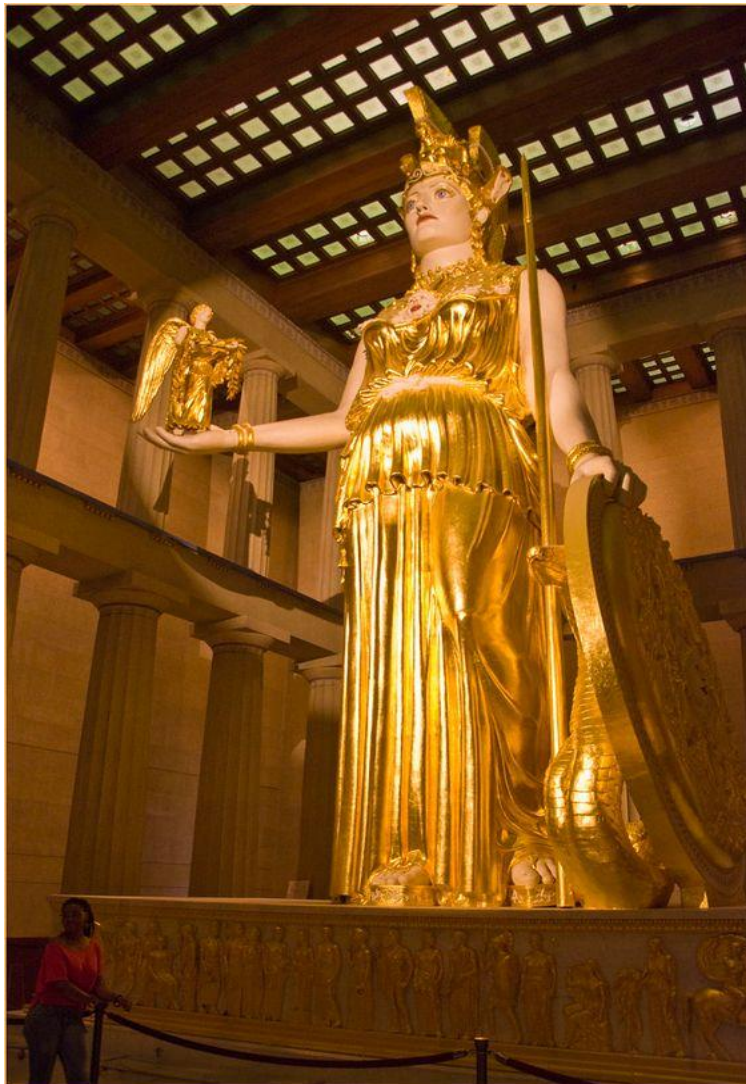
Με την επίκληση αυτήν και μόνον αναδεικνύεται ο σημαντικός ρόλος τον οποίο απέδιδαν οι θεατές στον ποιητή και ο ποιητής στο ρόλο του. Μόνο κάποιος θεόπνευστος άνθρωπος θα

⁴⁰ Ιλ. ραψ. Α στ. 573-600, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

⁴¹ Ιλ. ραψ. Α στ. 1, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

⁴² Οδ. ραψ. α στ. 1-2, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

μπορούσε να επιτελέσει αυτό που ο ποιητής κατορθώνει δηλαδή την απαγγελία ενός τόσο σημαντικού και μεγάλου έπους.

Εικόνα 10. Το χρυσελεφάντινο άγαλμα της θεάς Αθηνάς, Μουσείο Ακρόπολης.

κάνουν τα πάντα, να θεραπεύουν, να ανανεώνουν, να καταστρέφουν, να διασώζουν, να παραπλανούν, να εξαπατούν, να αποκοιμίζουν, να αφυπνίζουν. Αναμειγνύονται, όταν το θέλουν, με έναν τρόπο μαγικό και υπερφυσικό στα ανθρώπινα έργα, παίρνουν μέρος σε θεομαχίες και με αυτόν τον τρόπο το έπος της Ιλιάδας κινείται σε διπλό επίπεδο με εναλλαγή σκηνών μεταξύ ανθρώπων και θεών. Στην Ιλιάδα Αχαιοί και Τρώες πιστεύουν στους ίδιους θεούς αλλά οι θεοί είναι και αυτοί μοιρασμένοι, όπως και οι άνθρωποι. Κάποιοι όπως, η **Αθηνά**, η **Ήρα** και ο **Ποσειδώνας** είναι με το μέρος των Αχαιών και άλλοι, όπως ο **Απόλλων**, η **Αφροδίτη** με το μέρος των Τρώων. Στο έπος αυτό οι θεοί παρουσιάζονται σκληροί, θεοί τιμωροί, που συμμετέχουν σε μάχη και το διασκεδάζουν και αυτό που θέλουν είναι να γίνει ό,τι εκείνοι επιθυμούν.

Στην Οδύσσεια αντίθετα η δράση ξεκινά από το χώρο των Θεών. Η ακινησία διακόπτεται με την πρώτη αγορά των Θεών στην οποία αγορά, όπως η ιεραρχική τάξη ορίζει, μιλάει πρώτα ο Δίας ο οποίος και θέτει αμέσως το θέμα της ατομικής ευθύνης του ανθρώπου για τις πράξεις και τις συνέπειες αυτών στη ζωή του. Το παράδειγμα του Αίγισθου που αναφέρει δίνει την

Επίσης, οι θεοί έρχονται πολύ συχνά σε επαφή με τους ανθρώπους και οι προσεγγίσεις εκφράζονται με έναν εξαιρετικό τρόπο. Οι θεοί εμφανίζονται στους ανθρώπους άλλοτε με τη δική τους τη θεϊκή μορφή, όπως για παράδειγμα η **Αθηνά στην Α ραψωδία της Ιλιάδας** (ραψ. Α, στ. 208-214), όταν κατεβαίνει από τον Όλυμπο για να αποτρέψει τον Αχιλλέα από το να σκοτώσει τον Αγαμέμνονα, και άλλοτε παίρνουν τη μορφή κάποιου άλλου ανθρώπου, παράδειγμα αποτελεί και πάλι η πάνσοφος **Αθηνά στη ραψωδία Α της Οδύσσειας** όταν ενανθρωπίζεται, παίρνοντας τη μορφή του Μέντη και παρουσιάζεται στο παλάτι του Οδυσσέα.

Η επαφή τους με τους ανθρώπους είναι άλλοτε φιλική και οικεία, αλλά αρκετές φορές εχθρική και σκληρή. Επίσης, μεταμορφώνονται ελεύθερα και μεταμορφώνουν και τους ανθρώπους σύμφωνα με τη δική τους βούληση. Μπορούν να

ευκαιρία στην Αθηνά να του απαντήσει και να οδηγήσει τη συζήτηση στο πρόσωπο για το οποίο ενδιαφέρεται, τον Οδυσσέα (ραψ. α, στ. 26-108). Οι θεοί στην Οδύσσεια είναι αυτοί που θέλουν να αποκαταστήσουν την τάξη και να επιφέρουν την ηθική δικαιοσύνη και ηρεμία. Παίρνουν βέβαια την πρωτοβουλία, αλλά για να την επιφέρουν, προσπαθούν να το κάνουν όταν λείπει ο Ποσειδώνας, ο θεός που θέλει να τιμωρήσει τον Οδυσσέα. Οι ίδιοι τον απομονώνουν.

Η Αθηνά δεν θα εγκαταλείψει τον ήρωα μέχρις ότου πετύχει την αποκατάσταση της τάξης του οίκου του Οδυσσέα. Ακόμα και ο Ποσειδώνας που επιθυμούσε διακαώς την τιμωρία του, αφού τον ταλαιπωρήσει, θα τον αφήσει να γυρίσει στο νησί του καταλαβαίνοντας ότι δεν μπορεί να εναντιωθεί στην απόφαση όλων των άλλων θεών.

Θεοί λοιπόν φτιαγμένοι με και στα ανθρώπινα μέτρα οι οποίοι όμως ευθύνονται για το καλό και τα δεινά που προκαλούν ανάλογα και με τη θέλησή τους, κάνοντας παίγνιο τους ανθρώπους. Ακόμη ένα παράδειγμα η Ελένη, η οποία είναι όργανο των παιχνιδιών και των ιδιοτροπιών των θεών, ιδιαίτερα στα χέρια της Αφροδίτης, και δεν μπορεί να ελέγξει η ίδια την πορεία της ζωής της. Η ηρωίδα κατηγορείται άδικα για το ξέσπασμα του Τρωικού πολέμου και για τις συνέπειες που αυτός προκάλεσε, πράγμα που ακόμα και ο Πρίαμος αναγνωρίζει ότι δεν ευθύνεται εκείνη για τον πόλεμο που προκλήθηκε αλλά η θέληση των θεών.

«Και ο Πρίαμος εκάλεσε σιμά του την Ελένην:

«Προχώρησε, παιδί μου, εδώ κοντά μου να καθίσεις
τον πρώτον άνδρα σου να ιδείς, τους συγγενείς και φίλους·
συ δεν μου πταίεις, οι θεοί μου πταίνουν, οπού εκείνοι
μ' έριξαν στον πολύθρηνον των Αχαιών αγώνα.»⁴³

Εικόνα 11. Το άγαλμα της Αφροδίτης της Μήλου, Μουσείο του Λούβρου.

⁴³ Ιλ. ραψ. Γ στ. 162-165, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

2.2 Αντιθετικά ζευγάρια ομηρικών γυναικών, θνητών και θεαινών⁴⁴

Η παρουσία των γυναικών στα ομηρικά έπη είναι η κινητήρια δύναμη και αυτή η οποία γίνεται αφορμή γεγονότων και εξελίξεων. Η Ελένη γίνεται η αφορμή για να ξεσηκωθεί ο δεκαετής πόλεμος μεταξύ Αχαιών και Τρώων. Η Πηνελόπη είναι η γυναίκα εκείνη για την οποία ο Οδυσσέας θα αρνηθεί ακόμα και την αθανασία που του προσφέρει η Καλυψώ. Δεν είναι ασφαλώς όλες οι γυναίκες όμοιες, μόνο καλές ή μόνο κακές. Υπάρχουν γυναίκες οι οποίες χαρακτηρίζονται από αντιθέσεις σε ό,τι αφορά τον τρόπο συμπεριφοράς τους, τα χαρίσματα που έχουν και τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουν θέματα και καταστάσεις.

Στην Ιλιάδα τέτοια αντιθετικά ζευγάρια γυναικών είναι η **Ελένη** σε σύγκριση με την **Ανδρομάχη**, σύμφωνα με την επικρατούσα για αυτήν εκδοχή του μύθου. Η Ελένη είναι εκείνη η οποία εγκατέλειψε τον άντρα της και το σπίτι της και περιέπεσε σε φοβερό λάθος απάτης της συζυγικής κλίνης, για να ακολουθήσει τον Πάρι. Επίσης είναι αυτή, η οποία έγινε η αφορμή για έναν τόσο μεγάλο και καταστρεπτικό πόλεμο και το όνομά της έγινε μισητό μεταξύ των Ελλήνων αλλά και των Τρώων. Στη Γ ραψωδία της Ιλιάδας φαίνεται η μεταμέλεια της (*ραψ. Γ, στ. 142*) και ότι μόνη της ψέγει και κατηγορεί τον εαυτό της.

«η Ελένη εχύθη και θερμά τα δάκρυα της κυλούσαν.»⁴⁵

Πιο συγκεκριμένα, στην συνέχεια κάνει την αυτοκριτική της, εναποθέτει ευθύνες στην ίδια και αυτοσαρκάζεται (*ραψ. Γ, στ. 171-180*).

«Και προς αυτόν απάντησεν η Ελένη γυνή θεία:
«Σέβας και φόβον, ω γλυκέ, σου έχω, πενθερέ μου·
κάλλιο να είχα σκοτωθεί, παρὰ να φύγ', οἴμένα,
με τον υἱόν σου, αφήνοντας τον θάλαμον, τους φίλους,
τες τρυφερές μου ομήλικες, την μόνην θυγατέρα·
αλλ' ἔζησα· να φθείρεται στα κλάιματα η ζωή μου.
Αλλά σ' αυτό που μ' ερωτάς εγώ θα σου απαντήσω.
Εκείνος είναι ο κραταιός Ατρείδης Αγαμέμνων,
συνάμα βασιλιάς καλός και ανδρείος πολεμάρχος
και ανδράδελφον, έναν καιρόν, εγώ τον είχα η σκύλα»⁴⁶

Επιπρόσθετα, παρόλο που ο Πρίαμος την αποκαλεί «*παιδί μου*» και ο ποιητής τονίζει την ασύγκριτη ομορφιά της μέσα από τα σχόλια των γερόντων, εντούτοις, θεωρούν ότι σαφώς θα ήταν καλύτερα για την πόλη να μην υπάρχει.

Από την άλλη μεριά η **Ανδρομάχη**, η γυναίκα του Έκτορα, η οποία αποτελεί τον ιδανικό τύπο γυναίκας της ομηρικής εποχής. Συγκεντρώνει πολλά ιδεώδη χαρίσματα και αρετές. Είναι

⁴⁴ **Θεά.** Από: Montanari, F., *Σύγχρονο Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής γλώσσας* (σκληρόδετη έκδοση), Παπαδήμα, Οκτώβριος 2013, σ. 960.

⁴⁵ *Ιλ. ραψ. Γ στ. 142*, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

⁴⁶ *Ιλ. ραψ. Γ στ. 171-180*, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

η τέλεια σύζυγος και μητέρα. Αγαπά το σύντροφό της Έκτορα αισθάνεται αγωνία για κείνον και τρέχει να τον βρει (ραψ. Ζ, στ. 394-395).

«στην στιγμήν που εκίνα εις το πεδίον,
με ορμήν εμπρός του επρόβαλεν η ασύγκριτη Ανδρομάχη»⁴⁷

Η απόγνωση της την οδηγεί στην προσπάθεια της να πείσει τον Έκτορα να απέχει από τον πόλεμο. Του μιλά με λογική, συναίσθημα και πειθώ, χρησιμοποιώντας επιχειρήματα για να τον βοηθήσει να κάνει αυτό που θεωρεί πιο σωστό για την πόλη αλλά και για την προστασία του ίδιου. Τονίζει ότι το μόνο στήριγμα της είναι αυτός και αποτελεί τραγική ειρωνεία το γεγονός ότι έχασε την οικογένεια της από τον Αχιλλέα (Ζ). Τα συναισθήματα της είναι ανάμεικτα. Φόβος και αγωνία για τον άνδρα της, αγάπη, τρυφερότητα και στοργή για το γιο της (ραψ. Ζ, στ. 429-434).

«Έκτωρ, συ είσαι δι' εμέ πατέρας και μητέρα,
συ αδελφός, συ ανθηρός της κλίνης σύντροφός μου.
Αλλά λυπήσου μας, και αυτού μείνε στον πύργον, μήπως
ορφανό κάμεις το παιδί και χήραν την γυναίκα.
Κι εκεί στην αγριοσυκιά τους άνδρες στήσε οπού 'ναι
η πόλις καλοανέβατη, καλόπαρτο το τείχος»⁴⁸

Γενικά η Ανδρομάχη είναι γυναίκα που αποτελεί παράδειγμα για πολλές γυναίκες της εποχής της. Νοιάζεται και για το παιδί της που θα στερηθεί τον πατέρα του. Είναι η γυναίκα η οποία διαθέτει και ομορφιά και γνώση. Είναι καλή και αγαθή, το ιδανικό ανθρώπου κατά τα πρότυπα και τις αντιλήψεις της εποχής. Σεμνή, όμορφη, υπάκουη, ηθική, ευσεβής, τυραννισμένη και χτυπημένη από τη μοίρα, μέσω του Αχιλλέα, αφού είναι ο άνθρωπος, ο οποίος έχει ξεκληρίσει την πατρική της οικογένεια και θα σκοτώσει και τον άντρα της. Με λίγα λόγια, η Ανδρομάχη είναι το ανάλογο παράδειγμα γυναίκας με αυτό της Πηνελόπης στην Οδύσσεια σε ό,τι αφορά τα χαρίσματά της.

Στην Οδύσσεια δεσπόζουσα είναι η μορφή της **Πηνελόπης**, όπου παρουσιάζεται όμορφη βεβαίως, σεμνή, ευγενής, υπάκουη, πιστή στον άνδρα της και αγαπά πολύ το παιδί της. Είναι δηλαδή και αυτή με την σειρά της, το πρότυπο γυναίκας.

«και από τ' ανώγι απείκασε το θείον άσμα εκείνου,
η Πηνελόπ' η φρόνιμη, κόρη του Ικαρίου,
και την υψηλήν κλίμακα του δόμου της κατέβη·
μόνη όχι, δυο θεράπαινες σιμά την συνωδεύαν·
και ως έφθασεν η αταίριαστη γυναίκα εις τους μνηστήρες,
της καλοκάμωτης σκεπής σιμά στον στύλο εστάθη,
στην όψη αντισηκώνοντας τα μαλακά μαντήλια·
κι εδώθε της θεράπαινα εστήθη και άλλη εκείθε»⁴⁹

⁴⁷ Ιλ. ραψ. Ζ στ. 394-395, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

⁴⁸ Ιλ. ραψ. Ζ στ. 429-434, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

⁴⁹ Οδ. ραψ. α στ. 328-335, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

Δεν διστάζει να εμφανισθεί μπροστά στους μνηστήρες, γνωρίζει όμως και μέχρι που μπορεί να σταθεί και να μιλήσει. Αφού, όταν παίρνει το λόγο ο γιος της, ο Τηλέμαχος, καταλαβαίνει ότι έχει αλλάξει η συμπεριφορά του, έχει ωριμάσει, έγινε άντρας και αντιμετωπίζει με θάρρος την κατάσταση. Έτσι λοιπόν, εκείνη τον υπακούει χωρίς καμία αντίδραση, κάνει αυτό που της λέει, σαν καλή μάνα θαυμάζοντας παράλληλα τον μοναχογιό της (ραψ. α, στ. 356-361).

«ἀλλ' ἄμε σπίτι, ἔχε στον νου τα ἔργα τα δικά σου,
την ἀλακάτη, τ' ἀργαλειό, καὶ πρόσταζε τες δούλες
να ἐργάζονται, καὶ ἀμ' ἄφησε γιὰ λόγους νὰ φροντίζουν
οἱ ἄνδρες, κι ἐγὼ μάλιστα, πὺν 'μαι στο σπίτι ὁ κύριος».
Θαύμασε αὐτὴ κι ἐγύρισε στο σπίτι, γιὰτὶ ἐδέχθη
εἰς τὴν καρδιά τὸν φρόνιμο τὸν λόγὸ τοῦ παιδιοῦ της.»⁵⁰

Εκτός όμως από την ιδιότητα της στοργικής μητέρας, διαθέτει και ευφυΐα η οποία μπορεί να χαρακτηριστεί και ως πονηριά, την οποία χρησιμοποιεί για να αντιμετωπίσει τους μνηστήρες οι οποίοι έχουν διασαλεύσει την τάξη του οίκου αλλά και για να αντιμετωπίσει τον Οδυσσέα και να πειστεί ότι είναι αυτός πράγματι ο άντρας της. Εξελίσσεται σε έναν θηλυκό Οδυσσέα. Ως γυναίκα δεν μπορεί να αναλάβει την κυβέρνηση στην πατριαρχική Ιθάκη κι αυτό δίνει το έναυσμα στους εκατό οχτώ μνηστήρες να την πολιορκήσουν. Η έξυπνη Πηνελόπη, όμως, περιπαίζει τους μνηστήρες, δίνοντάς τους ψεύτικες ελπίδες. Επινόει διπλό δόλο, για να καθυστερήσει τον δεύτερο επικείμενο γάμο της. Ο πρώτος αφορά το υφαντό και όταν αυτός αποκαλύπτεται, επινόει έναν αγώνα με τόξα.

Στον αντίποδα στέκεται η **Κλυταιμνήστρα** που αποτελεί στο έπος σύμβολο δόλου και απιστίας. Η σκιαγράφηση του πορτρέτο της ανδροφωνικής Κλυταιμνήστρας στο ομηρικό έπος εκπληρώνεται μέσα από την αντίθεση της με τη στάση και τις πράξεις της **Πηνελόπης**, που αναλύσαμε προηγουμένως. Η Κλυταιμνήστρα ορίζεται ως κακή μάνα και άπιστη σύζυγος. Ενώ την Πηνελόπη την χαρακτηρίζει δόξα ανάλογη με του γιού της, Ορέστη, και αντίθετο με την καταδίκη της Κλυταιμνήστρας.

Η Πηνελόπη από τη μία, πιστή και αφοσιωμένη σύζυγος και η Κλυταιμνήστρα από την άλλη, αφαιρεί την ζωή του ανδρός της. Στην α ραψωδία ο Δίας μιλώντας αναφέρεται στο παράδειγμα του Αίγισθου. Το όνομα της Κλυταιμνήστρας εκεί δεν αναφέρεται αλλά βεβαίως υπονοείται, αφού ήταν αυτή που μαζί με τον εραστή της Αίγισθο οργάνωσαν και διέπραξαν το φόνο του Αγαμέμνονα του νόμιμου συζύγου της, την σφαγή του περιγράφει ο ίδιος στον Οδυσσέα στην ραψωδία λ (στ. 409-434). Είναι η γυναίκα η οποία υπέπεσε στην αμαρτία και στο τέλος τιμωρήθηκε, αφού ο γιός της προχώρησε σε μητροκτονία.

«ὁ Αἰγίσθος μου ἐτοίμασε με τὴν καταραμένη
γυναῖκα μου· στο σπίτι τοῦ μ' ἐκάλεσεν ἐκεῖνος,
καὶ, ὡς σφάζουν βόδι στο παχνί, στο γεῦμα ἐμ' ἔχει σφάζει·
ἔτσι ἐκακοθανάτησα, καὶ γύρω οἱ σύντροφοί μου
σφάζοντο, ὡς γίνεται ἡ σφαγὴ τῶν λευκοδόντων χοίρων
στο σπίτι ἀνθρώπου υπέρπλουτου, μεγάλου, ὅπ' ἔχ' ἢ γάμους
ἢ φαγοπότι φιλικόν ἢ ἐπίσημο τραπέζι.

⁵⁰ ΟΔ. ραψ. α στ. 356-361, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

ήδη σου έτυχε να ιδείς φόνους πολλών ανθρώπων,
είτ' έπεσαν μονόμαχα, είτε εις μεγάλην μάχη·
αλλά πολύ θα οδύροσουν αν έβλεπες εκείνα,
πώς στον κρατήρα ολόγυρα, στα γεμιστά τραπέζια,
κειτόμασθε, και στα αίματα τρικούμιζεν ο πάτος·
κι έφριξα στο ξεφωνητό της κόρης του Πριάμου,
Κασσάνδρας, που την φόνευσε κοντά μου η Κλυταιμνήστρα
η επίβουλη· κι εγώ στην γη με πετακτές αγκάλες
σφαμένος τότ' εβρόντησα, και μ' άφησεν η σκύλα,
ουδέ η καρδιά της έδωσεν, εκεί που ξεψυχούσα,
τα μάτια να μου πιάσει καν, το στόμα να μου κλείσει·
όχι, φρικτό και αδιάντροπο στην γην άλλο δεν είναι
ως η γυναίκι, άμα στον νου παρόμοιες πράξεις βάλει·
ιδές πώς κείνη οργάνισεν έργον αισχρό κι εγίνη
του ανδρός της φόνισσα· κι εγώ θαρρούσα στην πατρίδα
περίχαρα να με δεχθούν τα τέκνα μου και οι δούλοι·
αλλά η σοφή στα πονηρά και αυτή κατεντροπιάσθη,
και απόμεινεν η εντροπή των θηλυκών το γένος,
και όταν κατόπιν ευρεθούν καλόπρακτες γυναίκες».⁵¹

Το όνομα της δόλιας Κλυταιμνήστρας ακούγεται και στη ραψ. ω (στ. 191-202). Στη ραψωδία αυτή ο Οδυσσέας κατέρχεται στον Άδη. Μεταξύ εκείνων που θα συναντήσει στον κάτω κόσμο είναι και ο Αγαμέμνονας. Στην συνάντηση αυτήν ο τελευταίος καλοτυχίζει τον Οδυσσέα προβαίνοντας σε σύγκριση των δύο γυναικών, δηλαδή της δικής του συζύγου Κλυταιμνήστρας και της Πηνελόπης, συζύγου του Οδυσσέα. Τα όσα λέει αφορμώνται από το αίσθημα πικρίας και αδικίας που τον βαραίνει. Επιπρόσθετα, εξαιτίας αυτού του αισθήματος προβαίνει σε γενικεύσεις για το γυναικείο φύλο, με αφορμή τις συμφορές, που προξένησαν στο δικό του σπίτι οι γυναικείες μορφές της Ελένης και της Κλυταιμνήστρας. Συμβουλευεί τον Οδυσσέα να προσέχει πολύ καλά την επιστροφή του στην Ιθάκη διότι η Πηνελόπη, ως γυναίκα, μπορεί να συμπεριφερθεί ανάλογα. Ωστόσο, σπεύδει να τον καθησυχάσει ισχυριζόμενος πως η Πηνελόπη δεν έχει δώσει ποτέ δείγματα ανάλογου ήθους με εκείνο της Κλυταιμνήστρας. Η αντίθεση ανάμεσα στην Πηνελόπη και Κλυταιμνήστρα ολοκληρώνεται στο τέλος του έπους, στη μικρή νέκυια⁵².

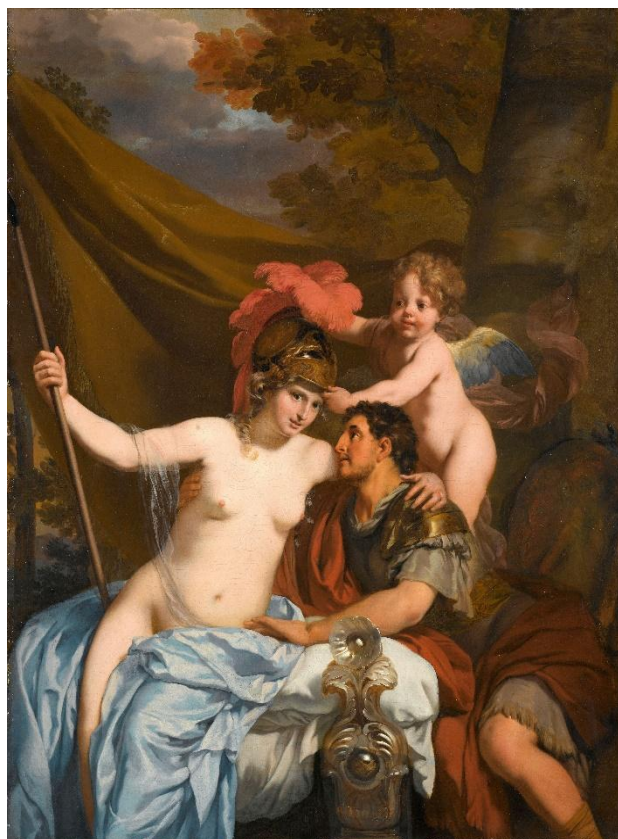
«Πόσο σε μακαρίζω,
σε, του Λαέρτη γέννημα, πολύτεχνε Οδυσσέα,
ότ' υψηλού φρονήματος απόκτησες συμβία·
τι γνώμη αγνή στην φρόνιμην εφάνη Πηνελόπη!
πόσο τον Οδυσσέα της κρατούσε εις την καρδιά!
και του ηψηλού φρονήματος η δόξα της θα ζήσει,

⁵¹ ΟΔ. ραψ. λ στ. 409-434, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

⁵² τιτλ. της 11^{ης} ραψωδίας (λ) της Οδύσσειας. Από: Montanari, F., *Σύγχρονο Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής γλώσσας* (σκληρόδετη έκδοση), Παπαδήμα, Οκτώβριος 2013, σ. 1412.

και θέλει πλάσσουν οι θεοί τραγούδι αγαπημένο
εις του θνητούς, τη φρόνιμη να λέγει Πηνελόπη.
εκείνη δεν κακούργησεν ως του Τυνδάρου η κόρη,
που φόνευσε τον άνδρα της, και απάνθρωπο τραγούδι
θα 'ναι στον κόσμο, και άφησε στων θηλυκών το γένος
φήμην κακήν, ώστε οι καλές και κείνες να μισούνται».⁵³

Ακόμα δύο χαρακτήρες στους οποίους παρατηρούνται διαφοροποιήσεις μεταξύ τους, είναι εκείνοι, της **Καλυψούς** με την **Ναυσικά**. Μία θεά και μια θνητή. Δυο γυναίκες, που στάθηκαν

Εικόνα 12. Ο Οδυσσέας και η Καλυψώ, πίνακας (λάδι σε καμβά) του Gerard De Lairese, RIJSMUSEUM, The museum of the Netherland.

πειρασμοί για τον Οδυσσέα, αλλά όχι προσκόμματα στο ταξίδι του γυρισμού του. Η Καλυψώ, πανέμορφη θεά, ζει σε ένα νησί, που σύμφωνα με την μυθολογία ήταν η Ωγυγία, απομονωμένη, με μόνη συντροφιά τις παρακóρες της. Εκεί η νύμφη υποδέχτηκε τον Οδυσσέα ως ναυαγό. Καθώς ήταν ταλαιπωρημένος και μόνος στο νησί, η Καλυψώ θα τον φιλοξενήσει, και θα θελήσει να τον κρατήσει εκεί αποκομμένο από τον έξω κόσμο για ερωτικούς λόγους. Συνέβαινε να ερωτεύονται θεές θνητούς, πράγμα που πολλές φορές προκαλούσε τις αντιδράσεις και το φθόνο άλλων θεών.

Η εξωτική νεράιδα Καλυψώ⁵⁴ είναι αυτή που θα καταφέρει να καθηλώσει με τα θέληγτρά της τον Οδυσσέα για διάστημα που υπερβαίνει τα οκτώ χρόνια. Όχι με τη θέλησή του όπως μας αναφέρει ο ποιητής. Επίσης, είναι αυτή η οποία καλύπτει, όπως και το όνομά της δηλώνει, τον Οδυσσέα για όσο χρόνο χρειάζεται προκειμένου να έρθει η κατάλληλη ώρα για να εμφανισθεί και πάλι ο ήρωας. Αρχοντική θεά, καλλίκομη,

καλλίφωνη, ασχολείται μέσα στην παραδεισένια σπηλιά όπου διαμένει με την τέχνη της υφαντικής και το τραγούδι.

«την γη, και εις τ' άντρον έφθασε το μέγα, όπου εκατοίκα
η νύμφ' η καλοπλέξουδη, και μέσα εκείνην ηύρε.»⁵⁵

⁵³ ΟΔ. ραψ. ω στ. 191-202, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

⁵⁴ το όνομά της σημαίνει "καλύπτω", "κρύβω" ή "παραπλανώ". Ανακτήθηκε από:
<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CE%B1%CE%BB%CF%85%CF%88%CF%8E>

⁵⁵ ΟΔ. ραψ. ε στ. 57-58, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

«καλόφωνα κει μέσα ετραγουδούσε
αυτή, και ύφαινε πανί με ολόχρυση σαγίτα.»⁵⁶

Το περιβάλλον του νησιού μαγευτικό, ειδυλλιακό, που έως και ένας θεός, λέει ο Ερμής διά στόματος ποιητή ή ο ποιητής δια στόματος του Ερμή, μαγεμένος θαυμάζει το νησί (ραψ. ε, στ. 73-75).

«και αθάνατος αν πήγαιν' εκεί πέρα
κοιτάζοντας θα εθαύμαζε, και θα 'χαιρε η ψυχή του.
έμεινε αυτού κι εθαύμαζεν ο μέγας αργοφόνος.»⁵⁷

Δικαιολογημένα ο Οδυσσέας μένει εκεί (;) ή όχι με την θέληση του, μας αναφέρει ο ποιητής. Κάθεται σε έναν βράχο, ατενίζει την απέραντη θάλασσα και αυτό που επιθυμεί είναι να γυρίσει στην πατρίδα του. Η θεά τον κρατά γιατί τον έχει ερωτευτεί και επιθυμεί να τον κάνει σύζυγό της. Είναι θεά νύμφη μεν, αλλά γυναίκα δε και μάλιστα ερωτευμένη. Αντιδρά όπως θα αντιδρούσε μια θνητή γυναίκα ακόμα και όταν ο Ερμής της μεταφέρει την απόφαση των θεών, εκείνη θα τους χαρακτηρίσει ζηλόφθονους αφού δεν αρέσκονται στο να βλέπουν μια θεά ευτυχισμένη με έναν θνητό (ραψ. ε, στ. 116-144).

«Άκουσε η αταίριαστη θεά, κι ευθύς επάγωσ' όλη·
κι εκείνον προσφώνησε με λόγια πετρωμένα·
«Είσθ' άσπλαχν', είσθε βάσκανοι, θεοί, σαν κανείς άλλος,
που με θνητούς στο φανερό θεές να συγκοιμώνται
φθονείτε, αν κάμει ομόκλινον καμιά τον ποθητόν της.
όμοια της ροδοδάκτυλης Ηώς τον διαλεκτόν της
Ωρίωνα εφθονέσετε, εσείς οι ευτυχισμένοι,
ως που η χρυσόθρονη Άρτεμις, η αγνή, στην Ορτυγία,
κτύπησε αυτόν κι εφόνευσε με τα λεπτά της βέλη.
όμοια, την καλοπλέξουδη την Δήμητραν ο πόθος
ότ' έφερε στην αγκαλιά να πέσει του Ιασίου,
μες τον τριόργωτον αγρό, το 'μάθ' ευθύς ο Δίας,
άστραψε κι εθανάτωσεν αυτόν μ' αστροπελέκι.
κι εμέ, θεοί, φθονείτε σεις, πόχω θνητόν κοντά μου
άνδρα· κι εγώ τον έσωσα, που μόνος την καρίνα
έσφιγγε με τα σκέλη του, και του 'χε το καράβι
σχίσει στα μαύρα πέλαγα με κεραυνόν ο Δίας,
και οι λαμπροί του σύντροφοι τότε όλοι, αφανισθήκαν,
κι εδώ 'φεραν ο άνεμος εκείνον και το κύμα.
και τούτον εγώ ξένιζα, κι έτρεφα, κι είχα γνώμη
αθάνατον και αγέραστον αυτόν να καταστήσω.
αλλ' αν δεν ξέφυγε ποτέ κανείς των αθανάτων,

⁵⁶ ΟΔ. ραψ. ε στ. 61-62, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

⁵⁷ ΟΔ. ραψ. ε στ. 73-75, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

ουδ' εματαίωσε τον νου τ' αιγιδοφόρου Δία,
αφού κείνος προστάζει το, ο άμοιρος ας πάει
μες τ' άγρια πέλαγα· αλλ' εγώ δεν θα τον προβοδήσω
ότι καράβια δεν έχω, δεν έχω ουδέ συντρόφους,
που να τον φέρουν στα πλατιά τα νώτα της θαλάσσης,
αλλά με γνώμην πρόθυμην εγώ θα τον διδάξω
το πώς να φθάσει απείρακτος εις την γλυκιά πατρίδα». ⁵⁸

Χρησιμοποιεί όλα τα γυναικεία μέσα για να πείσει τον Οδυσσέα να παραμείνει στο νησί μαζί της. Το δελεαστικότερο στοιχείο που του προσφέρει και κανένας άνθρωπος δεν το έχει γευτεί και δεν πρόκειται ποτέ να αποκτήσει, είναι αυτό της αθανασίας. Μάταια όμως προσπαθεί, δεν καταφέρνει να τον κάνει να αλλάξει γνώμη. Ο ήρωας επιλέγει την θνητότητα, την επιστροφή στην πατρική του γη και τη γυναίκα του. Η Καλυψώ αντιλαμβάνεται ότι δεν μπορεί να επιβάλλει τη δική της θέληση. Εξάλλου δεν μπορεί να παρακούσει και το θέλημα του Δία. Θα τον βοηθήσει στην προετοιμασία του ταξιδιού του και θα τον κατευοδώσει δίνοντάς του συμβουλές.

«στην πέμπτην επροβόδα τον η αθάνατη απ' την νήσο,
αφού έλουσέ τον κι ένδυσε μ' ευωδισμένο ενδύμα,
κι η θεά μέσα του 'βαλεν ασκί με κρασί μαύρο,
και άλλο μεγάλο με νερό, και τρόφιμα εις δισάκκι,
και του το εγέμισε πολύ και νόστιμο προσφάγι·
και πρίμον του στείλ' άβλαβον, χλιόν· σ' αυτόν εχάρη
και τα πανιά του όλ' άπλωσεν ο θείος Οδυσσέας.». ⁵⁹

Εξετάζοντας το επεισόδιο της ε ραψωδίας, συμπεραίνει κανείς ότι ο ποιητής επέλεξε να προσδώσει στην Καλυψώ το ρόλο μιας παραδοσιακής γυναίκας της εποχής, η οποία τραγουδά, υφαίνει στον αργαλειό, περιποιείται τους φιλοξενούμενούς της, ερωτεύεται και προσπαθεί με κάθε τρόπο να αποκτήσει σύζυγο. Αποτελεί τον πειρασμό που κατάφερε να τον κρατήσει μακριά για πολλά χρόνια χωρίς μαγικά και φίλτρα, όπως έκανε για παράδειγμα η **Κίρκη**. Η Καλυψώ ήταν όμορφη, ευγενική, ευφυής, πονηρή και δοτική. Κάτι που προβάλλεται πολύ πετυχημένα και φανερώνει τη δύναμη του έρωτα και των συναισθημάτων που την διακατέχουν όσο και η προσπάθειά της να σταθεί στο ύψος των περιστάσεων.

Ο τελευταίος πειρασμός που αντιμετώπισε ο Οδυσσέας είναι η **Ναυσικά**. Μία βασιλοπούλα, νεαρή κοπέλα, όμορφη, έξυπνη, θαρραλέα. Βρίσκεται σε ηλικία γάμου και γι' αυτό παρασύρεται από το όνειρο που βλέπει. Η βασιλοπούλα, υπακούοντας στο όνειρο, μόλις ξυπνά πηγαίνει στον πατέρα της και ζητάει μία άμαξα προκειμένου να μεταβεί στο ποτάμι για να πλύνει τα προικιά της. Ο αναγνώστης, λοιπόν, που γνωρίζει ότι δίπλα στο ποτάμι κοιμάται ο Οδυσσέας προετοιμάζεται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο για τη συνάντηση των δυο προσώπων.

⁵⁸ ΟΔ. ραψ. ε στ. 116-144, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

⁵⁹ ΟΔ. ραψ. ε στ. 263-269, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

«και ως αύρα εχύθη ανέμου αυτή σης κορασιάς την κλίνη,
στην κεφαλή της στάθηκεν επάνω και της είπε,
με την μορφή της θυγατρός του θάλασσακουσμένου
Δύμαντα, που 'χε ομήλικην και πολυαγαπημένην·
αυτής ομοιώθη, κι έλεγεν η γλαυκομάτ' Αθήνη·
«Ω Ναυσικά, τόσ' οκνηρήν σ' εγέννησ' η μητέρα;
τα ολόλαμπρά σου ενδύματα κάθονται αμελημένα·
ο γάμος σου ήδη σίμωσε, π' εύμορφα θα φορέσεις,
και θα χαρίσεις εύμορφα σ' αυτούς, που θα σε πάρουν.
και αυτά 'ναι π' όνομα καλό γεννούν εις τους ανθρώπους,
ώστε ο πατέρας χαίρεται και η σεβαστή μητέρα.
αλλ' ας πάμε να πλύνουμεν, η αυγούλ' άμα χαράξει·
κι εγώ θε να 'λθω συνεργή σιμά σου, να προφθάσεις
να ετοιμασθείς, και ανύμφευτη πολύν καιρό δεν θα σαι.
επειδεί σένα ήδη ζητούν στην πόλη των Φαιάκων
οι πρόκριτ' όλοι, οπού μ' αυτούς όμοιο το γένος έχεις.
αλλ' έλα, εις τα χαράμματα τον ένδοξον πατέρα
να σου ευτρεπίσει ζήτησε αμάξι και μουλάρια,
ζώνες, ωρηά σκεπάσματα και πέπλους να σου φέρουν.
και σέν' αυτό καλύτερα συμφέρει, ή με τα πόδια
να πας· γιατί τα πλυσταριά μακρι' απ' την πόλην είναι».⁶⁰

Δεν αποκαλύπτει γιατί πραγματικά επιθυμεί να μεταβεί στο ποτάμι. Η συστολή και η αιδώς που μια καλοαναθρεμμένη κοπέλα αισθάνεται απέναντι στο γονέα της δεν της επιτρέπει να φανερώσει τις πραγματικές τις σκέψεις. Τόσο η ηλικία όσο και ο χαρακτήρας της Ναυσικάς την ώθησαν στην αποσιώπηση της αληθινής αιτίας. Από την άλλη ένας διακριτικός και ευγενικός πατέρας, που αντιλαμβάνεται τις ανησυχίες και τους πόθους της κόρης του, δεν θα την φέρνει σε δύσκολη θέση ώστε να αναγκαστεί να του ομολογήσει τις προθέσεις της (ραψ. ζ, στ. 68-70).

«Και τα μουλάρια, τέκνο μου, λάβε, και ό,τι άλλο θέλεις·
άμε, και σε την άμαξαν οι δούλοι θ' αρματώσουν,
να 'ναι υψηλή, καλότροχη, με κάλαθον επάνω».⁶¹

Χειρίζεται με εξυπνάδα, πονηριά ή και διπλωματία το θέμα για να της επιτρέψει ο πατέρας της να πάει με τις παρακóρες για να πλύνουν τα ρούχα. Είναι ευγενής, ηθική, αγαπά τις παρακóρες της όπου θεωρεί φίλες, είναι απλή, καταδεκτική, μεγαλωμένη με αρχές και φιλόξενη. Δεν φοβάται όταν αντικρύζει τον ξένο άνδρα, σε αντίθεση με τα υπόλοιπα κορίτσια.

⁶⁰ ΟΔ. ραψ. ζ στ. 20-40, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

⁶¹ ΟΔ. ραψ. ζ στ. 68-70, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

«μόνη τ' Αλκίνου εστέκονταν η κόρη, ότ' εις το στήθος
θάρρος της έβαλ' η Αθηνά, και αφαίρεσε τον φόβο.
και αγνάντια στάθη ασάλευτη»⁶²

Η Ναυσικά συμπεριφέρεται στον άγνωστο για εκείνη άνδρα με ωριμότητα και ευγένεια, όπως φυσικά ήταν αναμενόμενο για μια κοπέλας της τάξης της. Του υπόσχεται βοήθεια, συστήνεται και ξεκινά την υλοποίηση των υποσχέσεων της, καλώντας τις παρακóρες να τον περιποιηθούν, ενώ ταυτόχρονα τον συμβουλεύει για τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να φτάσει στο παλάτι και τι οφείλει να κάνει για να του δοθεί η βοήθεια που έχει ανάγκη.

«και όταν οι δόμοι γύρωθε κι η αυλή σε περιλάβουν,
διάβα ευθύς το μέγαρο να φθάσεις στην μητέρα,
που εις την γωνίστρα κάθεται, στην λάμψη της φωτίας,
γαλάζιο κλώθοντας μαλλί, θαυμάσιον, εις τον στύλον
απιθωμένη, και όπισθεν αυτής κάθονται οι δούλες.
και στην φωτιά σιμά θα ιδείς τον θρόνο του πατρός μου,
π' αυτού πίνει καθήμενος, όμοιος των αθανάτων.
ξεπέρν' αυτόν, τα γόνατα, συ πιάσε της μητρός μου,
αν θες για σε χαρμόσυνη και ογλήγορα να φέξει
η ημέρα της επιστροφής, όθεν μακριά και αν είσαι.
και αν ίσως και σ' ελεηθεί και σ' αγαπήσει εκείνη,
θάρρου, θα ιδείς τους ποθητούς, ογλήγορα θα φθάσεις,
στο σπίτι το καλόκτιστον, εις την γλυκιά πατρίδα».⁶³

Γοητεύεται από τον Οδυσσέα και προς στιγμή πιστεύει ότι αυτός είναι ο άνδρας τον οποίο ονειρεύεται. Έχει άποψη, γνώμη, επιχειρήματα για να τεκμηριώσει την άποψή της. Είναι μια κοπέλα την. Αλλά, παρόλα τα χαρίσματά της και την ομορφιά της θα υπερνικήσει και αυτόν τον τελευταίο πειρασμό. Η Ναυσικά είναι αυτή που μοιάζει περισσότερο με την Πηνελόπη και αυτή που θα βοηθήσει για να φτάσει γρηγορότερα κοντά της. Η παρουσία της τη δεδομένη στιγμή, στο κατάλληλο σημείο είναι καθοριστική και φέρνει τον ήρωα πιο κοντά στο τέλος του ταξιδιού του.

Η προσωπικότητα της Ναυσικάς είναι τελείως διαφορετική από τις υπόλοιπες γυναικείες υπάρξεις στην Οδύσσεια. Δεν είναι η γυναίκα σύζυγος όπως η Πηνελόπη αλλά ούτε και η γυναίκα κίνδυνος όπως η Κίρκη και η Καλυψώ. Η ύπαρξη της σίγουρα ήταν μια ακόμη δοκιμασία για τον Οδυσσέα. Η ομορφιά, η νεότητα και η εξυπνάδα της θα άγγιζαν τον οποιονδήποτε και κάθε άνδρας θα ήθελε να την παντρευτεί. Τα συναισθήματά της έγιναν σίγουρα αντιληπτά από τον έμπειρο Οδυσσέα, ο οποίος θα μπορούσε να την κάνει γυναίκα του εάν το επιθυμούσε. Ωστόσο, παρά τα χαρίσματα της, η αξιοπρεπής και μετρημένη συμπεριφορά της δεν έθεσε περαιτέρω εμπόδια και έτσι δε τόλμησε να πράξει κάτι που ήταν αντίθετο με τα ήθη της εποχής. Περιορίστηκε στην παροχή βοήθειας που της ζητήθηκε και έτσι δεν αποτέλεσε τροχοπέδη στο δρόμο του Ιθακήσιου ήρωα. Από τη στιγμή που για εκείνον

⁶² ΟΔ. ραψ. ζ στ. 139-141, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

⁶³ ΟΔ. ραψ. ζ στ. 303-315, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

πρώτη θέση στις σκέψεις του είναι η οικογένεια και η πατρίδα του, ο ποιητής δεν θα μπορούσε παρά να μην αφήσει να επεκταθούν τα συναισθήματα των δυο ηρώων.

Εικόνα 13. *Odysseus meets Nausicaa*. 7426: Michele Desubleo 1602-1676: *Ulisse e Nausica*. Capodimonte Palace and National Gallery, Naples.

Κεφάλαιο 3^ο «Ο χαρακτηρισμός των γυναικείων μορφών στα έπη»

Στα ομηρικά έπη πολλές είναι οι γυναικείες μορφές οι οποίες δρουν, ενεργούν και διαδραματίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο στην εξέλιξη του μύθου και της πλοκής των επών. Παράλληλα, όμως με τα κύρια γυναικεία πρόσωπα υπάρχουν και πολλά άλλα τα οποία κινούνται γύρω από τους πρωταγωνιστές, άνδρες και γυναίκες. Οι μορφές αυτές με τον δικό τους τρόπο συμμετέχουν λιγότερο ή περισσότερο στη δράση βοηθητικά και ουσιαστικά. Είναι γυναικεία πρόσωπα τα οποία μπορούν να μιλούν σε μικρό βαθμό ή και καθόλου αλλά η παρουσία τους είναι καθοριστική. Οι γυναικείες αυτές, σκιώδεις, όπως χαρακτηρίζονται, μορφές, αφού βρίσκονται στο παρασκήνιο και όχι στο προσκήνιο, είναι και θεές και θνητές.

Στην Ιλιάδα τέτοιες μορφές, σε θεϊκό επίπεδο, είναι οι **θεές του Ολύμπου** οι οποίες παρίστανται στο δείπνο των θεών, παρακολουθούν τον καυγά του Δία με την Ήρα αλλά δεν επεμβαίνουν και το στοιχείο αυτό είναι καθοριστικό για να καταλάβουμε τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας της κοινωνίας των θεών. Επικεφαλής ο θεός Δίας, στην εμφάνιση του οποίου όλοι σηκώνονται για να τον υποδεχτούν, ακούν τα λόγια του, υπακούν, δεν αντιδρούν και δεν παίρνουν μέρος ούτε αρθρώνουν λέξη όταν ο Δίας μαλώνει με την Ήρα και απειλεί ότι θα την δείρει. Επίσης, η μητέρα της Αφροδίτης, **Διώνη**, η οποία μιλάει απλά και μόνο περιποιείται το τραυματισμένο χέρι της κόρης της, την κανακεύει και την παρηγορεί όπως κάνει κάθε μητέρα (ραψ. Ε, στ. 369-384). Ανθρώπινες αντιδράσεις και ενέργειες από θεές.

Εικόνα 14. Άγαλμα της Διώνης και Αφροδίτης από το ανατολικό αέτωμα του Παρθενώνα.

«κι η Αφροδίτη έπεσε στον κόλπον της μητρός της
Διώνης· τούτη αγκάλιασε την ποθητήν της κόρην,
με το χέρι την χάιδευσε κι είπε σ' αυτήν: «Παιδί μου,

ποιος των θεών τόσ' άπρεπα σου 'καμε αυτά που βλέπω,
ως να 'χε σ' έβρει φανερά κάποιο κακό να κάμνεις; »

Σ' εκείνην η φιλόγελη απάντησε Αφροδίτη:

«Εμένα ο μεγαλόψυχος ελάβωσε Τυδείδης,
διότι από τον πόλεμον έπαιρνα τον υιόν μου
Αινείαν, που υπεραγαπώ, καθώς κανέναν άλλον.

Διότι Τρώων και Αχαιών δεν είναι μάχη πλέον·
πολεμούν ήδ' οι Δαναοί και με τους αθανάτους».

Και προς αυτήν απάντησεν η σεβαστή Διώνη:

«Με υπομονήν το πάθος σου, παιδί μου, να βαστάσεις·
απ' τους ανθρώπους πάθαμε πολλοί των Ολυμπίων,
ως εμείς δίδομε αφορμήν κακών ανάμεσόν μας.»⁶⁴

Η **Αφροδίτη** επίσης σαν καλή μητέρα, ενώ η ίδια παίρνει μέρος σε μάχη με το μέρος των Τρώων εναντίον των Αχαιών, όταν βλέπει ότι το παιδί της, τον Αγκίση, να κινδυνεύει, θα προσπαθήσει να τον βοηθήσει με τρόπο όμως θεϊκό.

«έζωσε αυτή με τες λευκές αγκάλες το παιδί της
και ο φωτοβόλος πέπλος της στες δίπλες του τον κρύβει,
φράγμα στα βέλη, μη κανέν ακόντι χαλκοφόρο
των ταχυίππων Δαναών τον εύρει μες στο στήθος.»⁶⁵

Οι υπηρέτριες στο παλάτι του Πριάμου έχουν το δικό τους ρόλο. Υπηρετούν στο παλάτι, φροντίζουν τους ανθρώπους του σπιτιού. Μία εξ αυτών, η οικονόμος, συνομιλεί με τον Έκτορα όταν αυτός ψάχνει στα δώματα την Ανδρομάχη και δεν τη βρίσκει. Ο Έκτορας υποβάλλει ερωτήσεις θέλοντας να μάθει που βρίσκεται η γυναίκα του και η οικονόμος, απαντά στα άστοχα ερωτήματα που θέτει, δίνοντάς του στο τέλος την πληροφορία για το που βρίσκεται η γυναίκα του, αφού όφειλε να γνωρίζει που βρίσκεται η βασίλισσα της. Οι δούλες του παλατιού, επίσης είναι παρούσες αλλά δίχως να μιλούν, σαν βουβά πρόσωπα. Η παρουσία τους βέβαια είναι απαραίτητη και εξυπηρετεί την αληθοφάνεια της σκηνής, αφού το παλάτι είχε πολυάριθμο υπηρετικό προσωπικό και επιπλέον μια σκηνή με πολλά πρόσωπα αποδίδει εντονότερα την αγωνία για την απουσία της Ανδρομάχης.

«Ω κόρες, την αλήθειαν ειπείτε μου να μάθω·
εδώθεν η λευκόχερη πού εβγήκεν Ανδρομάχη
Να εύρει συννυφάδα της ή ανδράδελφην επήγεν,

⁶⁴ Ιλ. ραψ. Ε στ. 369-383, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

⁶⁵ Ιλ. ραψ. Ε στ. 314-317, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

ή στον ναόν της Αθηνάς όπου κι οι άλλες είναι
δέσποινες και την τρομερήν θεάν εξιλεώνουν;»
Τότε σ' αυτόν απάντησεν η έξυπνη οικονόμα:
«Ω Έκτωρ, την αλήθειαν θα ειπώ, καθώς προστάξεις·
δεν πήγε εις συννυφάδα της ή ανδράδελφην καθόλου
ή στον ναόν της Αθηνάς, όπου κι οι άλλες είναι
δέσποινες και την τρομερήν θεάν εξιλεώνουν·
αλλά στον πύργον έτρεξε της πόλεως άμ' ακούσθη
νίκη τρανή των Αχαιών και συντριμμός των Τρώων·
και ως φρενιασμένη θα 'φθασε στα τείχη τώρα κείνη,
κι έχει σιμά της η τροφός το βρέφος στην αγκάλη».⁶⁶

Η Ανδρομάχη συνοδεύεται από την τροφό. Η τροφός ήταν η παραμύνα η οποία φρόντιζε τον μικρό Αστυάνακτα. Αυτή τον είχε στην αγκαλιά της και συνόδευε τη μητέρα του, γεγονός που δείχνει τη στενή σχέση που είχε με την οικογένεια. Μια βασίλισσα συνοδεύεται πάντα από μια πιστή υπηρέτρια και ένα βασιλόπουλο έχει δίπλα του μια τροφό. Μια σειρά υπηρετριών οι οποίες είχαν το ρόλο και τη θέση τους στο παλάτι. Συμμετείχαν στη ζωή του οίκου και έπαιρναν μέρος μαζί με τις βασίλισσες σε γεγονότα όπως το μοιρολόγι ενός νεκρού. Στη ραψωδία Ζ, μετά την επιστροφή της Ανδρομάχης στο παλάτι, αρχίζει ο θρήνος για το ζωντανό ακόμη Έκτορα με την Ανδρομάχη και όλες τις γυναίκες του παλατιού.

«Εις του ανδροφόνου Έκτορος την υψηλήν οικίαν
έφθασε κι εύρηκεν εκεί των γυναικών το πλήθος
κι απ' την ψυχήν τους έκαμεν ο θρήνος ν' αναβρύσει.
Και ζωντανόν τον Έκτορα στο σπίτι του εθρηγούσαν,
θαρρώντας που απ' τον πόλεμον κι απ' τ' ανδρειωμένα χέρια
των Αχαιών δεν θα σωθεί και δεν θα γύρει πλέον.»⁶⁷

Η **Χρυσίδα** και η **Βρισηίδα** είναι επίσης δύο γυναικεία πρόσωπα, τα οποία συντελούν στη δράση του έπους χωρίς οι ίδιες να το θέλουν ή να το επιδιώκουν. Η Χρυσίδα είναι το πρώτο γυναικείο πρόσωπο το οποίο ακούγεται στην Ιλιάδα. Είναι η γυναίκα εκείνη, η παρουσία της οποίας στο στρατόπεδο των Αχαιών θα γίνει η απαρχή των εξελίξεων. Έχει συλληφθεί αιχμάλωτη όπως και η Βρισηίδα, μετά από επιθέσεις που έκαναν οι Αχαιοί στη Θήβα και την περιοχή της Τρωάδας αντίστοιχα, και έχει δοθεί ως λάφυρο πολέμου, στον αρχιστράτηγο των Αχαιών Αγαμέμνονα. Είναι κόρη του Χρύση, ο οποίος φθάνει στο στρατόπεδο για να παρακαλέσει τον Αγαμέμνονα να του επιστέψει την κόρη του με αντάλλαγμα πολλά λάφυρα. Ο Αγαμέμνονας τον διώχνει με σκαιό τρόπο, τον ειρωνεύεται, τον απειλεί και αρνείται να δώσει την κόρη στον πατέρα της λέγοντας ότι την θέλει ως ομόκλινή του. Με άλλα λόγια προσβάλλει τον Χρύση, ο οποίος είναι ιερέας του Απόλλωνα και πήγε κρατώντας τα σκήπτρα του θεού. Η ύβρις αυτή του Αγαμέμνονα εξαιτίας της Χρυσίδας θα οδηγήσει στην ικεσία του Χρύση προς τον Απόλλωνα, στην οργή του θεού, το λοιμό και εν τέλει στην απόφαση του

⁶⁶ Ιλ. ραψ. Ζ στ. 374-389, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

⁶⁷ Ιλ. ραψ. Ζ στ. 497-502, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

Εικόνα 15. Ο Αχιλλέας με τη Βρισηίδα και τον Αγαμέμνων.

Αγαμέμνονα να στείλει τη Χρυσήδα στον πατέρα της. Και εδώ αρχίζει ο ρόλος της Βρισηίδα. Ο Αγαμέμνονας προκειμένου να στείλει πίσω τη Χρυσήδα, ζητά και απειλεί να πάρει για τον εαυτό του διά της βίας, το γέρας του Αχιλλέα που είναι η Βρισηίδα. Η απειλή γίνεται πράξη και επέρχεται η ρήξη μεταξύ των δύο ανδρών.

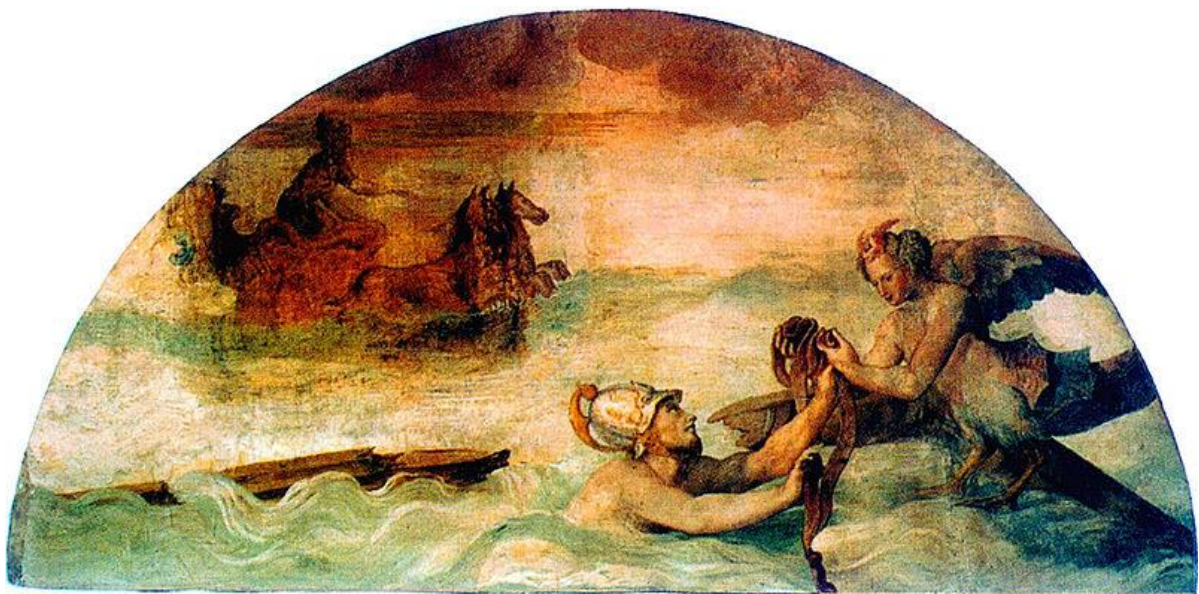
Καταλυτικός ο ρόλος των δύο γυναικών, έστω και αν δεν φαίνεται να ενεργούν ή να συνομιλούν. Ο ποιητής μέσα από την αφήγηση μας αφήνει να καταλάβουμε τα συναισθήματά τους, τι επιθυμούν και ποιες είναι οι σκέψεις τους. Είναι και οι δύο όμορφες κοπέλες, ακολουθούν τους αφέντες τους και υπακούουν στις εντολές τους. Η Βρισηίδα επιπλέον θα θρηνήσει σπαρακτικά τον Πάτροκλο μη ξεχνώντας την καλή του συμπεριφορά απέναντί της και την αγάπη που της είχε δείξει.

Στην ραψωδία Ω, αναφέρονται ακόμα δύο γυναικεία πρόσωπα από τον Αχιλλέα, αυτά της **Νιόβης** και της **Λητούς**. Ο ίδιος φιλοξένησε τον βασιλιά της Τροίας, ετοιμάζοντας του δείπνο. Κάνει εκεί αναφορά στην ιστορία της Λητούς, με σκοπό να βοηθήσει τον Πρίαμο, να τον παροτρύνει να φάει μετά τις ημέρες θρήνου που έχει περάσει εξαιτίας του θανάτου του Έκτορα. Η αφήγηση αυτή λειτουργεί παραινετικά, κατευναστικά και ως παράδειγμα μιας θεάς, το οποίο καλό θα είναι να ακολουθήσει ένας άνθρωπος ο οποίος βιώνει πόνο.

Στην Οδύσσεια, τα δευτερεύοντα γυναικεία πρόσωπα είναι αρχικά γυναικείες θεότητες, οι οποίες επεμβαίνουν σε κατάλληλες περιστάσεις. Η **Λευκοθέα**, θεότητα της θάλασσας, είναι μια θεά υποδεέστερη αλλά είναι εκείνη η οποία θα επέμβει την κατάλληλη στιγμή και θα δώσει το μαγικό «μαγνάδι» στον Οδυσσέα μαζί με τη συμβουλή να το πετάξει πάλι στο πέλαγος μόλις φθάσει στην γη των Φαιάκων, χωρίς να στρέψει το κεφάλι του, αφού πατήσει σε στεριά. Τον συμβούλεψε να βγάλει τα ρούχα που του είχε δώσει η Καλυψώ και που τον βάραιναν πολύ, να απλώσει κατάστηθα «τ' αθάνατο μαντήλι», και να εγκαταλείψει το σκαρί του. Με αυτόν τον τρόπο σώθηκε από την τρομερή καταιγίδα που του έστειλε ο Ποσειδώνας για να τον ταλαιπωρήσει (ραψ. ω, στ. 365-387).

«Τούτα ενώ εκείνος έζυαζε στα βάθη της ψυχής του,
μέγα κύμα του σήκωσεν ο σείστης Ποσειδώνας,
φρικτόν, υψηλοθόλωτο, κι επάνω του έπεσ' όλο.
και ως όταν σφοδρός άνεμος τινάζει και σκορπάει
ξερών αχύρων θεμονιά, παρόμοια τιναχθήκαν

αυτής τα ξύλα τα μακριά· και τότε ο Οδυσσεάς
έν' απ' εκείν' ανέβηκεν, ως άλογο αναβάτης,
κι εγδύνονταν τα ενδύματα, που του 'χε δώσ' η νύμφη.
και το μαγνάδι άπλωσ' ευθύς στο στήθος του αποκάτω,
και προύμντα στην θάλασσαν έπεσε, και τα χέρια
ετέντωσε στο πλέξιμο· τον είδε ο κοσμοσείστης,
την κεφαλή του εκίνησε, και μόνος του είπε· «Τώρα,
επου τόσα υπέφερες κακά, πλανήσου στα πελάγη,
στην χώρα των διόθρεπτων ανθρώπων ως να φθάσεις·
και όμως, θαρρώ, δεν θα κλαυθείς πως έπαθες ολίγα».
Και τα καλότριχ' άλογα ράβδισε κι έφθασ' άμα
εις τες Αυγές, όπ' έχει αυτός υπέρλαμπρα παλάτια.
Και τότε η Αθήνη, του Διός κόρη, εσοφίσθηκ' άλλο·
έφραξε τα περάσματα των άλλων των ανέμων,
να παύσουν τους επρόσταξε και να σιγάσουν όλοι,
και τον γοργό του εκίνησε Βοριά κι έσπασ' εμπρός του
τα κύματα, στους ναυτικούς Φαίακες ως να φθάσει,
σωσμένος απ' τον θάνατον, ο θείος Οδυσσεάς.»⁶⁸

Εικόνα 16. Η Λευκοθέα σώζει τον Οδυσσέα.

Γυναίκες θεές και γυναίκες βασίλισσες περιστοιχίζονται από γυναίκες υπηρέτριες. Κίρκη, Καλυψώ ζουν με τη συντροφιά παρακορών, οι οποίες τις υπηρετούν. Όπως και στην κοινωνία και τον οίκο των βασιλέων. Επιπρόσθετα, οι υπηρέτριες στον οίκο του Οδυσσέα κατέχουν συγκεκριμένες θέσεις στις δουλειές, όπως για παράδειγμα η υπεύθυνη για την αποθήκη, εκείνες που έστρωναν το τραπέζι, που σέρβιραν, που φρόντιζαν για την φιλοξενία αλλά και για τη φροντίδα της βασίλισσας. Ιδιαίτερη ήταν η θέση της **Ευρύκλειας**, την οποία είχε πάρει

⁶⁸ ΟΔ. ραψ. ω στ. 365-387, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

στο παλάτι ο Λαέρτης και θεωρούνταν ως ένα από τα πρόσωπα της οικογενείας. Η Ευρύκλεια μεγάλωσε τον Οδυσσέα και τον Τηλέμαχο, αγαπούσε και τους δυο σαν παιδιά της. Αναγνωρίζει τον μεταμορφωμένο Οδυσσέα από ένα σημάδι στο σώμα του, μια ουλή που απέκτησε στο πόδι του μικρός αλλά δεν τον προδίδει παρά τον ενθουσιασμό της (ραψ. τ. στ. 361-388). Είναι υπόδειγμα αφοσίωσης και πίστης, είναι το πρόσωπο στο οποίο μπορεί να έχει κάποιος εμπιστοσύνη. Διοχετεύει την αγάπη της στον Τηλέμαχο αλλά και στην Πηνελόπη. Αυτήν εμπιστεύεται και ο Τηλέμαχος πριν αναχωρήσει για το ταξίδι του στην Πύλο.

«Αυτά 'πε και το πρόσωπον εσκέπασεν η γραιία,
κι έβγαλε δάκρυα θερμά και με παράπον' είπε·
«Ωιμέ, τέκνο, απελπίσθηκα για σε· σ' ωργίσθη ο Δίας
ως δεν ωργίσθη άλλον θνητόν, θεόφοβος αν κι ήσουν·
ότι κανείς απ' τους θνητούς του χαιρεβρόντη Δία
παχιά μεριά δεν έκαψε κι εξαίσιες εκατόμβες,
όσες εσύ του πρόσφερες, ευχόμενος να λάβεις
γήρας καλόν και τον λαμπρόν υιόν σου ν' αναστήσεις·
και τώρα την επιστροφή μόνον εσέν' αρνήθη.
και κείνον, αχ! στην ξενιτιάν οι δούλες θ' αναπαίζαν,
ότ' επατούς' ο άμοιρος στα σπίτια των μεγάλων,
ως αναπαίζουν τώρα σε τούτες οι σκύλες όλες.
των μιαρών τους υβρισμούς μισείς και να σε νίψουν
δεν στέργεις, ώστ' επρόσταξεν εμέ, που πρόθυμ' είμαι,
η Πηνελόπ' η φρόνιμη του Ικαρίου κόρη.
τα πόδια θα σου νίψω εγώ χάρη της Πηνελόπης
και χάρη σου, ότι ξύπνησαν στα βάθη της ψυχής μου
πόννοι πολλοί· και πρόσεχε σ' αυτό που θα προφέρω·
πολλ' ήλθαν ήδη ξένοι εδώ ταλαίπωροι, αλλ' ακόμη
άνδρα δεν είδα εγώ ποτέ να ομοιάζει του Οδυσσέα,
ως εις το σώμα, στην φωνή, στα πόδια, συ του ομοιάζεις».
Εκείνης ο πολύγνωμος απάντησε Οδυσσέας·
«Ω γραιία, τούτ' ομολογούν, εμέ και αυτόν όσ' είδαν,
ότι ομοιότητ' έχουμε πολλήν εμείς οι δύο,
καθώς και συ το νόησες με καλήν βλέψη κι είπες».
Είπε, κι η γραιία λέβητα, λαμπρόν ποδολουτήρα,
επήρε, κι έβαλε πολύ ψυχρό νερό, κατόπι
ζεστό»⁶⁹

Στον αντίποδα βρίσκονται κάποιες από τις υπηρέτριες, οι οποίες πηγαίνουν με το μέρος των μνηστήρων, προδίδοντας έτσι τον βασιλικό οίκο. Κάτι έχει αρχίσει να αλλάζει σε σχέση με τις υπηρέτριες της Ιλιάδας. Στην Οδύσσεια ενεργούν με περισσότερη ελευθερία, αντίθετα προς

⁶⁹ ΟΔ. ραψ. τ στ. 361-388, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

τις επιταγές του οίκου, συντελούν και αυτές στη διατάραξη της τάξης του μαζί με τους μνηστήρες και γι' αυτό θα τιμωρηθούν από τον Οδυσσέα.

Κεφάλαιο 4^ο «Η τυπική φόρμουλα παρουσίασης των γυναικών»

4.1 Των Θεαινών

Ο Όμηρος χρησιμοποιεί πολλά επίθετα για να χαρακτηρίσει τις θηλυκές υπάρξεις του ποιητικού του έργου. Με τον τρόπο αυτό μας παρουσιάζει, τις γυναικείες μορφές των θεαινών. Πολλά από τα επίθετα είναι στερεότυπα και χρησιμοποιούνται σταθερά κοντά σε ένα ουσιαστικό στο οποίο πολλές φορές προσδίδουν σημασιολογικό βάρος και ενισχύουν το νόημα της φράσης μέσα στην οποία χρησιμοποιούνται. Ο ρόλος τους όμως δεν είναι μόνο διακοσμητικός αλλά με αυτόν τον τρόπο ο ποιητής τραβά την προσοχή μας σε πλευρές που δεν θέλει να προσπεράσουμε. Πρόκειται πάντως για λόγο ποιητικό ο οποίος δημιουργεί και καλαισθητική απόλαυση, τονίζοντας ταυτόχρονα κάποιο θετικό χαρακτηριστικό, ενδεικτικό του προσώπου στο οποίο αναφέρεται. Δεν πρέπει ακόμα να ξεχνάμε ότι η χρήση των στερεότυπων επιθέτων έχει και πρακτική σημασία γιατί, χρησιμοποιούμενα σε κάποιους στίχους, διευκολύνουν τους αοιδούς.

Έτσι λοιπόν, η **Ήρα** χαρακτηρίζεται ως «λευκώλενος»⁷⁰ (ραψ. Α, στ. 56, 195, 208, 572, 595), «βοῶπις»⁷¹ (ραψ. Α, στ. 551, 568) και «χρυσόθρονος»⁷² (ραψ. Α, στ. 611). Την θεά **Αθηνά** χαρακτηρίζει ως «Παλλάδ' Αθηναίην»⁷³ (ραψ. Α, στ. 200), «Διὸς τέκος»⁷⁴ (ραψ. Α, στ. 202) και ως «γλαυκῶπις»⁷⁵ (ραψ. Α, στ. 206).

Παράλληλα, με τα χαρακτηριστικά που τονίζουν την ομορφιά των θηλυκών θεοτήτων, δίνονται και άλλες πληροφορίες όπως για παράδειγμα ότι η Ήρα ήταν η γυναίκα του Δία και η Αθηνά ήταν κόρη του. Τα τυπικά αυτά επίθετα είναι επαναλαμβανόμενα και συνοδεύουν την παρουσίαση των θεαινών κάθε φορά. Έτσι, εκτός από την ραψωδία Α, ο ποιητής χρησιμοποιεί αυτόν τον τρόπο παρουσίασης της Ήρας και στη ραψωδία Δ, αποκαλώντας την μεγαλόφθαλμη (στ. 50). Επίσης, ο ίδιος ο Δίας την αποκαλεί, «Ἥρη τ' Ἀργεΐη»⁷⁶ (στ. 8) και «δαιμονίη»⁷⁷ (στ. 31), καθώς και την Αθηνά, «Ἀλαλκομενῆς Ἀθήνη»⁷⁸ (στ. 8). Συγχρόνως, η θεά Αφροδίτη χαρακτηρίζεται ως, «φιλομειδής»⁷⁹ (στ. 10).

Στους στίχους 73-84, της ίδιας ραψωδίας (Δ), η Αθηνά τινάζεται μόλις ο πατέρας της, της είτε να πάει στο στρατόπεδο και ο ποιητής παρομοιάζει την θεά σαν αστέρι που χύθηκε και κατόπιν τριγυρνούσε μεταξύ των στρατιωτών με ανθρώπινη μορφή, τη μορφή του Αντηνορίδη Λαοδόκου⁸⁰.

⁷⁰ Ιλ. ραψ. Α στ. 56, 195, 208, 572, 595 'λευκοχέρα', Μτφρ. Ι. Πολυλά.

⁷¹ Ιλ. ραψ. Α στ. 551, 568 'μεγαλόφθαλμη', Μτφρ. Ι. Πολυλά.

⁷² Ιλ. ραψ. Α στ. 611 'χρυσόθρονη', Μτφρ. Ι. Πολυλά.

⁷³ Ιλ. ραψ. Α στ. 200 'που φοβερήν στα μάτια λάμπειν είχε', Μτφρ. Ι. Πολυλά.

⁷⁴ Ιλ. ραψ. Α στ. 202 'Διὸς κόρη', Μτφρ. Ι. Πολυλά.

⁷⁵ Ιλ. ραψ. Α στ. 206 'γλαυκόφθαλμη', Μτφρ. Ι. Πολυλά.

⁷⁶ Ιλ. ραψ. Δ στ. 8 'ἡ Ἀργισσ' Ἥρα', Μτφρ. Ι. Πολυλά.

⁷⁷ Ιλ. ραψ. Δ στ. 31 'τρομερή', Μτφρ. Ι. Πολυλά.

⁷⁸ Ιλ. ραψ. Δ στ. 8 'Αθηνά τη στρατολάτισσα', Μτφρ. Καζαντζάκη-Κακριδή.

⁷⁹ Ιλ. ραψ. Δ στ. 10 'φιλόγελη', Μτφρ. Ι. Πολυλά.

⁸⁰ Βλ. <http://users.sch.gr/ipap/heroes/laodokos-antenora.htm>

«Και αυτοπροαίρετα η θεά στον λόγον του ετινάχθη
από του Ολύμπου τες κορφές κι εχύθη ωσάν τ' αστέρι,
οπού ο Κρονίδης έριξε σημάδι στους ανθρώπους,
ή ναύτες ή στρατόπεδο λαών εκτεταμένο·
λαμπρό αστέρι κι άπειρες οι σπίθες του πετιούνται·
ομοίως τότε η Αθηνά στην γην εροβολουσε
και μες στην μέσην πήδησε των ιπποδάμων Τρώων,
των χαλκοφόρων Αχαιών και απόρησαν τα πλήθη,
και μεταξύ τους έλεγαν: «Η πάλιν του πολέμου
θα ξαναρχίσει το κακό, τα αίματα και οι φόνοι,
ή μεταξύ των δυο λαών αγάπην βάζει ο Δίας
που κυβερνά τον πόλεμον, ως θέλει, των ανθρώπων».⁸¹

Η **Θέτις**, η αρχηγός των Νηρηίδων και μητέρα του Αχιλλέα, παρουσιάζεται και αυτή με την σειρά της, αμέσως μόλις την καλέσει ο γιος της, με την μορφή ομίχλης μέσα από τη θάλασσα. Εξάλλου, ζούσε μέσα σε αυτήν, στο παλάτι του πατέρα της, Νηρέα. Ακόμη, χαρακτηρίζεται και ως «πότνια μήτηρ»⁸².

«Είπε με δάκρυα και η σεπτή τον άκουσε μητέρα
στα βάθη όπ' έμενε σιμά στον γέροντα γονέα
και σαν ομίχλη ανέβηκε μέσ' από τ' άσπρο κύμα.»⁸³

Στις Μούσες, αναφέρεται ο ποιητής επίσης με τυπικές φράσεις, όπως στην ραψωδία Α
«τες Μούσες
ως έψαλναν καλόφωνα με την σειράν τους όλες»⁸⁴

Η **Ίρις**, η αγγελιαφόρος των θεών, παίρνει ανθρώπινη μορφή, της Λαοδίκης για να ειδοποιήσει την Ελένη και το ίδιο κάνει και η Αφροδίτη στην προσπάθειά της να οδηγήσει την Ελένη από τα τείχη στο παλάτι για να συναντήσει τον Πάρι. Η Ελένη όμως την καταλαβαίνει και την κατηγορεί ως αιτία για τα δεινά στη ζωή της ενώ η θεά συμπεριφέρεται χαιρέκακα.

«Είπε και την ετάραξε μες στις καρδιάς τα βάθη·
αλλ' άμα είδε της θεάς τα ερωτεμένα στήθη
και τον πανώραιοι λαιμόν και των ματιών την λάμψιν
φόβος την πήρεν έξαφνα και προς εκείνην είπε:
«Παμπόνηρη, τι προσπαθείς μ' αυτά να με πλανέσεις;
Εις ποίαν χώραν μακρινήν ακόμη θα με βγάλεις,
στης Μαιονίας τον τερπνόν αέρα ή της Φρυγίας,
αν κάποιον έχεις ως και αυτού θνητόν αγαπημένον,

⁸¹ Ιλ. ραψ. Δ στ. 73-84, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

⁸² Ιλ. ραψ. Α στ. 357.

⁸³ Ιλ. ραψ. Α στ. 357-359, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

⁸⁴ Ιλ. ραψ. Α στ. 603-604, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

αφού τώρα ο Μενέλαος, που ενίκησε τον Πάριον,
 βούλετ' εμέ την μισητήν να πάρει στην πατρίδα;
 Δια τούτο εδώ κατέβηκες με δόλο να με πιάσεις;
 Άμε, μαζί του κάθισε, μακράν των Αθανάτων,
 και οι πόδες σου στον Όλυμπον να μη σε ξαναφέρουν,
 αλλά να λιώνεσαι μ' αυτόν, να τον προσέχεις μείνε,
 ως να θελήσει σύντροφον ή δούλην να σε κάμει.
 Θα ήταν καταισχύνη μου να υπάγω εκεί που θέλεις,
 να είμ' εκείνου ομόκλινη· και οι σεβαστές μητέρες
 της Τροίας θα με ονειδίζουν και αρκούν όσα υποφέρω».
 Οργίσθη και αποκρίθηκεν η Αφροδίτ' η θεία:
 «Μη με θυμώνεις, δύστυχη, με αυτά και μ' αναγκάσεις,
 αφού πολύ σ' αγάπησα, πολύ να σε μισήσω,
 και ιδείς να σπείρω ανάμεσα των Αχαιών και Τρώων
 έχθρητες νέες, φοβερές και κακοθανατίσεις».
 Ετρόμαξε στον λόγον της η Ελένη και στον πέπλον
 κλεισμένη τον ολόασπρον κατόπι της κινούσε
 σιγά, χωρίς οι Τρώισσες ποσώς να το νοήσουν,
 κι όταν στα δώματ' έφθασαν τα ωραία του Αλεξάνδρου,
 αμέσως οι θεράπαινες στα έργα τους στραφήκαν,
 και στον υψηλόν θάλαμον ανέβ' η γυνή θεία,
 κι έπιασεν η φιλόγελη αθάνατη Αφροδίτη
 ένα θρονί και το 'στησεν αντίκρυ του Αλεξάνδρου».⁸⁵

Θεές οι οποίες επεμβαίνουν και παρεμβαίνουν στα ανθρώπινα γεγονότα, εξαπατούν, παραπλανούν, χαίρονται να δημιουργούν προβλήματα στους θνητούς με κορωνίδα όλων, θα λέγαμε την πρωταγωνίστρια Αθηνά, η οποία θα διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στην δολοφονία του Έκτορα από τον Αχιλλέα, αφού θα καταφέρει να ξεγελάσει και να παραπλανήσει τον Έκτορα παίρνοντας τη μορφή του αδελφού του, Δηϊφόβου (ραψ Χ).

«αυτού τον άφησε η θεά, και σ' όλο της το σώμα
 και στην ακούραστην φωνήν του Δηϊφόβου ομοιώθη.
 Κι ήβρε τον θείον Έκτορα, πλησίασε και του 'πε:
 «Στα στενά σ' έχει, αγαπητέ, ο γρήγορος Πηλείδης,
 που ολόγυρα σε κυνηγά στα τείχη του Πριάμου·
 αλλ' ας μένομε ακλόνητοι μαζί ν' αντισταθώμεν».⁸⁶

Στην Οδύσσεια φαίνεται κάτι να αλλάζει. Οι θεοί συνεχίζουν να ζουν στον Όλυμπο, αμέριμνα και ήσυχα αλλά τώρα, στην πλειοψηφία τους, ενδιαφέρονται για τους ανθρώπους, θέλουν να βοηθούν εκείνους που είναι ευσεβείς και εκτελούν τις αρμόζουσες προς αυτούς

⁸⁵ Ιλ. ραψ. Γ στ. 395-425, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

⁸⁶ Ιλ. ραψ. Χ στ. 226-231, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

θυσίες. Το σπουδαιότερο είναι πως αυτοί αποφασίζουν να βοηθήσουν τον Οδυσσέα να επιστρέψει στην πατρική του γη. Η πρωτοβουλία μάλιστα ανήκει στον πατέρα Θεών και ανθρώπων, τον Δία, ο οποίος θα συγκαλέσει σε συμβούλιο όλους τους θεούς. Εκεί, θα θέσει το θέμα της ατομικής ευθύνης που έχουν οι άνθρωποι για τις πράξεις που κάνουν στη ζωή τους. Ελεύθερη βούληση λοιπόν διαθέτει ο άνθρωπος, εκείνος αποφασίζει πως θα ενεργήσει και ανάλογα με τις πράξεις του, έχει την εύνοια ή την τιμωρία των θεών.

Από το σημείο αυτό αναδεικνύεται και πρωταγωνιστεί και εδώ η Αθηνά, θεά της σοφίας. Βρίσκει την κατάλληλη ευκαιρία, εκμεταλλευόμενη τα λόγια του πατέρα της για να θέσει το θέμα του Οδυσσέα. Ο ποιητής την παρουσιάζει και την περιγράφει με τα τυπικά επίθετα αλλά εμπλουτίζει την περιγραφή του και σε κάθε περίπτωση κατά την οποία εμφανίζεται η Αθηνά. Και στην Οδύσσεια η εμφάνισή της διατρέχει όλο το έργο. Η παρουσία της και ο ρόλος της είναι καταλυτικός. Από τη στιγμή που ετοιμάζεται στον Όλυμπο για να πάει στην Ιθάκη παίρνοντας τη μορφή του Μέντη, μέχρι και τη συμμετοχή της στη μνηστηροφονία αλλά και στην επιβολή της ειρήνης και της τάξης στο νησί, άλλοτε με τη δική της μορφή, τη θεϊκή, άλλοτε παίρνοντας μορφή κάποιου ανθρώπου συμπαρίσταται και βοηθά τον Οδυσσέα αλλά και τον Τηλέμαχο.

«Τότες η γαλανόματη θεά του απολογιέται
Όσα ρωτάς θα σου τα πω κι εγώ μ' αληθοσύνη.
του άξιου του Αχίαλου παινιέμαι γιος πως είμαι, ο Μέντης,
των θαλασσινών της Τάφος βασιλέας·
με πλοίο μου στα μέρη αυτά και με συντρόφους ήρθα
τα πέλαγ' αρμενίζοντας προς τους ξενογλωσσίτες
της Τέμεσης, με σίδερο, χαλκό απ' αυτούς να πάρω.
Το πλοίο μένει σε ξοχή, παράοξω από την πόλη,
κάτω απ' το Νείο το σύδεντρο, στου Ρείθρου το λιμάνι.
Εμείς δα φίλοι γονικοί λεγόμαστε απαρχήθες
ο ένας του άλλου· πήγαινε και ρώτηξε το γέρο
ήρωα Λαέρτη· λένε αυτός πια δεν πατάει στην πόλη,
παρά μακριά στην εξοχή μονάχος τυραννιέται,
και γέρικη σπιτοκυρά θροφή του παραθέτει,
η κούραση τα σκέλια του σαν πιάσει, που με κόπο
τα σέρνει στον ανήφορο του αμπελοχώραφού του.
Ήρθα, επειδής και λέχθηκε πως στην πατρίδα του ήταν
ο κύρης σου· όμως οι θεοί του κόβουνε το δρόμο.
Τι δεν απέθανε στη γης ο μέγας ο Οδυσσέας,
μόν' κάπου ακόμα ζωντανός στα πέλαγα κρατιέται,
σε κυματόζωστο νησί, που άντρες κακοί τον έχουν,
άγριοι, και με το ζόρι αυτοί τότε βαστάνε πίσω.'
Όμως σου προμαντεύω εγώ, καθώς στο νου μου μέσα
το βάλαν οι αθάνατοι, κι όπως θα βγει πιστεύω,
αν κι ούτε μάντης είμαι εγώ, κι ούτε απ' όρνια νιώθω,

να 'ρθει πια εκείνος στη γλυκιά πατρίδα δε θ' αργήσει,
μα και με σίδερα α δεθεί· τρόπο θα βρει να φύγει,
γιατ' είναι πολυσόφιστος. Μα πες μου τώρα, γεια σου,
και ξήγησέ μου ξάστερα, παιδί του αν είσαι αλήθεια,
του Οδυσσέα, τοσοδά μεγάλο παλληκάρι.

Παράξενα στην κεφαλή και στα λαμπρά τα μάτια
του μοιάζεις· τι πολύ συχνά σμιγόμασταν οι δυο μας,
πριν ανεβή στην Τροία εκείός, που κι άλλοι Αργίτες τότες
από τους πρώτους κίνησαν με κουφωτά καράβια·
ένας τον άλλονα πια εμείς δεν είδαμε από τότες.»⁸⁷

Οι άλλες θεές του Ολύμπου συμμετέχουν στην αγορά των θεών όπου ο Δίας συγκαλεί, αλλά ούτε μιλούν, ούτε δρουν, απλά συναινούν σε αυτά που ο Δίας ορίζει. Η μόνη η οποία διαλέγεται μαζί του είναι η Αθηνά η οποία είναι εκείνη που θα καταστρώσει και όλο το σχέδιο δράσης για το νόστο του Οδυσσέα. Και είναι αυτό ενδεικτικό για το ρόλο της όταν ακόμα και ο Ποσειδώνας, άνδρας θεός, αδερφός του Δία, θα υποχωρήσει στη συλλογική απόφαση της πλειοψηφίας των θεών, έστω και αν ήταν απών όταν την έλαβαν.

Εικόνα 17. Οδυσσέας και Κίρκη του Bartholomäus Spranger, Kunsthistorisches Museum, Vienna.

Παρουσίαση και περιγραφή γίνεται και σε άλλες γυναικείες θεϊκές μορφές στην Οδύσσεια, αλλά είναι θεότητες, οι οποίες δεν κατοικούν στον Όλυμπο. Αυτές είναι η **Κίρκη** και η **Καλυψώ**, οι οποίες είναι βέβαια όμορφες, με περιποιημένη κόμη, κατοικούν η κάθε μία μακριά από τον Όλυμπο σε νησιά μαγευτικά που βρίσκονται κάπου στον Ωκεανό. Έχουν και αυτές με τη σειρά τους υπηρέτριες, ασχολούνται επίσης με γυναικείες δουλειές όπως είναι ο αργαλειός.

Ο Οδυσσέας θα συναντήσει και τις δυο τους, όμως η **Κίρκη** θα τον κρατήσει κοντά της για ένα χρόνο χρησιμοποιώντας μαγικά φίλτρα, ως μάγισσα φοβερή που ήταν, και μετατρέποντας τους συντρόφους του σε ζώα. Ένας από τους πειρασμούς

στους οποίους υπέκυψε ο ήρωας. Ο ποιητής της προσδίδει τα στερεοτυπικά επίθετα:

⁸⁷ ΟΔ. ραψ. α στ. 178-212, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

«δολόεσσα»⁸⁸, «ἐϋπλόκαμος»⁸⁹, «αὐδήεσσα»⁹⁰, «καλλιπλοκάμοιο»⁹¹ και αρκετά ακόμα που φανερώνουν την προσωπικότητα της θεότητας.

Στον αντίποδα έρχεται η **Καλυψώ**. Αρχοντική θεά, όπως λέει ο ποιητής. Ο ήρωας ναυαγεί στο νησί της και εκείνη λόγω του έρωτα που τρέφει για το πρόσωπο του, καταφέρνει να τον κρατήσει κοντά της για αρκετά χρόνια, όχι όμως με δόλιο τρόπο και ξόρκια όπως η Κίρκη. Τα χαρακτηριστικά της, όχι μόνον τα εξωτερικά, τα οποία τονίζει ο ποιητής, αλλά και σε επίπεδο, σκέψεων, συναισθημάτων, αντιδράσεων, μας τα αποδίδει μέσω των επιθέτων που χρησιμοποιεί και σε αυτό το πρόσωπο. Τα οποία είναι: «νύμφη πότνι' ἔρυκε Καλυψώ, δῖα θεάων»⁹², «δῖα θεάων»⁹³, «ἡϋκόμοιο»⁹⁴ και άλλα ακόμα.

⁸⁸ ΟΔ. ραψ. ι 'δολερή' στ. 31, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

⁸⁹ ΟΔ. ραψ. κ 'καλοπλέξουδη' στ. 136, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

⁹⁰ ΟΔ. ραψ. κ 'με ανθρωπίσιο λάλο' στ. 135, Μτφρ. Καζαντζάκη-Κακριδή.

⁹¹ ΟΔ. ραψ. κ 'ωριοπλέξουδη' στ. 220, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

⁹² ΟΔ. ραψ. α 'κρατούς' η νύμφη Καλυψώ, σεπτή θεά, μεγάλη' στ. 14, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

⁹³ ΟΔ. ραψ. ε 'θαυμαστή θεά' στ. 180, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

⁹⁴ ΟΔ. ραψ. μ 'λαμπρομάλλα' στ. 389, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

4.2 Των θνητών-γυναικών

Οι γυναικείες μορφές των θνητών γυναικών έχουν το δικό τους ενδιαφέρον ως προς τον τυπικό τρόπο παρουσίασής τους από τον ποιητή. Η Ιλιάδα είναι ένα ηρωικό και πολεμικό κατά το πλείστο έπος. Οι γυναίκες δεν είναι πολλές, είναι όμως ο ρόλος τους σημαντικός. Παρουσιάζονται από τον ποιητή με επίθετα που αφήνουν να γίνει αντιληπτή η ομορφιά της κάθε μίας αλλά και κυρίως τα θετικά στοιχεία του ήθους και του χαρακτήρα τους. Τονίζονται δηλαδή τα στοιχεία εκείνα που θεωρούνταν απαραίτητα ώστε να προσδιοριστεί το ιδανικό πρότυπο της γυναίκας εκείνης της εποχής.

Έτσι η **Χρυσήδα** και η **Βρισηίδα**, παρόλο που ήταν αιχμάλωτες και είχαν δοθεί ως γέρας στους δύο σημαντικότερους από τους Αχαιούς δεν φαίνεται να υστερούν από τις άλλες γυναίκες, καθώς ο Αγαμέμνονας μέσα από τα λόγια του συγκρίνει την Χρυσήδα με την γυναίκα του.

«τι κι απ' την ίδια τη γυναίκα μου, την Κλυταιμίστρα, κάλλιο μου αρέσει αλήθεια· τι χειρότερη δεν είναι τούτη μήτε στην ηλικία μηδέ στο ανάριμμα μηδέ στο νου ή στα χέρια.»⁹⁵

Το ίδιο συμβαίνει και με την Ανδρομάχη, την οποία ο Όμηρος εξυψώνει και περιγράφει θετικά, τονίζοντας την ευφύια και τη λογική της.

«Ἀνδρομάχη λευκώλενος»⁹⁶, 'θέουσα Ἀνδρομάχη»⁹⁷

Ακόμη και την ομορφιά της **Ελένης** μας αφήνει να φαντασθούμε με αυτούς τους αζεπέραστους στίχους του αλλά και να καταλάβουμε τα θετικά στοιχεία του χαρακτήρα της.

«Ἑλένη λευκωλένω»⁹⁸, 'Ἑλένη τανύπεπλος»⁹⁹

Στην Οδύσσεια, για την μυθική βασίλισσα της Ιθάκης, **Πηνελόπη**, ο ποιητής την περιγράφει ως: «περίφρων»¹⁰⁰, «ἐχέφρων»¹⁰¹

Ακόμη, και στην καλόκαρδη **Ναυσικά** κάνει χρήση τυπικών επιθέτων:

«θυγάτηρ μεγαλήτορος Ἀλκινόοιο»¹⁰², «μεθήμονα»¹⁰³, «κάλλος ἔχουσα»¹⁰⁴ κ.ά.

Κοινό στοιχείο βέβαια στην παρουσίαση των γυναικών είναι οι υποχρεώσεις στο πλαίσιο του οίκου και οι εργασίες με τις οποίες ήταν υποχρεωμένες και οι βασίλισσες να ασχολούνται.

⁹⁵ Ιλ. ραψ. Α στ. 113-115, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

⁹⁶ Ιλ. ραψ. Ζ 'ή λευκόχερη' στ. 377, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

⁹⁷ Ιλ. ραψ. Ζ 'ή ασύγκριτη' στ. 394, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

⁹⁸ Ιλ. ραψ. Γ 'λευκόχερην Ελένην' στ. 121, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

⁹⁹ Ιλ. ραψ. Γ 'μακρόπεπλη Ελένη' στ. 121, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

¹⁰⁰ Οδ. ραψ. α 'φρόνιμη' στ. 329, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

¹⁰¹ Οδ. ραψ. ω 'φρόνιμη' στ. 294, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

¹⁰² Οδ. ραψ. ζ 'του Αλκίνου του υψηλόφρονα η κόρη' στ. 17, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

¹⁰³ Οδ. ραψ. ζ 'οκνηρήν' στ. 25, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

¹⁰⁴ Οδ. ραψ. θ 'μέ κάλλος στολισμένη' στ. 457, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

Κεφάλαιο 5^ο «Οι ιδιότητες των γυναικών»

Όπως έχουμε ήδη επισημάνει η παρουσία των γυναικών είναι καταλυτική. Όπως συμβαίνει σε κάθε κοινωνία και εποχή η γυναίκα έχει να επιτελέσει διάφορους ρόλους στη διάρκεια της ζωής της. Αρχικά, στον οίκο του γονιού της έχει το ρόλο της κόρης, αργότερα θα γίνει σύζυγος και μητέρα. Στην ομηρική κοινωνία τους ρόλους αυτούς τους είχαν, εκτός από τις θνητές γυναίκες και οι θεές.

5.1 Η γυναίκα-μητέρα

Από τις γυναικείες μορφές στα έπη του Ομήρου υπάρχουν ορισμένες οι οποίες έχουν πρωταγωνιστικό ρόλο και ξεχωρίζουν για τους πολλαπλούς τους ρόλους μεταξύ των οποίων ξεχωρίζει αυτός ο ρόλος της μητέρας. Οι γυναίκες αυτές είναι και Τρωαδίτισσες όπως η **Εκάβη** και η **Ανδρομάχη**, είναι και Ελληνίδες, όπως η **Πηνελόπη**, η **Αντίκλεια** και η **Ελένη**.

Ξεκινώντας από την **Εκάβη**, η οποία είναι η μητέρα του Έκτορα και βασίλισσα της Τροίας, θα αναφερθούμε στην σκηνή της ραψωδίας Ζ, όπου οι δυο τους συναντιούνται στο παλάτι και εκείνος της ζητάει, μαζί με τις άλλες γυναίκες να ανέβουν στο ναό της Αθηνάς που βρίσκεται στην Ακρόπολη της Τροίας, ώστε να προσευχηθούν και να παρακαλέσουν την θεά να βοηθήσει την πόλη. Η Εκάβη νιώθει περήφανη για το γιο της, σκιρτά όταν τον βλέπει, του χαϊδεύει με τρυφερότητα το χέρι και θέλει να του προσφέρει κάτι για να τον ευχαριστήσει, επιθυμώντας να τον κρατήσει όσο γίνεται κοντά της.

«κει τον απάντησ' η αγαθή μητέρα οπού περνούσε
στην Λαοδίκην κόρην της στο κάλλος εξαισίαν·
το χέρι του 'πιασε σφικτά, προσφώνησε τον κι είπε:
«Τέκνον, πώς ήλθες κι άφησες τον άγριον αγώνα;
Οι επικατάρατοι Αχαιοί στενά μας περιορίζουν
κάτω απ' τα τείχη· κι έρχεσαι, καθώς σου 'πε η καρδιά σου,
τα χέρια απ' την ακρόπολιν να υψώσεις προς τον Δία.
Αλλ' εδώ μείνε, όσο γλυκό κρασί να σου προσφέρω,
και να σπονδίσεις του Διός και όλων των αθανάτων,
και συ να λάβεις άνεσιν, αν το γευθείς ολίγο·
ενδυναμώνει το κρασί τον κατακουρασμένον,
ως είσαι συ, μαχόμενος να σώσεις τους δικούς σου»».¹⁰⁵

Επίσης, στην ραψωδία Χ σε μια συγκλονιστική σκηνή, η Εκάβη στέκεται δίπλα στον Πρίαμο επάνω στο κάστρο και παρακαλεί τον Έκτορα, δείχνοντάς του τα στήθη, που τον θήλασαν, να μην πολεμήσει στην πεδιάδα αλλά να παραμείνει στο κάστρο και να γλιτώσει από την οργή του Αχιλλέα. Πλέον, δεν μιλά η βασίλισσα, αλλά η πονεμένη μάνα, η οποία γνωρίζει ότι έρχεται το τέλος του παιδιού της. Ο Έκτορας, όμως, λαμβάνει διαφορετική απόφαση

¹⁰⁵ ΙΛ. ραψ. Ζ στ. 251-262, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

παρακούοντας την. Μονομαχεί και θανατώνεται μπροστά στους γονείς του, οι οποίοι παρακολουθούν από τα τείχη της Τροίας. Η Εκάβη αναγκάζεται να δει τον νικητή, Αχιλλέα, να σέρνει το πτώμα του γιού της πίσω από το άρμα του, γεγονός που την κάνει να θρηνεί και να σπαράζει για τον χαμό του και το κακό που την βρήκε. Η ίδια έχασε το καμάρι της και η Τροία τον προστάτη της (στ. 430-436).

«και πρώτη εμοιρολόγησε των γυναικών η Εκάβη:
«Τέκνον, τι έπαθα η πικρή! και ακόμη εγώ θα ζήσω
αφού μου απέθανες εσύ· που ημέρα νύκτα ήσουν
το ζηλευτό καμάρι μου, και οι Τρώισσες και οι Τρώες
σωτήρα σ' είχαν και ως θεόν σε καλοδέχοντ' όλοι·
ότ' είχαν δόξαν από σε μεγάλην, όσο ακόμη
εζούσες, τώρα σ' εύρηκεν ο θάνατος και η μοίρα».¹⁰⁶

Η παρουσία της Εκάβης ολοκληρώνεται (ραψ. Ω), με τον σπαρακτικό θρήνο της για τον νεκρό Έκτορα, όταν τον φέρνει στο κάστρο ο Πρίαμος από τους Αργείτες. Στέκεται κοντά στην Ανδρομάχη και αρχίζει το μοιρολόι, αφού νιώθει ότι ο θάνατός του σηματοδοτεί ταυτόχρονα και την επερχόμενη καταστροφή για όλη την πόλη. Τονίζει την γενναιότητα του Έκτορα, αλλά και την θλίψη της για τον χαμό των παιδιών της από τον Αχιλλέα.

«και ανάμεσόν τους άρχισε κι η Εκάβη να θρηνήσει:
«Έκτωρ, ω το ακριβότερο απ' όλα τα παιδιά μου,
και όταν μου εζούσες, οι θεοί, γλυκέ μου, σ' αγαπούσαν
και τώρα μες στον θάνατον ακόμη σε λυπούνται.»¹⁰⁷

Στο πρόσωπο της Εκάβης βλέπουμε την αντίδραση κάθε μάνα η οποία χάνει ένα παιδί, ανεξάρτητα από το αν έχει και άλλα παιδιά. Κάθε παιδί είναι ξεχωριστό για τη μητέρα του και ο πόνος της απώλειας ο μεγαλύτερος πόνος που θα μπορούσε να βιώσει στη ζωή της. Ανεξάρτητα από τη θέση της βασίλισσας που κατέχει, πρωτίστως είναι μητέρα και κυριαρχεί η αγάπη για το παιδί της.

Παράλληλα στο παλάτι του Πριάμου ζει και η **Ανδρομάχη**, η γυναίκα του Έκτορα, η οποία είναι και αυτή μητέρα. Έχει έναν γιο, τον Αστυάνακτα, είναι βρέφος και η μητέρα του φοβάται για το μέλλον του, στο ενδεχόμενο της επικείμενης δολοφονίας του πατέρα του. Ο πόλεμος της έχει στερήσει την πατρική της οικογένεια και τώρα κινδυνεύει να χάσει και τον άντρα της και το παιδί της. Προσπαθεί να τον πείσει να μείνει μέσα στην πόλη σκεπτόμενος τη μοίρα του παιδιού του, η αγάπη της την παρακινεί να σπεύσει στη συνάντηση αυτή με τον Έκτορα, έχοντας μαζί της και το παιδί (ραψ. Ζ). Τα συναισθήματά της αποτυπώνονται στο συνταρακτικό «δακρυόεν γελάσασα»¹⁰⁸ του ποιητή. Ύμνος για την ειρήνη και την οικογενειακή ζωή μέσα από τα δεινά που επιφέρει ο πόλεμος και στους αμυνόμενους και στους μαχόμενους.

Καταλήγοντας, η Ανδρομάχη είναι από τις συμπαθέστερες μορφές του ομηρικού έπους και συμβολίζει την στοργική μητέρα. Διαθέτει πλήθος αρετών, όπως προβάλλεται στην Ιλιάδα,

¹⁰⁶ Ιλ. ραψ. Χ στ. 430-436, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

¹⁰⁷ Ιλ. ραψ. Ω στ. 748-751, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

¹⁰⁸ Ιλ. ραψ. Ζ 'γελοκλαίοντας' στ. 484, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

δηλαδή τρυφερότητα, ευγένεια, σεμνότητα, υπακοή, πραότητα, σεμνότητα και αφοσίωση στους αγαπημένους.

Σε έναν άλλο τόπο, στην Ιθάκη, μακριά από την Τροία, υπάρχει ένας άλλος οίκος, αυτός του Οδυσσέα. Ο Οδυσσέας είναι ο βασιλιάς του τόπου, ο ίδιος όμως λείπει, στον πόλεμο που κάνουν οι Αχαιοί στην Τροία. Φεύγοντας άφησε πίσω την πατρίδα του, το βασιλικό του θρόνο αλλά και τα αγαπημένα πρόσωπα της οικογενείας του. Τους γονείς του, τη σύζυγό του και το γιο του ο οποίος ήταν ακόμα βρέφος. Η μητέρα του **Αντίκλεια** αγωνιά για το γιο της, φοβάται για την ζωή του και δεν μπορεί να συνηθίσει την απουσία του, μαραζώνει. Η αγάπη για το παιδί της υποσκελίζει όλες τις άλλες υποχρεώσεις της και θα βρει τη λύση στο θάνατο, θέτοντας η ίδια τέλος στη ζωή της, πράγμα που μαθαίνει και ο ίδιος ο Οδυσσέας κατά τη συνομιλία του μαζί της όταν κατέβηκε στον Άδη σε μια πολύ συγκινητική σκηνή (ραψ. λ). Ήταν μεγάλη η λαχτάρα του Οδυσσέα για τη μάνα του, που προσπάθησε να την αγκαλιάσει τρεις φορές, αλλά και τις τρεις φορές αγκάλιασε μία σκιά, ένα καπνό.

«και με πολλήν υπομονή στα μέγαρά σου ακόμη
εκείνη μένει, κι έρημη, χωρίς παρηγορία,
τα ημερονύκτια δαπανά στα κλάυματα η θλιμμένη.
ούτε την εξουσία σου κανείς σου πήρε ως τώρα,
αλλ' ήσυχα ο Τηλέμαχος έχει τα κλείσματά σου,
και εις τα συμπόσια τον τιμούν ως εις κριτήν αρμόζει,
ότι καθέννας τον καλεί· και ο γέρος σου ο πατέρας
εις τον αγρό του κατοικεί, και ούτ' έρχεται στην πόλη,
ούτ' έχει κλίνες με λαμπρά παπλώματα στρωμένες·
πλην τον χειμώνα σπíti του κοιμάτ' όπου και οι δούλοι,
στην στάκτη, στην γωνιά σιμά, κι είναι κακενδυμένος·
και άμ' έλθει ο θέρος και ο καλός καιρός του φθινοπώρου,
στο κάρπιμο κηπάρι του παντού τ' αμπελωμένο
χαμηλές κλίνες έχει αυτός τα πεσημένα φύλλα·
κείται αυτού και αδημονεί ποθώντας να γυρίσεις,
κι ενώ πληθαίνει ο πόνος του τα γέρα τον πλακώνουν.
ότι απαράλλακτος καημός κι εμ' έφερε στον τάφο·
ούτε η καλότοξη θεά μ' ήυρε στα δώματά μου
και μ' έσβησεν, η Άρτεμις, με τα λεπτά της βέλη·
αλλ' ούτε αρρώστια μ' εύρηκεν απ' όσες καταλύουν
με μαρασμόν ελεεινό τη ζήση των ανθρώπων·
αλλ' ο καημός σου, η φρόνηση, του ήθους σου η γλυκάδα,
αυτά μου εκόψαν την ζωή, λαμπρότατε Οδυσσέα».
Αυτά 'πε· συλλογίσθηκα, και της νεκρής μητρός μου
να πιάσω τότε την ψυχήν ηθέλησα ο θλιμμένος·
και τρεις εχύθηκα φορές, να πιάσω αυτήν ποθώντας,

και τρεις ομοίωμα σκιάς ή ονείρου από τα χέρια
μόφυγε.»¹⁰⁹

Η βασίλισσα **Πηνελόπη** επίσης, γυναίκα του Οδυσσέα και μητέρα του Τηλεμάχου, μένει στο παλάτι, μεγαλώνει τον Τηλέμαχο και μένει πιστή στον άνδρα της έχοντας να διαχειριστεί και την διατάραξη της τάξης του οίκου εξαιτίας των μνηστήρων. Πιο συγκεκριμένα, ο ρόλος της μητέρας φαίνεται στην χαρακτηριστική και διαφορετική στάση της προς τον γιο της. Υποχωρεί απέναντί του, ακούει τα λόγια του, υπακούει σε αυτά που της λέει και του δίνει ταυτοχρόνως την δυνατότητα να εισέλθει στον δύσκολο και σκληρό κόσμο των ενήλικων. Γίνεται αντιληπτό από εκείνη μετά από την επίσκεψη της Αθηνάς ως Μέντη, ότι ο Τηλέμαχος δείχνει να ωρίμασε και έτσι δέχεται τις πρωτοβουλίες που αναλαμβάνει. Αυτός γίνεται τώρα ο επικεφαλής άνδρας του οίκου. Η μητέρα του αγωνιά και φοβάται όταν μαθαίνει για το ταξίδι του Τηλεμάχου και την παγίδα των μνηστήρων, αποδέχεται και υπακούει όταν την προτρέπει να μείνει στα δώματά της και να ασχοληθεί με τις γυναικείες δουλειές.

«Έμπα, και κοίτα σπίτι σου και το νοικοκυριό σου,
την αληκάτη, τ' αργαλειό, και πρόσταζε τις δούλες
να σου δουλεύουν· κι άφηνε τα λόγια αυτά στους άντρες,
μάλιστα εμένα, που 'μαι δα και του σπιτιού ο αφέντης.”
Θάμασ' αυτή, και γύρισε στο σπίτι, γιατί μπήκαν
ως την καρδιά της του παιδιού τα γνωστικά τα λόγια.»¹¹⁰

Ακόμη και για την **Ελένη** ως μητέρα ο ποιητής έχει να πει θετικά λόγια. Η Ελένη, η οποία είναι η γυναίκα που εγκατέλειψε την οικογένειά της, τον σύζυγο και την κόρη της, για να ακολουθήσει τον Πάρι και έγινε η αφορμή για τον ανδροφόνο πόλεμο, αισθάνεται τύψεις για την εγκατάλειψη του παιδιού της, κατηγορεί μόνη της τον εαυτό της και ενίοτε νιώθει νοσταλγία αλλά και αγωνία για το πως έχει εξελιχθεί η ζωή τους. Επίσης, φαίνεται να μετανιώνει ταυτόχρονα για τις πράξεις της.

Συμπερασματικά, παρατηρούμε ότι οι γυναικείες προσωπικότητες των ομηρικών επών όσο αναφορά το ρόλο της μητέρας έχουν κοινά στοιχεία και χαρακτηριστικά ανεξάρτητα από το αν είναι διαφορετικής καταγωγής ή θέσης. Οι μάνες πρώτα από όλα αγαπούν τα παιδιά τους και η αγάπη αυτή γίνεται οδηγός για την ανατροφή τους. Στο πλαίσιο του οίκου και με όσες δυνατότητες τους έδινε ο τρόπος οργάνωσης και λειτουργίας του, ασχολούνται με αυτά και αυτό που τις ενδιαφέρει είναι η σωστή ανατροφή τους.

¹⁰⁹ ΟΔ. ραψ. λ στ. 181-208, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

¹¹⁰ ΟΔ. ραψ. α στ. 356-361, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

5.2 Η θεά-μητέρα

Οι θεοί για τον ομηρικό άνθρωπο είναι μία παράλληλη ανθρώπινη κοινωνία, έχουν κοινά με τους ανθρώπους στοιχεία και χαρακτηριστικά. Ως εκ τούτου υπάρχουν και θεές οι οποίες είναι θεές-μητέρες όπως η **Ήρα**, η **Διώνη**, η **Θέτις** και η **Αφροδίτη**. Ως μητέρες συμπεριφέρονται περίπου όπως και οι θνητές. Αγωνιούν για τα παιδιά τους, τα φροντίζουν όταν έχουν ανάγκη ή και τα βοηθούν. Υπάρχει αυτός ο δεσμός μητέρας-παιδιού, φαίνεται όμως ότι είναι περισσότερο χαλαρός σε σχέση με τον άνθρωπο.

Η **Ήρα** είναι μητέρα σημαντικών θεών, όπως ο Ήφαιστος ο οποίος είναι και ο μόνος που θα βρει το θάρρος να την υπερασπιστεί και να τη βοηθήσει όταν ο Δίας την απειλεί ενώπιον όλων των άλλων θεών, στο συμπόσιο. «Γλυκιά μανούλα»¹¹¹ την αποκαλεί, όπως κάθε παιδί που

Εικόνα 18. Η θεά Ήρα.

αγαπά τη μητέρα του και δεν θέλει να πάθει κακό (ραψ. Α, στ. 587).

Η Αφροδίτη, η θεά του έρωτα, θα προστρέξει στη μητέρα της, την **Διώνη**, μετά από ένα επιπόλαιο τραύμα στο χέρι της, ενώ έπαιρνε μέρος σε μάχη μεταξύ Τρώων και Αχαιών, το οποίο θα την τρομάξει. Η μητέρα της, όπως θα κάνει και μια θνητή μητέρα, θα περιποιηθεί το τραύμα της αφενός και αφετέρου θα την παρηγορήσει και θα την καθησυχάσει, λέγοντάς παραδείγματα και άλλων θεών που έπαθαν κάτι ανάλογο.

«κι η Αφροδίτη έπεσε στον κόλπον
της μητρός της
Διώνης· τούτη αγκάλιασε την
ποθητήν της κόρην,
με το χέρι την χάιδευσε κι είπε σ'
αυτήν: «Παιδί μου,
ποιος των θεών τόσ' άπρεπα σου
'καμε αυτά που βλέπω,
ως να 'χε σ' έβρει φανερά κάποιο
κακό να κάμνεις; »
Σ' εκείνην η φιλόγελη απάντησε
Αφροδίτη:
«Εμένα ο μεγαλόψυχος ελάβωσε
Τυδείδης,
διότι από τον πόλεμον έπαιρνα τον

¹¹¹ Ιλ. ραψ. Α στ. 587, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

υιόν μου

Αινείαν, που υπεραγαπάω, καθώς κανέναν άλλον.

Διότι Τρώων και Αχαιών δεν είναι μάχη πλέον·
πολεμούν ήδ' οι Δαναοί και με τους αθανάτους».

Και προς αυτήν απάντησεν η σεβαστή Διώνη:

«Με υπομονήν το πάθος σου, παιδί μου, να βαστάσεις·
απ' τους ανθρώπους πάθαμε πολλοί των Ολυμπίων,
ως εμείς δίδομε αφορμήν κακών ανάμεσόν μας.»¹¹²

Η ίδια η **Αφροδίτη**, η οποία έχει έναν γιο που αγαπάει πολύ, τον Αινεία και τον οποίο έχει αποκτήσει με έναν θνητό, τον Αγχίση, όταν αντιλαμβάνεται ότι το παιδί της κινδυνεύει θα επέμβει με τρόπο θεϊκό για να το γλυτώσει από την μονομαχία του με τον Διομήδη.

«Κι έχανε τότε την ζωήν ο βασιλεύς Αινείας,
αλλ' η Αφροδίτη του Διός η κόρη ευθύς τον είδε,
οπού στων μόσχων τες βοσκές τον γέννησε του Αγχίση·
έζωσε αυτή με τες λευκές αγκάλες το παιδί της
και ο φωτοβόλος πέπλος της στες δίπλες του τον κρύβει,
φράγμα στα βέλη, μη κανέν ακόντι χαλκοφόρο
των ταχυίππων Δαναών τον εύρει μες στο στήθος.
Κι ενώ απ' την μάχην έπαιρνε τον ποθητόν υιόν της
εκείνη, δεν λησμόνησεν ο υιός του Καπανέως
αυτά που του παράγγειλεν ο ανδρείος Διομήδης·
και τα δικά του άλογα μακράν από τον κρότον
έστησε και τους χαλινούς προσέδεσε στ' αμάξι.»¹¹³

Δεσπόζουσα, επίσης, θέση ως μητέρα στα ομηρικά έπη είναι η μορφή της **Θέτιδας**. Η Θέτις είναι μία θεά, κατώτερη σε τάξη από αυτές που κατοικούσαν στον Όλυμπο, είχε παντρευτεί έναν θνητό, τον Πηλέα και είναι μητέρα του Αχιλλέα. Η Θέτιδα κατοικεί στα βάθη του ωκεανού, στο παλάτι του πατέρα της Νηρέα. Είναι η θεά στην οποία ο Δίας έχει ιδιαίτερη αδυναμία, θα μπορούσε να ήταν αυτή η σύζυγός του, αλλά ο φόβος οδήγησε τους θεούς να την παντρέψουν με έναν θνητό. Ο γιος που γεννήθηκε από αυτόν το γάμο έμελλε να είναι ο ήρωας, ο πλέον ανδρείος αλλά «μινυνθάδιόν»¹¹⁴, δηλαδή, ολιγόζωος στα χρόνια, όπως ο ίδιος λέει. Η Θέτιδα θα δεχθεί την απόφαση των θεών και μετά τη γέννηση του Αχιλλέα θα γυρίσει στο παλάτι του πατέρα της.

Ο Αχιλλέας συμμετέχει με τους Μυρμιδόνες του στον πόλεμο της Τροίας και αναδεικνύεται στον πιο θαρραλέο των Αχαιών, στον άνδρα εκείνο που φοβούνται περισσότερο οι Τρώες και σέβονται οι Αχαιοί. Ο Αχιλλέας είναι αυτός που θα τολμήσει να συγκαλέσει συνέλευση των Αχαιών για να μάθουν τι και ποιος φταίει για τον λοιμό και το θανατικό που έπεσε στο στρατόπεδο. Η συνέλευση αυτή θα καταλήξει σε σύγκρουση του Αχιλλέα με τον Αγαμέμνονα.

¹¹² Ιλ. ραψ. Ε στ. 369-383, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

¹¹³ Ιλ. ραψ. Ε στ. 311-322, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

¹¹⁴ Ιλ. ραψ. Α στ. 352.

Ο θυμός του Αχιλλέα για τον προκλητικά αναιδή τρόπο που του φέρθηκε ο Αγαμέμνωνας και το γεγονός ότι του πήρε τη Βρισηίδα που του είχε δοθεί ως πολεμικό λάφυρο, τον οδηγεί στο να αποσυρθεί από τον πόλεμο. Νιώθει προσβεβλημένος, ντροπιασμένος και καθημένος στην ακροθαλασσιά κλαίει τη μοίρα του.

Η Θέτιδα τον ακούει από τα βάθη του ωκεανού και όπως κάθε μάνα τρέχει αμέσως να βρει το παιδί της. Σχίζοντας το κύμα σαν ομίχλη φτάνει κοντά στο παιδί της, του σφίγγει το χέρι, σμίγουν τα δάκρυά τους, ζητά να μάθει τι του συμβαίνει και θέλει να τον παρηγορήσει, να γαληνέψει την ψυχή του, να τον ηρεμήσει η στοργή της μητέρας. Μία από τις πιο συγκλονιστικές εικόνες του έπους, σκηνή ανθρώπινα μεγάλη, μάνας και γιου, μαζί με αυτήν της Ανδρομάχης με τον Αστυάνακτα. Θαυμαστός, ο τρυφερός τρόπος με τον οποίο η Θέτιδα μιλάει στον Αχιλλέα, μας κάνει να συναισθανθούμε τον πόνο της, καθώς εκείνη γνωρίζει πως ο γιος της δεν θα ζήσει πολύ, γεγονός που σαν μητέρα την θλίβει απεριόριστα.

«τότε ο Πηλεΐδης έκλαιγε και στ' ακρογιάλι μόνος
καθημένος εκοίταζε τ' απέραντα πελάγη
και θερμοευχήθη της μητρός απλώνοντας τα χέρια:
«Μήτερ, αφού κοντόχρονον με έχεις γεννημένον,
έπρεπε καν ο βροντητής να μου χαρίσει ο Δίας
τιμήν και αντὶς ολότελα δεν μ' έχει αυτός τιμήσει·
ιδού τώρα με ατίμασεν ο μέγας Αγαμέμνων,
ότι μου άρπαξεν αυτός το δώρο μου και το 'χει».
Είπε με δάκρυα και η σεπτή τον άκουσε μητέρα
στα βάθη όπ' έμενε σιμά στον γέροντα γονέα
και σαν ομίχλη ανέβηκε μέσ' από τ' άσπρο κύμα.
Στο πλάγι αυτού που έκλαιεν εκάθισεν η θεία,
τον χάιδεψε, κατ' όνομα τον έκραξε και του 'πε:
«Τι κλαις, παιδί μου, στην καρδιά ποια λύπη σ' ήβρε; Ειπέ μου
ευθύς, μη το 'χεις μυστικό, κι εγώ να το γνωρίσω».¹¹⁵

Η σκηνή μεταξύ τους φθάνει στο τέλος της, με την μητέρα Θέτιδα, να του υπόσχεται να μεσολαβήσει στο Δία, ώστε να λάβει δικαίωση για το παιδί της. Παρόλα αυτά εκείνη παραμένει θεά και έχει την ιδιότητα της αθανασίας ενώ ο Αχιλλέας δεν είναι παρά ένας απλός άνθρωπος με αδύναμα σημεία. Θέτιδα και Αχιλλέας έχουν και θεϊκά και ανθρώπινα στοιχεία, αντέχουν ίσως περισσότερο τα δεινά, ο πόνος όμως δεν παύει να τους αγγίζει κατάκαρδα.

¹¹⁵ Ιλ. ραψ. Α στ. 348-363, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

5.3 Η γυναίκα-σύζυγος

Ο θεσμός του γάμου είναι αυτός που οδηγεί στην οικογένεια και τον οίκο της ομηρικής κοινωνίας και αποτελεί σημαντική έκφανση του ιδιωτικού βίου. Θεσμός που υπήρχε και στους Τρώες και στους Αχαιούς. Ο γάμος στον ομηρικό κόσμο, όσο αναφορά τα πλαίσια του οίκου, ενισχύει τους δεσμούς των οίκων των ευγενών και στο πλαίσιο της πόλης κράτους, ενδυναμώνει τους συνεκτικούς δεσμούς μεταξύ των μελών της ίδιας πολιτικής κοινότητας.

«Δύο κατόπιν έκαμεν ανθρώπων πολιτείες
καλές. Στην μίαν γίνονταν του γάμου χαροκόπι·
νυφάδες απ' τα γονικά συνώδευαν στην πόλιν
με τα δαδιά και αλαλαγμός σηκώνετο υμεναίου·
και αγόρια κει στριφογυρνούν εις τον χορόν τεχνίτες,
αυλοί, κιθάρες αντηχούν στην μέσην και οι γυναίκες
ολόρθες εις τα πρόθυρα θωρούσαν κι εθαυμάζαν.»¹¹⁶

Τον μεγαλύτερο ύμνο για το γάμο και τη συζυγική αγάπη ο Όμηρος τον δίνει μέσα από το ζεύγος Ανδρομάχης και Έκτορα. Στο πιο ψηλό θρόνο ο Έκτορας βάζει τη γυναίκα του **Ανδρομάχη** (ραψ. Ζ), πάνω από όλους. Εξάλλου και η Ανδρομάχη, είναι αυτή που θαυμάζει τον Έκτορα, τον λατρεύει, αγωνιά, φοβάται και ανησυχεί για την τύχη του. Υπάρχει μεγάλη αγάπη και τρυφερότητα ανάμεσά τους. Ο Έκτορας, ο γενναίος πολεμιστής, γλυκαίνει και ηρεμεί όταν την αντικρύζει και εκείνη με τη σειρά της θα του μιλήσει με αγάπη, συναίσθημα και λογική. Μέσα σε λίγους στίχους ο Όμηρος υψώνει την Ανδρομάχη σε πρότυπο αφοσιωμένης συζύγου. Γεμάτη αγάπη, συζυγική πίστη, θέρμη και αφοσίωση, εκφράζει τον πόνο, την αγωνία, το σπαραγμό όλων των γυναικών για τις συνέπειες του πολέμου. Η απελπισία την οδηγεί να πει ότι προτιμά να χάσει την ζωή της στην περίπτωση που πεθάνει ο Έκτορας, καθώς έχει χάσει όλη την πατρική της οικογένεια και ο σύζυγος της, εμπερικλείει όλες τις ιδιότητες της ανθρώπινης ζωής, είναι ο πατέρας, η μητέρα, ο αδερφός και ο σύντροφος και τρέμει στην ιδέα ότι μπορεί να χάσει το μόνο δικό της άνθρωπο. (ραψ. Ζ, στ. 429-430).

«Έκτωρ, συ είσαι δι' εμέ πατέρας και μητέρα,
συ αδελφός, συ ανθηρός της κλίνης σύντροφός μου.»¹¹⁷

Αφού αποχωρίζεται τον Έκτορα, ξεκινά να γυρίσει στο παλάτι και συνεχώς γυρίζει πίσω το κεφάλι της για να δει τον Έκτορα με μάτια θολά από τα δάκρυα. Γυρίζοντας εκεί μαζί με τις παρακόρες της θρηνεί τον Έκτορα και ας είναι ακόμα ζωντανός. Κατόπιν υφαίνει στον αργαλειό έχοντας πάλι στο μυαλό της τον άντρα της και σκέφτεται την επιστροφή του. Η σύζυγος τοποθετείται από τον ποιητή στο κάδρο των αγαπημένων του ηρώων.

Ακόμα μία σύζυγος, η **Πηνελόπη**, η γυναίκα του Οδυσσέα. Η γυναίκα υπόδειγμα και παράδειγμα συζυγικής πίστης και αφοσίωσης στο έπος της Οδύσσειας. Είναι όμορφη, αγαπά τον άντρα της και παρόλο που αυτός λείπει πολλά χρόνια μακριά της, μεγαλώνει το παιδί της και αρνείται να κάνει καινούργιο γάμο. Η μακροχρόνια απουσία του Οδυσσέα από το νησί έχει δημιουργήσει ένα κενό εξουσίας και η παρουσία των μνηστήρων έχει διασαλεύσει την τάξη

¹¹⁶ Ιλ. ραψ. Σ στ. 489-495, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

¹¹⁷ Ιλ. ραψ. Ζ στ. 429-430, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

του οίκου. Στην πίεση που υφίσταται από τους μνηστήρες για να παντρευτεί κάποιον από αυτούς θα αντιδράσει έξυπνα, θα χρησιμοποιήσει δόλο, όπως και κατόπιν όταν θα πει πάλι ψέμα οργανώνοντας τον αγώνα τόξου για να επιλέξει αυτόν που θα κατάφερνε να τεντώσει το τόξο του Οδυσσέα. Θα καταφέρει να παραπλανήσει ακόμα και τον ίδιο τον Οδυσσέα λέγοντάς του ένα ψέμα για το συζυγικό τους κρεβάτι, γεγονός που θα κάνει τον ήρωα να αντιδράσει και έτσι θα πειστεί ότι είναι αυτός ο άντρας της. Η συμπεριφορά της, η εξυπνάδα αλλά και ο δόλος που χρησιμοποιεί, θυμίζουν συμπεριφορές του Οδυσσέα με τη διαφορά ότι αυτή ξεπερνάει τον άντρα της, αφού πέφτει και ο ίδιος στην παγίδα της και τη θαυμάζει.

Επιπρόσθετα, για αυτήν τη γυναίκα ο Οδυσσέας επιθυμούσε να γυρίσει στην πατρίδα του, ταλαιπωρήθηκε επί δέκα χρόνια έχοντας τον πόθο της επιστροφής, και παρόλο που βρέθηκαν στο δρόμο του πολλοί πειρασμοί εκείνος τους αρνήθηκε, ακόμη και την προσφορά αθανασίας της νεράιδας Καλυψούς. Ο Οδυσσέας απορρίπτει την προσφορά της θεάς, επιλέγοντας την θνητή σύζυγό του Πηνελόπη. Τρανή απόδειξη και αναγνώριση της αξίας και σημασίας της συζυγικής αγάπης και ζωής.

Σύμφωνα με τις αφηγήσεις του Ομήρου, οι συνηθέστεροι τρόποι για τη σύναψη του γάμου είναι η αγορά της νύφης ή η σύναψη γάμου με νύφη, η οποία είναι το έπαθλο σε αγώνες μεταξύ των ευγενών ή ακόμη και η αρπαγή της. Χαρακτηριστική όσο και περίφημη είναι η αρπαγή της Ωραίας Ελένης από τον Πάρη. Η **Ελένη**, είναι εκείνη η οποία έγινε η αφορμή του πολέμου, ο Όμηρος και στα δύο έπη αναφέρεται στην ομορφιά της αλλά και σε στοιχεία του χαρακτήρα της και ως συζύγου. Έτσι λοιπόν, την εμφανίζει ως μία γυναίκα η οποία γίνεται αποδεκτή από τα μέλη της βασιλικής οικογένειας της Τροίας και εμπνέει τον σεβασμό ακόμη και στον Πρίαμο, δεν κατηγορείται αυτή για τον πόλεμο αλλά, πρωτίστως ο Πάρης. Ενώ και ο Πρίαμος θεωρεί ότι η Ελένη είναι ένα παίγνιο στα χέρια των θεών. Η ίδια πάντως, στην ραψωδία Γ εκφράζει μία απαξιωτική στην συζήτηση με τον Πάρη, καθώς του ομιλεί για την αποστροφή που νιώθει τόσο για την ίδια όσο και για εκείνον, λέγοντας του ότι νοσταλγεί τον Μενέλαο, τον οποίο θεωρεί και γενναιότερο. Γενικώς, είναι πολύ προσβλητική απέναντι στον σύντροφό της.

‘«Ήλθες από τον πόλεμον, στον τόπον να 'χες μείνει
σφαγμένος απ' τον ήρωα που πρώτος μου ήταν άνδρας,
και όμως πρώτα επαίρεσο πως ήσουν και στα χέρια
και στο κοντάρι ανώτερος του ανδρείου Μενελάου·
εμπρός λοιπόν προκάλεσε και πάλιν τον ανδρείον
Μενέλαον στον πόλεμον· αλλά σε συμβουλεύω
να ησυχάσεις στο εξής, μη σαν μωρός θελήσεις
με τον ξανθόν Μενέλαον να κτυπηθείς και πάλιν,
μη πέσεις γρήγορα νεκρός στην λόγχην του αποκάτω».’¹¹⁸

Στον αντίποδα υπάρχει και η περίπτωση της **Κλυταιμνήστρας** ως συζύγου του Αγαμέμνονα. Η Κλυταιμνήστρα είναι αυτή η οποία με συνεργό τον Αίγισθο με τον οποίο απάτησε τον Αγαμέμνονα όσο αυτός πολεμούσε στην Τροία, τον σκότωσαν όταν αυτός γύρισε μετά την άλωση της πόλης. Στη συνέχεια, θα βρουν το θάνατο από το χέρι του γιου της, Ορέστη. Η Κλυταιμνήστρα κατηγορείται για τις πράξεις της αυτές, από τον Αγαμέμνονα στον

¹¹⁸ Ιλ. ραψ. Γ στ. 428-436, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

Οδυσσέα, όταν αυτός βρέθηκε στις Πύλες του Άδη. Γίνεται επίσης σύγκριση της πιστής Πηνελόπης με την άπιστη Κλυταιμνήστρα. Η Κλυταιμνήστρα όμως είναι μία γυναίκα η οποία έχει εξαπατηθεί και υποτιμηθεί από τον βασιλιά σύζυγό της και αυτό δεν μπορεί να το ξεχάσει και ούτε να τον συγχωρήσει. Γι' αυτό τον απατά και τον τιμωρεί, ταυτόχρονα όμως τιμωρείται όμως και η ίδια, εξαιτίας των επιλογών της.

Η μονογαμία της γυναίκας προς τον σύζυγο της θεωρούνταν δεδομένη, σε αντίθεση με τον άνδρα ο οποίος μπορούσε να είχε παλλακίδες, τις οποίες συντηρούσε. Η μη τήρηση της μονογαμίας, έφερνε την τιμωρία της γυναίκας.

5.4 Η θεά-σύζυγος

Οι θεές ως σύζυγοι στα ομηρικά έπη έχουν κοινά στοιχεία με τις κοινές θνητές ως συζύγους, αλλά κάποιες φορές δρουν και ενεργούν πιο ελεύθερα από αυτές. Έτσι για παράδειγμα η **Ήρα**, η οποία είναι η σύζυγος του Δία, του πατέρα θεών και ανθρώπων, ζηλεύει τις συναναστροφές του με άλλες γυναίκες, του παραπονιέται ενώπιον των άλλων θεών αλλά παράλληλα δέχεται και ανέχεται τη βίαιη και προκλητική συμπεριφορά του, την οποία δείχνει να φοβάται κιόλας. Επίσης, δέχεται και όλες εκείνες τις απιστίες του συζύγου της ακόμη και με θνητές γυναίκες. Όταν πάλι θέλει να πετύχει κάποιον στόχο, όπως για παράδειγμα την αντιστροφή της μάχης υπέρ των Αχαιών στην ραψ. Ξ, δεν διστάζει να χρησιμοποιήσει γυναικεία μέσα, που είναι η «αποπλάνηση» του Δία και ο παρασυρμός του σε ένα ερωτικό μεθύσι, με απώτερο σκοπό να αποσπάσει την προσοχή του από το πεδίο της μάχης.

«Κρονίδη τρομερότατε, οποίον λόγον είπες!
Αν θέλεις τώρα ερωτικά μαζί να κοιμηθούμε
της Ίδης εις τες κορυφές, σκέψου ότι φαίνοντ' όλα.
Και τι να γίνει αν μας ιδεί κανείς των αθανάτων
στον ύπνον μας και τρέξει ευθύς και το γνωρίσουν όλοι;
Από παρόμοιο πλάγιασμα στο δώμα σου να γύρω
δεν θα ημπορούσα εγώ ποτέ, θα ήταν εντροπή μου,
αλλ' αν σου το ζητεί η καρδιά, τον θάλαμόν σου έχεις
που σου 'καμεν ο Ήφαιστος ο ποθητός υιός σου
με στερεά θυρόφυλλα και με τους παραστάτες·
κει πάμε να πλαγιάσομεν, αφού σου αρέσ' η κλίνη».¹¹⁹

¹¹⁹ Ιλ. ραψ. Ξ στ. 330-341, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

Εικόνα 19. Ο Ήφαιστος ανακαλύπτει τον Άρη με την Αφροδίτη.

Τα έπη, αναφέρονται και σε μian άλλη σύζυγο-θεά, η οποία όμως, σπάζει τα συζυγικά δεσμά, αυτή είναι η θεά της ομορφιάς. Η **Αφροδίτη**, η πιο όμορφη από τις θεές, έχει δεχθεί να παντρευτεί τον Ήφαιστο, που ήταν άσχημος και κουτσός. Δεν πρέπει να παραξενεύει, λοιπόν, το ότι η Αφροδίτη, με την μυθική ομορφιά, που όλοι οι θεοί θα ήθελαν να πλαγιάσουν μαζί της, δημιούργησε σχέση με τον Άρη, το θεό του πολέμου. Όμως ο Ήφαιστος τα ήξερε όλα γιατί είχε τον Ήλιο για πληροφοριοδότη. Προσποιήθηκε ότι πήγαινε στη Λήμνο, όμως προηγουμένως είχε ετοιμάσει ένα αόρατο δίχτυ, λεπτό σαν τον ιστό της αράχνης και το είχε τοποθετήσει γύρω από την κλίνη έτσι που, μόλις ξάπλωναν σ' αυτή θα αιχμαλωτίζονταν. Κι όταν τα πράγματα έγιναν έτσι και βρέθηκαν οι εραστές δέσμιοι, ο Ήφαιστος, κάλεσε όλους τους θεούς ως μάρτυρες της μοιχείας της.

«κοιτάζω εγώ και οδύρομαι που η κλίνη μου επατήθη.
παρόμοιο πλάγιασμα, θαρρώ, δεν θα ζητήσουν πλέον,
μ' όσον και αν έχουν έρωτα, ουδέ για ολίγην ώρα.
αλλ' απ' τα επίβουλα δεσμά δεν θα λυθούν εκείνοι,
πριν λάβω απ' τον πατέρα της οπίσ' όλα τα δώρα,

όσα 'χω για την άσεμνη την κόρη παραδώσει.
καλ' είναι η θυγατέρα του, αλλά δεν έχει γνώση».¹²⁰

Δεν πρέπει, επίσης, να ξεχνάμε ότι είχε αποκτήσει τον γιο της Αινεία με έναν θνητό, τον Αγχίση, τον οποίο τον είχε ερωτευτεί αλλά αυτό δεν άρεσε στους άλλους θεούς.

5.5 Η γυναίκα-κόρη

Εντός και των δύο ομηρικών επών, υπάρχουν σημαντικά παραδείγματα γυναικών, οι οποίες κατέχουν την ιδιότητα της κόρης. Η **Ναυσικά**, η **Ανδρομάχη**, η **Πηνελόπη**, η **Χρυσήίδα** είναι οι σημαντικότερες. Στο ρόλο της κόρης αναφερόμενες από τον ποιητή σε σχέση με τον πατέρα τους είναι όλες οι πρωταγωνίστριες, πράγμα που δηλώνει την καταγωγή τους. Ο ποιητής αναφέρει: «Ναυσικάα, θυγάτηρ μεγαλήτορος Αλκινόοιο»¹²¹,

«Ανδρομάχη θυγάτηρ μεγαλήτορος Ήετίωνος»¹²²,

«κούρη Ίκαρίοιο, περίφρων Πηνελόπεια»¹²³ και

«αλλ' αποδώσετε σ' εμέ την ποθητήν μου κόρην»¹²⁴ λέει ο ιερέας Χρύσης για την Χρυσήίδα.

Τα ονόματα των μητέρων τους δεν είναι αναγκαίο να αναφερθούν. Εξάλλου, ο πατέρας είναι αυτός που λαμβάνει τις αποφάσεις. Ακόμα και στη σκηνή με την Ναυσικά, η οποία θέλει να ασχοληθεί με μία καθαρά γυναικεία δουλειά, όπως είναι το πλύσιμο των ρούχων, στον πατέρα της απευθύνεται.

Η **Πηνελόπη** επίσης αν αποφάσιζε να ξαναπαντρευτεί έπρεπε, σύμφωνα με τη συμβουλή που έδωσε η Αθηνά στον Τηλέμαχο, όφειλε να φύγει από το παλάτι του Οδυσσέα, να γυρίσει στον πατέρα της και αυτός να φροντίσει για τον καινούργιο της γάμο.

«και αν η μητέρα επιθυμεί τον γάμο, ας επανέλθει
εις του πατρός το μέγαρο, που 'ναι πολύς και μέγας·
τον γάμο αυτοί θα κάμουνσι και δώρα θα ετοιμάσουν
πολλύτατ', όσ' αρμόζουσιν αγαπημένης κόρης,»¹²⁵

Ακόμα μία σε ρόλο κόρης, η **Χρυσήίδα**, η οποία επίσης ακολουθεί τη μοίρα και τις αποφάσεις που άλλοι λαμβάνουν άλλοι για την ίδια. Γίνεται αιτία για τη μεγάλη καταστροφή από το λοιμό των Αχαιών, χωρίς να φταίει και δίχως η ίδια να έχει εμπλακεί ενεργά κάπου. Θα σταθεί παρόλα αυτά τυχερή, γιατί έχει τον πατέρα της που την υπεραγαπά και θέλει να την

¹²⁰ ΟΔ. ραψ. θ στ. 314-320, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

¹²¹ ΟΔ. ραψ. ζ στ. 17.

¹²² ΙΛ. ραψ. Ζ στ. 395.

¹²³ ΟΔ. ραψ. π στ. 435.

¹²⁴ ΙΛ. ραψ. Α στ. 19, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

¹²⁵ ΟΔ. ραψ. α στ. 275-278, Μτφρ. Ι. Πολυλά.

απαλλάξει από τον ρόλο της παλλακίδας. Ο Χρύσης ως πατρική φιγούρα, αποτελεί παράδειγμα αληθινής πατρικής αγάπης προς την κόρη.

Ανδροκρατούμενη κοινωνία, ιεραρχικά δομημένη με τον άνδρα, σύζυγο, πατέρα, επικεφαλή, όπου οι γυναίκες στην πραγματικότητα υπάγονταν αδιαμφισβήτητα στην εξουσία του αρχηγού του οίκου, του πατέρα δηλαδή και στη δικαιοδοτική ευχέρεια του, ακόμα και στην ουτοπική κοινωνία των Φαιάκων.

5.6 Η θεά-κόρη

Το κατεξοχήν θεϊκό παράδειγμα κόρης είναι αυτό της **Αθηνάς**, της αγαπημένης κόρης του Δία. Η Αθηνά είναι εκείνη η οποία με σεβασμό προς τον πατέρα της αλλά και με αποφασιστικότητα, θα τολμήσει στη ραψωδία α της Οδύσσειας, να μιλήσει και έτσι να κινήσει τα νήματα του έπους. Αποκαλείται και ως η θεά της σοφίας και αυτό αποδεικνύεται, από το γεγονός ότι παίρνει αφορμή από τα λεγόμενα του πατέρα της και καταστρώνει όλο το σχέδιο επιστροφής του Οδυσσέα στην Ιθάκη. Ο Δίας την ακούει, συμφωνεί και την προτρέπει να προβεί στην εκτέλεση του σχεδίου προκειμένου να δοθεί η λύση που και ο ίδιος επιθυμεί. Ακόμη και όταν φαίνεται να θυμώνει με κάποια λόγια της, δείχνει να την μαλώνει μεν αλλά την παρακινεί να συνεχίσει το έργο της. Την αγαπά και την εμπιστεύεται. Ακούει όσα λέει και συναινεί ακόμα και πηγαίνοντας ενάντια στη θέληση του αδερφού του Ποσειδώνα. Στην Ιλιάδα επίσης, ο Δίας είναι γνώστης της θέσης και της βοήθειας της Αθηνάς προς τους Αχαιοούς, αλλά για να πετύχει αυτό που ο ίδιος θέλει, αρχικά τουλάχιστον ενεργεί χωρίς να φανερώνει τις σκέψεις του, πράγμα που έρχεται σε αντίθεση με την Οδύσσεια όπου ακολουθεί τις αποφάσεις της Αθηνάς. Εν κατακλείδι, μέσα από αυτό διαφαίνονται οι αλλαγές και στην κοινωνία των θεών, όπως και των ανθρώπων, με την παραδοχή ότι και οι γυναίκες διαθέτουν νου, λογική και δυνατότητες για να πετύχουν στόχους.

Κεφάλαιο 6^ο «Η αρσενική όψη των γυναικών και η θηλυκή των ανδρών»

Άνδρες και γυναίκες, θνητοί-θνητές, θεοί και θεές ζουν, δρουν και ενεργούν στο πλαίσιο των γεγονότων που διαπραγματεύονται τα δύο έπη του Ομήρου. Πολλοί και διαφορετικοί χαρακτήρες, οι οποίοι αποδίδουν τη θέση και τους ρόλους που είχαν θεοί και άνθρωποι στην ομηρική κοινωνία. Παρόλα αυτά όμως υπάρχουν περιπτώσεις γυναικών που επιδεικνύουν μια αρσενική περισσότερο όψη και αντίστοιχα, περιπτώσεις ανδρών που επιδεικνύουν και μια θηλυκή πλευρά.

Ειδικότερα, η **Αθηνά** τόσο στην Ιλιάδα όσο και στην Οδύσσεια αναλαμβάνει πρωτοβουλίες τις οποίες δεν τολμούσαν όχι να αναλάβουν αλλά ούτε να διατυπώσουν καν άνδρες θεοί. Είναι αυτή που με προτροπή της Ήρας θα κατέβει στο στρατόπεδο των Αχαιών για να κατευνάσει το θυμό του Αχιλλέα και να τον αποτρέψει από το να σκοτώσει τον Αγαμέμνονα. Θα συμμετέχει σε μάχη με την πλευρά των Αχαιών, πολεμώντας όπως και ο θεός Άρης. Στην Οδύσσεια είναι αυτή η οποία κινεί τα νήματα, αναλαμβάνει πρωτοβουλίες αλλά και εκείνη η οποία θα επιφέρει την ειρήνη αφού στα λόγια της θα υπακούσουν όλοι.

Η **Πηνελόπη** επίσης επιδεικνύει αποφασιστικότητα και δυναμισμό στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζει τους μνηστήρες, στοιχεία τέτοια που δεν περίμενε κάποιος να διαθέτει μια γυναίκα η οποία για μεγάλο διάστημα φαινόταν να βρίσκεται σε απραξία, υποταγμένη στη μοίρα της, κι όμως στο πρόσωπο μπορούμε να δούμε έναν θηλυκό Οδυσσέα.

Επιπρόσθετα, η **Ανδρομάχη** επιδεικνύει την ανδρική της όψη, όταν παίρνει την πρωτοβουλία και δίνει συμβουλές στον Έκτορα, επιχειρηματολογώντας για το πως μπορεί να οργανώσει την άμυνα της Τροίας ώστε να μην κινδυνεύσει και ο ίδιος.

Από την ανδρική πλευρά τώρα, όταν ο **Αχιλλέας** κλαίει στην ακρογιαλιά και φωνάζει τη μητέρα του, θυμίζει περισσότερο γυναικεία ευαισθησία και συμπεριφορά. Το ίδιο θα μπορούσαμε να πούμε και για τον **Οδυσσέα** όταν κάθεται σε ένα βράχο στο νησί της Καλυψώς, νοσταλγώντας την πατρική του γη του και την οικογένειά του.

Συμπεράσματα

Ολοκληρώνοντας την παρούσα εργασία θα λέγαμε ότι η ανάγνωση των ομηρικών επών με τους τραγικούς χαρακτήρες των γυναικών, που ο Όμηρος συνέθεσε δίνουν την ευκαιρία στον ερευνητή για μία θεώρηση της αρχαίας ελληνικής αντίληψης σε πολλές πλευρές της και σε πολλά πεδία. Η μελέτη τους συνεχίζει να αποτελεί πρόσφορο έδαφος διαπραγμάτευσης και έρευνας μέχρι και σήμερα, διότι αποτελούν αδιάψευστη πηγή για τον τρόπο πρόσληψης της γυναικείας φύσης, της θέσης της στην κοινωνία και τον ρόλο που διαδραματίζει στους θεμελιώδεις θεσμούς. Δηλαδή βλέπουμε την στάση της απέναντι στον γάμο, στην οικογένεια, στον τρόπο αντίληψης του φύλου της, στον τρόπο αντίληψης του αντίθετου φύλου και κυρίως, τον τρόπο με τον οποίο όλα αυτά δραματοποιούνται.

Επομένως, επιδιώξαμε, αρχικά να συλλέξουμε και να καταγράψουμε τα αποσπάσματα που απετέλεσαν τον πυρήνα του ενδιαφέροντός μας σχετικά με την παρουσία των γυναικείων μορφών στα έργα. Προσεγγίσαμε τη θέση της γυναίκας στην εποχή του δημιουργού και στη συνέχεια, εμβαθύναμε με ένα θεματικό διαχωρισμό στο κατά πόσο ανταποκρίνονται οι ηρωίδες με τα πρότυπα της εποχής.

Οι γυναικείες μορφές του ομηρικού έπους διαθέτουν περιορισμένη ελευθερία και δεν επιτρέπεται να κινούνται εκτός του χώρου του οίκου χωρίς τις θερααινίδες τους ενώ δε λαμβάνουν μέρος στην πολιτική ζωή, εκτός εάν κάποια πολεμική σύρραξη το επιτάσσει και λόγω της απουσίας του συζύγου τους αναγκασθούν να αναλάβουν προσωρινά έναν πιο ενεργό ρόλο. Επίσης, δεν συμμετέχουν στην πολιτική ζωή, παρά μόνο στη θρησκευτική. Θυσιάζονται για το συμφέρον της πόλης τους, δίνονται ως λάφυρα ή γίνονται αιχμάλωτες. Επιπρόσθετα, ο ρόλος τους αναδεικνύει όλες εκείνες τις πτυχές των ανδρών που δεν μπορούν να εντοπιστούν στο πεδίο της μάχης. Στην Ιλιάδα η Ανδρομάχη είναι μια προικισμένη γυναίκα και μια αφοσιωμένη σύζυγος και η Ελένη μια όμορφη γυναίκα που προκάλεσε μόνο κακό. Στην Οδύσσεια η Πηνελόπη είναι το σύμβολο της πίστης και η Κλυταιμνήστρα η προσωποποίηση της κακής μάνας και της μοιχαλίδας. Μέσα στην ανδροκρατούμενη κοινωνία που θέλει τη γυναίκα περιορισμένη στα όρια του οίκου, ο Όμηρος σμιλεύει αντισυμβατικές γυναικείες προσωπικότητες με υψηλά φρονήματα.

Εν κατακλείδι, είτε οι γυναικείοι χαρακτήρες της *Ιλιάδας* και της *Οδύσσειας*, εφευρέθηκαν ποιητικά, είτε προϋπήρχαν, αποτελούν ρόλους οι οποίοι φωτίζουν πλευρές των γυναικείων χαρακτήρων και δίνουν σημαντικά στοιχεία της πραγματικότητας τους.

Βιβλιογραφία

Έντυπα βιβλία:

Παππάς, Θ., 2007. *Προσεγγίσεις στην αρχαία ελληνική παιδεία, από τον Όμηρο ως τον Ισοκράτη*. Αθήνα: Καρδαμίτσα.

Παππάς, Θ., 2016. *Η μεθοδολογία της επιστημονικής έρευνας στις ανθρωπιστικές επιστήμες*. Αθήνα: Καρδαμίτσα.

Πολίτης, Α., 2008. *Υποσημειώσεις και παραπομπές*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Μεταφρασμένα βιβλία:

Blanck, H., 2007. *Εισαγωγή στην ιδιωτική ζωή των αρχαίων Ελλήνων και Ρωμαίων* (μτφρ. Αλίκη Μουστάκα). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1996).

Fraceliere, R., 2014. *Ο δημόσιος και ιδιωτικός βίος των αρχαίων Ελλήνων* (μτφρ. Γεράσιμος Βανδώρος). Αθήνα: Παπαδήμα (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1971).

Montanari, F., 2016. *Σύγχρονο Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής γλώσσας* (μτφρ. Ανδρόνικου Χ. Μαρία, Ιάκωβ Ι. Δανιήλ, Σιστάκου Εβίνα και επιμ. Ρεγκάκος Αντώνης, Μαυρουδής Δημ. Αιμίλιος). Αθήνα: Παπαδήμα (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1995).

Εισηγήσεις σε συνέδριο:

Μπανιάκος, Γ., 2018. *Πένθος και θρήνος στην Ιλιάδα*. Χίος: Εισήγηση στο Ομήρειο Πνευματικό Κέντρο, στο πλαίσιο των εργασιών του συνεδρίου "Euroclassica 2018". Ανακτήθηκε από: http://merimnaeoftou.blogspot.com/2018/07/blog-post_25.html

Σαρρής, Β., 2018. *Η Αθηνά-Μέντης ως παιδαγωγός εμψυχωτής στη ραψωδία α της Οδύσσειας*. Ιθάκη: Εισήγηση στο ΛΑ' Ομηρικό Συνέδριο του Κέντρου Οδυσσειακών Σπουδών. Ανακτήθηκε από: https://www.academia.edu/37431637/%CE%97_%CE%91%CE%B8%CE%B7%CE%BD%CE%AC_%CE%9C%CE%AD%CE%BD%CF%84%CE%B7%CF%82_%CF%89%CF%82_%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B1%CE%B3%CF%89%CE%B3%CF%8C%CF%82_%CE%B5%CE%BC%CF%88%CF%85%CF%87%CF%89%CF%84%CE%AE%CF%82_%CF%83%CF%84%CE%B7_%CF%81%CE%B1%CF%88%CF%89%CE%B4%CE%AF%CE%B1_%CE%B1_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%9F%CE%B4%CF%8D%CF%83%CF%83%CE%B5%CE%B9%CE%B1%CF%82

Διπλωματικές εργασίες και Διδακτορικές διατριβές:

Κεσκίνη, Κ., 2014. *Η μορφή της Κλυταιμνήστρας από τον Όμηρο έως τον Ευριπίδη*. Διπλωματική εργασία [Online]. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο. Ανακτήθηκε από: <http://ikee.lib.auth.gr/record/135853/files/GRI-2015-13795.pdf>

Λαμπροπούλου, Ε., 2009. *Καλυψώ-Κίρκη-Ναυσικά: Οι τρεις γυναίκες που εμπόδισαν την επιστροφή του Οδυσσέα στην πατρίδα του*. Διπλωματική εργασία [Online]. Θεσσαλονίκη:

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο. Ανακτήθηκε από:
<http://ikee.lib.auth.gr/record/114358/files/lampropoulou.pdf>

Νούλης, Ε., 2014. *Γυναικείες μορφές στην Οδύσσεια*. Διπλωματική εργασία [Online]. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο. Ανακτήθηκε από:
<http://ikee.lib.auth.gr/record/283246/files/GRI-2016-16663.pdf>

Παπαγεωργοπούλου, Μ., 2009. *Η θέση την γυναίκας στην αρχαία Ελλάδα της κλασσικής περιόδου*. Διδακτορική διατριβή [Online]. Τρίκαλα: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο και Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης. Ανακτήθηκε από:
<http://ikee.lib.auth.gr/record/122500/files/PAPAGEORGOPOULOU.pdf>

Ρίζου, Δ., 2020. *Ο ρόλος της γυναίκας στα Ομηρικά έπη και στις τραγωδίες του Ευριπίδη*. Διπλωματική εργασία [Online]. Καλαμάτα: Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου. Ανακτήθηκε από:
<https://amitos.library.uop.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/5825/%ce%a1%ce%af%ce%b6%ce%bf%cf%85%20%ce%94%ce%ad%cf%83%cf%80%ce%bf%ce%b9%ce%bd%ce%b1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Σκαφίδα, Ε., 2015. *Οικονομία και θεσμοί στην Οδύσσεια του Ομήρου*. Διπλωματική εργασία [Online]. Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Ανακτήθηκε από:
<https://ir.lib.uth.gr/xmlui/bitstream/handle/11615/47114/14027.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Στασινοπούλου, Μ., 2020. *Οι γυναικείες μορφές στην Ιλιάδα, την Οδύσσεια και τους τρεις τραγικούς*. Διπλωματική εργασία [Online]. Καλαμάτα: Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου. Ανακτήθηκε από:
<https://amitos.library.uop.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/5828/%CE%A3%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%BD%CE%BF%CF%80%CE%BF%CF%8D%CE%BB%CE%BF%CF%85%20%CE%9C%CE%B1%CF%81%CE%AF%CE%B1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Χρυσάνθου, Ε., 2019. *Οι γυναίκες στα Ομηρικά έπη και την Αινειάδα: Ανδρομάχη, Πηνελόπη, Ελένη και Διδώ*. Διπλωματική εργασία [Online]. Καλαμάτα: Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου. Ανακτήθηκε από:
<https://amitos.library.uop.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/5260/%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20.pdf?sequence=1>

Άρθρα:

Χαλκιά-Στεφάνου, Π., 2002. «Γυναικείες μορφές στον Όμηρο». *ΔΑΦΝΗ*. Ανακτήθηκε από:
<https://dafninet.gr/sites/default/files/%CE%93%CF%85%CE%BD%CE%B1%CE%B9%CE%BA%CE%B5%CE%AF%CE%B5%CF%82-%CE%9C%CE%BF%CF%81%CF%86%CE%AD%CF%82.pdf>

Μαντάς, Κ., 2009. «Γυναίκα, δουλεία και ελευθερία στην ελληνική αρχαιότητα». *ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ & ΤΕΧΝΕΣ*, (τχ. 112). Ανακτήθηκε από: <https://www.archaiologia.gr/wp-content/uploads/2011/07/112-11.pdf>

Μαρωνίτης, Δ., 2008. «Ο Οδυσσέας και οι γυναίκες». *ΤΟ ΒΗΜΑ*. Ανακτήθηκε από:
<https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/o-odysseas-kai-oi-gynaikes/>

Δικτυογραφία

Πληροφορίες για τις γυναίκες των ομηρικών επών:

Οι μεταφράσεις των στίχων για την Ιλιάδα και την Οδύσσεια, ανακτήθηκαν από:

<http://users.sch.gr/ipap/Ellinikos%20Politismos/Yliko/OMHROS-ILIADA/ARXAIIO/ILIADA.htm>

<http://users.sch.gr/ipap/Ellinikos%20Politismos/Yliko/OMHROS%20ODYSSSEIA/OMHROS%20ODYSSSEIA.htm>

Γκιώνη, Ο., *Πρίαμος και Εκάβη*. (2002). Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Μ. Ασία
Ανακτήθηκε από: <http://www.ehw.gr/l.aspx?id=5916>

Cantarella, E., 1998. *Οι γυναίκες της Αρχαίας Ελλάδας*. (μτφρ. Δημάκης Δ. Παναγιώτης) [online].
Αθήνα: Παπαδήμα. Ανακτήθηκε από:

https://eclass.uop.gr/modules/document/file.php/HAM112/Oi_Gunaikes_Tis_Arxaia_Elladas.pdf

<https://www.greek-language.gr/digitalResources/index.html>

<https://filologiko.edu.gr/%CE%BF%CE%B9-%CE%B3%CF%85%CE%BD%CE%B1%CE%B9%CE%BA%CE%B5%CE%AF%CE%B5%CF%82-%CE%BC%CE%BF%CF%81%CF%86%CE%AD%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%BF%CE%B4%CF%8D%CF%83%CF%83%CE%B5%CE%B9%CE%B1/>

<https://chryssablog.wordpress.com/2011/04/03/%CE%B7-%CE%B8%CE%AD%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B3%CF%85%CE%BD%CE%B1%CE%AF%CE%BA%CE%B1%CF%82-%CF%8C%CE%B1%CF%81-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%BF%CE%BC%CE%B7%CF%81%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%BA/>

<https://eranistis.net/wordpress/2017/03/19/eikona-gynaikas-arxaia-ellada-pdf/>

https://parea2010.blogspot.com/2011/02/blog-post_26.html

http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2232/Omirika-Epi-Odyssseia_A-Gymnasiou_html-empl/

http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2296/Omirika-Epi-Iliada_B-Gymnasiou_empl/

<https://el.wikipedia.org>

Πίνακας εικόνων

Εικόνα 1. Προτομή της ωραίας Ελένης.....	6
Εικόνα 2. Ο Έκτορας αποχαιρετά την Ανδρομάχη. Χαλκιδικός αμφορέας τύπου Β της Ομάδας Ε, περίπου 540-530 π.Χ. Μουσείο Würzburg Γερμανία (αντίγραφο).....	7
Εικόνα 3. Επιστροφή της Χρυσίδας. Τοιχογραφία, περίπου 45-79 μ. Χ.. Η Χρυσίδα με τη βοήθεια ενός σκλάβου επιβιβάζεται στο πλοίο που θα την επιστρέψει στον πατέρα της. Napoli, Museo Archeologico Nazionale di Napoli, 80 135	8
Εικόνα 4. Κλυταιμνήστρα.....	9
Εικόνα 5. Ο Αστυάναξ, στα γόνατα του Ανδρομάχη, τεντώνεται για να αγγίξει το κράνος του πατέρα του.....	12
Εικόνα 6. Η Πηνελόπη ονειρεύεται την επιστροφή του Οδυσσέα.....	13
Εικόνα 7. Συνάντηση Οδυσσέα και Ναυσικάς. Κάνθαρος με καπάκι, 440-430 π.Χ., Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο, E156	17
Εικόνα 8. Οδυσσέας και Ναυσικά. Καπάκι πυξίδας, περίπου 420 π.Χ., Ζωγράφος Αίσων, Βοστώνη, Μουσείο Καλών Τεχνών, Βοστώνη, Μουσείο Καλών Τεχνών, 04.18a-b	19
Εικόνα 9. Η συνέλευση των θεών, κυρίως οι δώδεκα Ολύμπιοι.	21
Εικόνα 10. Το χρυσελεφάντινο άγαλμα της θεάς Αθηνάς, Μουσείο Ακρόπολης.....	25
Εικόνα 11. Το άγαλμα της Αφροδίτης της Μήλου, Μουσείο του Λούβρου	26
Εικόνα 12 Ο Οδυσσέας και η Καλυψώ, πίνακας (λάδι σε καμβά) του Gerard De Lairese, RIJKSMUSEUM, The museum of the Netherland.....	31
Εικόνα 13. Odysseus meets Nausicaa. 7426: Michele Desubleo 1602-1676: Ulisse e Nausica. Capodimonte Palace and National Gallery, Naples.	36
Εικόνα 14. Άγαλμα της Διώνης και Αφροδίτης από το ανατολικό αέτωμα του Παρθενώνα	37
Εικόνα 15. Ο Αχιλλέας με τη Βρισηίδα και τον Αγαμέμνων.	40
Εικόνα 16. Η Λευκοθέα σώζει τον Οδυσσέα.	41
Εικόνα 17. Οδυσσέας και Κίρκη του Bartholomäus Spranger, Kunsthistorisches Museum, Vienna ...	48
Εικόνα 18. Η θεά Ήρα	55
Εικόνα 19. Ο Ήφαιστος ανακαλύπτει τον Άρη με την Αφροδίτη.	61

Ανακτήθηκαν από:

Εικόνα 1. <https://collections.vam.ac.uk/item/O94216/helen-of-troy-bust-gibson-john/>

Εικόνα 2. <http://users.sch.gr/ipap/Ellinikos%20Politismos/Yliko/OMHROS-ILIADA/Iliada/Iliada14.htm>

Εικόνα 3. <http://users.sch.gr/ipap/heroes/chrisiida.htm>

Εικόνα 4.
<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CE%BB%CF%85%CF%84%CE%B1%CE%B9%CE%BC%CE%BD%CE%AE%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1>

Εικόνα 5. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hector_Astyanax_MN_Jatta.jpg

Εικόνα 6.
<http://users.sch.gr/ipap/Ellinikos%20Politismos/Yliko/OMHROS%20ODYSSEIA/Eikones.Odysseia/Odysseas-Penelope.htm>

Εικόνα 7.

<http://users.sch.gr/ipap/Ellinikos%20Politismos/Yliko/OMHROS%20ODYSSEIA/Odysseia/Didaskontas-Odysseia11.htm>

Εικόνα 8.

<http://users.sch.gr/ipap/Ellinikos%20Politismos/Yliko/OMHROS%20ODYSSEIA/Odysseia/Didaskontas-Odysseia11.htm>

Εικόνα 9.

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%94%CF%8E%CE%B4%CE%B5%CE%BA%CE%B1_%CE%B8%CE%B5%CE%BF%CE%AF_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%9F%CE%BB%CF%8D%CE%BC%CF%80%CE%BF%CF%85

Εικόνα 10. <https://gr.pinterest.com/pin/569705421614438469/>

Εικόνα 11. <https://www.louvre.fr/en/explore/the-palace/ideal-greek-beauty>

Εικόνα 12. <https://www.rijksmuseum.nl/en/collection/SK-A-211>

Εικόνα 13. <http://www.maicar.com/GML/Nausicaa.html>

Εικόνα 14.

[https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%94%CE%B9%CF%8E%CE%BD%CE%B7_\(%CE%BC%CF%85%CE%B8%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1\)#/media/%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%BF:Dioni-Aphrodite.gif](https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%94%CE%B9%CF%8E%CE%BD%CE%B7_(%CE%BC%CF%85%CE%B8%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1)#/media/%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%BF:Dioni-Aphrodite.gif)

Εικόνα 15. <https://www.womantoc.gr/life/article/i-vrisiida-i-pallakida-tou-axillea-dinei-foni-se-oles-tis-gynaikes-tis-istorias>

Εικόνα 16. <https://www.greek-language.gr/digitalResources/files/image/mythology/lexicon/metamorphoseis/1052.jpg>

Εικόνα 17. <https://www.wga.hu/frames-e.html?/html/s/spranger/odysseus.html>

Εικόνα 18. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hera_Campana_Louvre_Ma2283.jpg

Εικόνα 19. https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/mythology/lexicon/gods/ares/page_004.html